

ฉะนั้น จะต้องเสียสละแรงกายแรงใจที่จะช่วยเหลือพี่น้องที่ลำบากกว่า หมู่บ้านมือลาไกลพยายามทำให้เป็นตัวอย่างให้กับหมู่บ้านอื่นๆ โดยเฉพาะการช่วยเหลือกันที่ผ่านกิจกรรมกองทุนข้าวซึ่งจัดขึ้นในหมู่บ้าน จากการทำบุญข้าวที่ผ่านมาชาวบ้านให้ข้าวและเงินไปจัดตั้งกลุ่มข้าวถึง 3 หมู่บ้าน และสมทบทุนการศึกษาให้กับหอพักเด็กที่ศูนย์แม่ลำน้อย ซึ่งเป็นเด็กที่มาจากหมู่บ้านต่างๆในอำเภอแม่ลำน้อยที่ไม่มีโรงเรียนอยู่ในหมู่บ้าน การสนับสนุนอาหารเด็กตามศูนย์ ฯลฯ โดยชาวบ้านถือว่าเป็นการช่วยเหลือหมู่บ้านอื่นๆ เท่าที่ทำได้ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการช่วยเหลือกันเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน ผู้นำหมู่บ้านจะประชาสัมพันธ์ผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านถึงความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือคนที่ประสบปัญหาเร่งด่วน หรือได้รับความยากลำบาก เช่น ไฟไหม้บ้าน เกิดอุบัติเหตุที่ต้องเข้าโรงพยาบาล ฯลฯ

6.2 เป้าหมายในการจัดกองทุนข้าว

หลังจากเครือข่ายกองทุนข้าวได้จัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2545 คณะกรรมการเครือข่ายกองทุนข้าวได้ร่วมกันจัดทำธรรมนูญของเครือข่าย โดยกำหนดเป้าหมายของเครือข่าย ดังต่อไปนี้

1. เสริมสร้างองค์กรเครือข่ายให้เข้มแข็งและเกื้อกูลกัน
2. นำคุณค่าศาสนาและวัฒนธรรมมาเป็นพลังและจิตวิญญาณในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองและสังคม
3. รณรงค์และระดมทุนในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกระดับ
4. สร้างกระบวนการเรียนรู้ สืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ส่งเสริมให้เกิดการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายและพึ่งตนเอง เช่น รักษาพันธุ์พืชและสัตว์พื้นบ้าน จัดการระบบการเกษตรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
6. ส่งเสริมและให้โอกาสในการตัดสินใจและการมีส่วนร่วมระหว่างหญิงชาย
7. เผยแพร่แนวคิดและประสานสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่สนใจเครือข่ายฯ ทั้งระดับชุมชนและสังคม

ในการจัดกองทุนข้าวแต่ละปี คณะกรรมการกองทุนข้าวจะเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์จากข้อมูลที่ได้จากการร่วมกิจกรรมในชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์สังคม และการประชุมวางแผนร่วมกันในคณะกรรมการ อย่างเช่น

- สนับสนุนหมู่บ้านที่ขาดแคลนข้าวและมีความประสงค์จะตั้งกลุ่มข้าว เพื่อมีกองทุนข้าวหมุนเวียนในหมู่บ้าน
- สนับสนุนหมู่บ้านที่จำเป็นต้องเพิ่มข้าวในกลุ่มข้าวหรือธนาคารข้าวที่มีอยู่แล้ว
- ช่วยเหลือคนยากจน แม่เฒ่า ลูกกำพร้า ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้
- ส่งเสริมกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน กองทุนระยะยาว กองทุนการศึกษาตามศูนย์อบรมเยาวชนต่างๆ
- กองทุนสำรองในการจัดเตรียมกองทุนข้าวของแต่ละเขต
- สร้างความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ทั้งเขตพื้นราบ และเขตบนดอย
- ช่วยเหลือกรณีฉุกเฉิน ภัยธรรมชาติ
- เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้คุณค่าที่อยู่ในธรรมชาติ และสืบทอดคุณค่านี้แก่คนรุ่นหลัง

6.3 รูปแบบกิจกรรม

6.3.1 ยุคมิชชันนารี (พ.ศ. 2507-2520)

รูปแบบกิจกรรมในยุคแรกนี้เป็นลักษณะของการให้ความช่วยเหลือจากคนภายนอก (มิชชันนารี) แต่ไม่ได้เป็นการช่วยเหลือในรูปแบบสงเคราะห์หรือการให้เปล่า บาทหลวงมิชชันนารีที่เข้ามาในหมู่บ้านจัดซื้อข้าวให้กับชาวบ้าน โดยให้ตั้งเป็นกลุ่มเรียกว่า “กลุ่มข้าว” เพื่อให้ชาวบ้านยืมข้าวสำหรับการบริโภคในช่วงที่ขาดแคลน และนำข้าวที่ยืมไปมาส่งคืนหลังจากการเก็บเกี่ยว พร้อมกับดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำตามแต่กลุ่มจะตกลงกัน ตามปกติชาวบ้านจะคิดอัตราดอกเบี้ยในอัตรา ยืม 10 ถัง คืน 12 ถัง ในขณะที่ยืมจากนายทุนในขณะนั้นจะคิดอัตราดอกเบี้ย ยืม 10 ถัง คืน 20 ถัง ดอกเบี้ยของกลุ่มจะเก็บไว้เป็นเงินกองกลางของกลุ่มสำหรับใช้ในกิจกรรมของกลุ่ม หรือช่วยเหลือกันในยามจำเป็น เช่น เจ็บป่วย ตาย ไฟไหม้ โดยมีคณะกรรมการกลุ่ม ประกอบด้วยผู้นำทางศาสนาในชุมชน (หัวหน้าคริสตชน หรือครูคำสอน) ร่วมกับชาวบ้านในการบริหารกลุ่ม แนวคิดการทำงานในรูปแบบกลุ่มแทนการสงเคราะห์ในรูปแบบของการให้เปล่าได้ถูกสืบทอดมาสู่การทำงานพัฒนาในยุคต่อมา

6.3.2 ยุคธนาคารข้าว (พ.ศ. 2521-2531)

ในยุคนี้เป็นช่วงที่ศูนย์สังคมพัฒนาสังคมทลเชียงใหมได้เริ่มการทำงานพัฒนา และได้เข้ามาสืบต่องานของมิชชันนารีในการทำงานกลุ่มข้าว รูปแบบการทำงานในระยะนั้นจะเป็นการ

ทำงานในรูปแบบของ “ธนาคารข้าว” หรือโครงการเศรษฐกิจผสมผสานกับการวิเคราะห์ปลูกจิตสำนึก โดยเริ่มจากการวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชนร่วมกับชาวบ้าน และได้พบว่าชาวบ้านต้องไปกู้ยืมข้าวจากนายทุนที่มาจากภายนอกหมู่บ้านเพื่อบริโภคในอัตราดอกเบี้ยที่สูง (ยืม 10 ถัง คืน 20 ถัง) จึงสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหารวมกลุ่มกันด้วยการสมทบข้าวตามความสามารถของชาวบ้าน และศูนย์ฯให้การสมทบข้าวอีกส่วนหนึ่ง ตามแนวคิดในการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ผนวกกับแนวคิดของหน่วยงานพัฒนาของศาสนาคาทอลิกที่เน้นแนวคิดการแบ่งปันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

รูปแบบของกิจกรรม “ธนาคารข้าว” ในช่วงนี้ เน้นเฉพาะสมาชิกเป็นผู้ได้รับประโยชน์ เช่นเดียวกับแนวคิดของกลุ่มสหกรณ์ที่เป็นระบบหุ้น ผู้ที่มีสิทธิยืมข้าวของกลุ่มจึงเป็นสมาชิกที่ได้ร่วมสมทบข้าวในตอนตั้งกลุ่ม และเหมือนกับ “ธนาคาร” คือ มีการฝาก การกู้ยืม และการส่งดอกเบี้ย ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความรู้สึกว่าธนาคารข้าวนี้ไม่ใช่เป็นของชาวบ้าน แต่เป็นของหน่วยงานพัฒนาที่มาจากภายนอก ส่งผลให้กลุ่มธนาคารข้าวเกิดปัญหาหลายอย่างและบางกลุ่มต้องล้มไป เช่น ปัญหาการไม่ส่งคืนของสมาชิก ความไม่ซื่อสัตย์ของคณะกรรมการ ฯลฯ

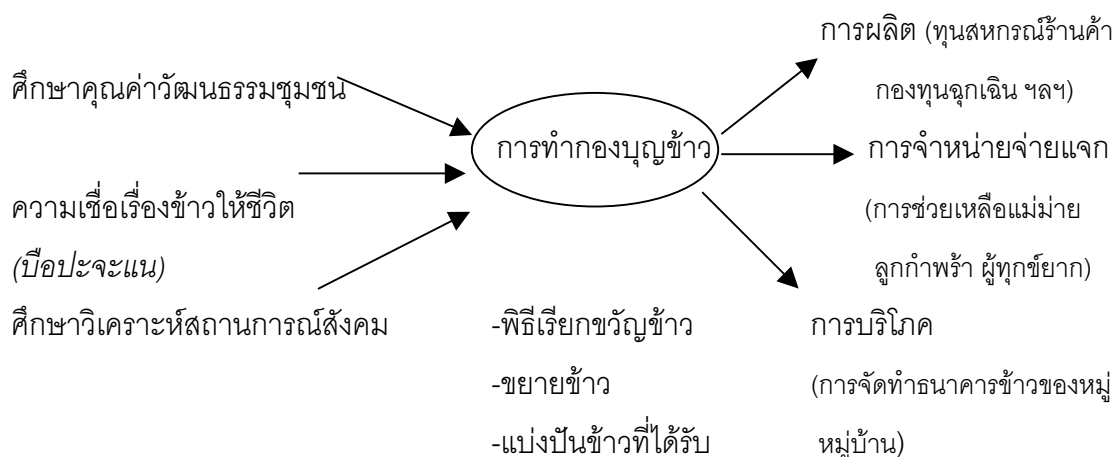
6.3.3 ยุคกองทุนข้าว (พ.ศ. 2532-ปัจจุบัน)

จากการสรุปบทเรียนในยุคก่อน และการปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาของศูนย์สังคมพัฒนามาเน้นการทำงานพัฒนาที่อยู่บนศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน (พ.ศ.2525) ศูนย์สังคมพัฒนาได้พยายามกระตุ้นชาวบ้านในการรื้อฟื้นคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนผ่านรูปแบบการสัมมนาผู้นำจากเขตต่างๆ รวมทั้งการจัดศึกษาดูงานในพื้นที่ของเครือข่ายผ้าป่าข้าวในการทำงานกับคนพื้นราบของศูนย์สังคมพัฒนา ทำให้ผู้นำได้ริเริ่มในการจัด “กองทุนข้าว” บนพื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญของชาวปกากะญอ ผสมผสานกับแนวคิดการทำบุญของคริสต์ศาสนา และแนวคิดการพัฒนา ทำให้เกิดรูปแบบของกองทุนข้าว ซึ่งเป็นการระดมทุนจากชาวบ้านในรูปแบบของการทำบุญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือคนที่ขาดแคลน และทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการกองทุนข้าวเป็นของของชาวบ้าน และเปลี่ยนการเรียกชื่อจาก “ธนาคารข้าว” มาเป็น “กลุ่มข้าว” หรือ “กลุ่มกองทุนข้าว” ชาวบ้านได้ให้ความหมายใหม่ว่าเป็นการมา “ทำบุญ” เพื่อช่วยเหลือสังคม บนอุดมการณ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งปรากฏในนิทาน ตำนาน และลำนำต่างๆของปกากะญอ

ในกระบวนการสร้างแนวคิดสู่การทำกองทุนข้าว มีศูนย์สังคมพัฒนาฯ เป็นผู้ประสานงานและจัดการศึกษาอบรมเสริมสร้างผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการศึกษาต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา พร้อมๆกับการทำกิจกรรมโครงการเศรษฐกิจ ขยายจากหมู่บ้านหนึ่งไปสู่อีก

หมู่บ้านหนึ่ง โดยมีการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีผลกระทบต่อชุมชน ด้วยการระดมความคิดและการแลกเปลี่ยนของชาวบ้าน และสรุปเป็นปัญหาของชุมชน เช่น การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ หนี้สิน การไม่มีเวลาให้กันในชุมชนเหมือนในอดีต การออกจากชุมชนสู่ตัวเมืองเพื่อรับจ้าง การศึกษาของเด็กและเยาวชนแบบสมัยใหม่ที่ละเลยภูมิปัญญาของท้องถิ่น แนวคิดแบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่เข้ามามากขึ้นในชุมชน การฟุ่มเฟือยต่างๆ ที่ทำให้ยังทำงานหนัก ยิ่งเก็บเงินไม่ได้ และมีหนี้มากขึ้น ฯลฯ หลังจากนั้น ก็ร่วมกันทำการศึกษาทบทวนและรื้อฟื้นคุณค่าวัฒนธรรมชุมชน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาในปัจจุบัน เช่น ความเชื่อเรื่องข้าวกับวิถีชีวิตของชุมชนที่สื่อสารผ่านนิทาน สุภาษิต ได้แก่ นิทานเรื่องข้าวกับเงิน หรือแม่ม่ายกับลูกกำพร้า การเอามื้อเอางแรง พิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี การให้คุณค่าความหมายคนและข้าว ในด้านการแบ่งปัน และพึ่งพาอาศัยกัน โดยจะเจาะลึกความเชื่อเรื่องข้าวให้ชีวิต (ป๊อปะจะแน) เพื่อนำมาเป็นประเด็นหลักหรือการรณรงค์ และในการทำกองบุญข้าวจะมีพิธีเรียกขวัญข้าว และแบ่งปันข้าวที่ได้รับนำไปเป็นทุนในด้านการผลิต เช่น จัดเป็นกองทุนฉุกเฉินของหมู่บ้าน และทุนสหกรณ์ร้านค้า การจำหน่ายจ่ายแจก เช่น ช่วยเหลือแม่ม่าย ลูกกำพร้า ผู้ทุกข์ยาก ในหมู่บ้าน หรือในหมู่บ้านอื่นตามที่แต่ละเขตจะกำหนด และการบริโภค เช่น นำไปจัดตั้งกลุ่มข้าวในหมู่บ้านที่ยังไม่มีกลุ่มข้าว หรือสมทบกลุ่มข้าวที่มีอยู่แล้ว แต่มีข้าวน้อยไม่เพียงพอต่อการบริโภค เป็นต้น (ดูแผนภูมิที่ 3)

แผนภูมิที่ 3 : กระบวนการสร้างแนวคิดสู่การทำกองบุญข้าว

6.4 กระบวนการวิธีการในการจัดกองบุญข้าว และการดำเนินงานของกองบุญข้าว

ในการดำเนินงานของเครือข่ายกองบุญข้าว มีคณะกรรมการดำเนินงานทั้งหมด 60 คน ซึ่งมาจากคณะกรรมการระดับเขต 8 เขต ในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน และมีคณะกรรมการบริหาร 15 คน คณะกรรมการระดับเขตมี 112 คน คณะกรรมการระดับหมู่บ้านมี 1,915 คน จาก

ทั้งหมด 383 หมู่บ้าน โดยมาจากตัวแทนชาวบ้านที่เป็นผู้เลือกเข้ามา คณะกรรมการทุกระดับมีวาระการทำงาน 3 ปี (ดูตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 จำนวนคณะกรรมการเครือข่ายกองทุนข้าวในระดับหมู่บ้าน / เขต / เครือข่าย

ระดับ	กรรมการเขตเชียงใหม่	กรรมการเขตแม่ฮ่องสอน
ระดับหมู่บ้าน	960 คน (192 หมู่บ้าน)	955 คน (191 หมู่บ้าน)
ระดับเขต	67 คน	45 คน
ระดับเครือข่าย	30 คน	30 คน
คณะกรรมการบริหาร	8 คน	7 คน

โดยมีกิจกรรมของเครือข่ายฯ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาและฝึกอบรม

- การศึกษาและฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างผู้นำเครือข่ายทุกระดับ เพื่อยกระดับจิตสำนึกความรู้และความสามารถ
- การศึกษาอบรมผู้นำชุมชนและเยาวชนเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ชุมชน
- รณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม และป้องกันยาเสพติดในชุมชนที่อยู่ในเครือข่าย
- รณรงค์ระดมทุนเพื่อมีกองทุนหมุนเวียนในชุมชน

2. การจัดงานกองทุนข้าวประจำปี

- การจัดงานกองทุนข้าวประจำปี ใน 8 เขต ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัดคือ แม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ และบางหมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงรายและลำพูน มีหมู่บ้านในเครือข่ายที่เข้าร่วมทั้งหมด 383 ชุมชน

3. การประสานงาน

- ประสานงานกับฝ่ายวิชาการที่ศูนย์วิจัยและฝึกอบรมศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน สังคมชนบทเชียงใหม่
- ประสานงานกับหน่วยงานรัฐและเอกชนในพื้นที่
- ประสานงานภายในเครือข่าย ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่เป็นทางการ เช่น จดหมาย วิทยุกระจายเสียงภาคภาษาชนเผ่า ผ่านที่ประชุม การประสานที่ไม่เป็นทางการ เช่น ฝากข้อความบอกกันปากต่อปาก เช่น ฝากบอกผ่านครูคำสอนบาทหลวง และสุดท้ายเลขาธิการหรือประธานเครือข่ายกองทุนข้าวจะโทรศัพท์ขอคำยืนยันอีกครั้งหนึ่ง

4. การรวบรวมและเผยแพร่ข้อมูล

- ศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูลกิจกรรมของเครือข่ายให้เป็นองค์ความรู้
- เผยแพร่ประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับข้าว และพันธุ์พืชพื้นเมือง

กิจกรรมที่สำคัญของเครือข่ายกองทุนข้าว ได้แก่ การจัดกองทุนข้าวประจำปี ซึ่งตามปกติจะเป็นการจัดในระดับเขต จะเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์โดยคณะกรรมการกองทุนข้าวระดับเขต คณะกรรมการแต่ละเขตมีบทบาทหน้าที่ในการจัดวางแผนการเตรียมงานกองทุนข้าวในเขตของตน ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพสังคม การศึกษาสภาพหมู่บ้าน การรณรงค์แนวคิด การให้การศึกษากับสมาชิกในหมู่บ้านและเครือข่าย และการประสานงานกับหมู่บ้านอื่นๆ หลังจากคณะกรรมการได้ตกลงกำหนดสถานที่และระยะเวลาในการจัดกองทุนข้าวแล้ว ก็จะแบ่งความรับผิดชอบ กระจายกันไปรณรงค์ตามหมู่บ้านต่างๆ ในเครือข่าย หน่วยงาน และองค์กรในท้องถิ่น โดยมีตัวแทนชาวบ้านที่มาร่วมกันเป็นผู้กลับไปรณรงค์ พร้อมกับรวบรวมข้าวและเงินบุญมาส่งยังสถานที่จัดกองทุนข้าว ซึ่งจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการเขตเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นสถานที่จัดกองทุนข้าวจะเป็นเจ้าภาพจัดงาน เตรียมสถานที่ เช่น จัดเวที ที่พัก อาหาร การต้อนรับ ฯลฯ โดยประสานกับศูนย์สังคมพัฒนาฯ แต่ละเขตจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการจัด ส่วนใหญ่จะเป็นค่าอาหารและอุปกรณ์

การจัดในระดับเขตเป็นการจัดเฉพาะภายในเขตนั่นๆ เช่น เขตที่ 1 ประกอบด้วยหมู่บ้าน 43 หมู่บ้าน แต่ปีจะมีหมู่บ้านหนึ่งที่รับเป็นเจ้าภาพจัดกองทุนข้าว โดยมีคณะกรรมการเขตรับผิดชอบการจัดกองทุนข้าวร่วมกับผู้นำอื่นๆ ในหมู่บ้านที่อยู่ภายในเขต และจะมีตัวแทนชาวบ้านจาก 43 หมู่บ้านนั้นเข้าร่วม และถ้าตัวแทนจากเขตอื่นๆ สนใจก็สามารถเข้าร่วมได้ ตัวแทนจากหมู่บ้านต่างๆ ในแต่ละปีจะเข้าร่วมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระยะทางหรือความสะดวกในการเดินทางไปหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ ถ้าไกลเกินไปการเดินทางลำบาก ก็จะมีผู้เข้าร่วมน้อย

ขั้นตอนของการจัดกองทุนข้าวจะใช้เวลา 2 วัน เนื่องจากชาวบ้านที่เดินทางมาจากหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจะต้องมาค้างคืนในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพ ในช่วงค่ำของวันแรกหมู่บ้านเจ้าภาพจะจัดให้มีการแสดงทางวัฒนธรรม เช่น การแสดงดนตรีของปกาเกอะญอของกลุ่มเยาวชน และการแสดงละครของกลุ่มแม่บ้าน แต่ที่ชาวบ้านชอบกันมากจะเป็นการแสดงตลก โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม หรือปัญหาต่างๆ เพลงในภาษาปกาเกอะญอที่ใช้ดนตรีและทำนองเพลงแบบสมัยใหม่ การนำบทกลอนแบบเดิมมาขับร้อง

เป็นเพลง การแสดงละครที่สื่อถึงนิทานข้าวและเงิน หรือนิทานเรื่องแม่มาอยู่กับลูกกำพร้า และนิทานเรื่องลูกกำพร้ากับเจ้าเมือง ที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดของกองบุญข้าว เช่น การให้ความสำคัญกับข้าว การแบ่งปันให้กับคนยากจน การเอาเปรียบของคนรวยที่มีต่อคนจน และความฉลาดและมีความรู้ของคนจน ฯลฯ การแสดงละครและดนตรีนี้เป็นการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้มากกว่าอย่างอื่น

ในวันรุ่งขึ้นจะมีการจัดเสวนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยากรจากภายนอก เช่น บาทหลวง (พระในศาสนาคริสต์ คริสต์สุดท้ายมีพระภิกษุเข้าร่วมด้วย) นักพัฒนา ช่างราชการ ที่มีแนวคิดสอดคล้องกับแนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าว ส่วนใหญ่จะเน้นแนวคิดเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ การเสียสละและแบ่งปันให้กับผู้อื่น และต่อยอดแนวคิดเกี่ยวกับพลังของประชาชนในการรวมกันเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง หลังจากนั้นก็จะเปลี่ยนเป็นพิธีกรรมอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นการถวายกองบุญข้าวให้กับสิ่งสูงสุด ในหมู่บ้านคริสต์คาทอลิกจะมีบาทหลวงประกอบพิธีมิสซา ส่วนในหมู่บ้านที่นับถือประเพณีเดิมก็จะนำข้าวและเงินบุญมารวมกัน และทำพิธีเรียกขวัญข้าวโดยผู้นำพิธีกรรมของชุมชน มีข้าวตอก ดอกไม้ เทียนขวัญข้าวมาอยู่กับข้าวที่เอามารวมกัน และกินข้าวร่วมกัน โดยผ่านพิธีกรรมดังกล่าว ข้าวและเงินที่ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ นำมาร่วมทำบุญจะถูกนำไปรวมกันไว้ในบริเวณพิธี หลังเสร็จพิธีคณะกรรมการก็จะแจ้งให้ทุกคนทราบถึงข้าวบุญและเงินบุญที่ได้รับพร้อมกับการจัดแบ่งตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ หลังจากการจัดกองบุญข้าวแต่ละปี ก็จะมีการประชุมคณะกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าวเพื่อประเมินผลและสรุปบทเรียนในการจัด และนำไปเป็นแนวทางสำหรับการจัดในปีต่อไป

นอกจากการจัดกองบุญข้าวประจำปีแล้ว เครือข่ายกองบุญข้าวยังมีกิจกรรมในด้านการรณรงค์ ในช่วงที่ผ่านมาได้มีกิจกรรมดังตัวอย่างต่อไปนี้

กิจกรรมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการเครือข่ายจะร่วมกันทำแผนรณรงค์สิ่งแวดล้อม โครงการรณรงค์ “ช่วยกันเข็ดน้ำตาแผ่นดินแม่” เพื่อรณรงค์การลดใช้สารเคมีในการเกษตร และจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการให้กับคณะกรรมการกองบุญข้าวระดับเขตเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการรณรงค์สิ่งแวดล้อมทุกขั้นตอน จากนั้นกรรมการระดับเขตจะร่วมกับครูคำสอน บาทหลวง ทำการรณรงค์ วิธีการรณรงค์มีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ทำโปสเตอร์ เสือยืด เขียนข้อความที่หลังเสื้อว่า “สิ่งสร้างกำลังไอดศรวญ โหยหาการมีชีวิตอยู่ โปรดช่วยกันเข็ดน้ำตาแผ่นดินแม่” เสื้อเหล่านี้ได้จำหน่ายในช่วง

เวลาจัดกองบุญข้าว และจำหน่ายให้แก่เยาวชนที่ลงมาทำงานในเมืองเชียงใหม่ และในโรงเรียนคาทอลิกในเชียงใหม่ เช่น โรงเรียนเรยีนา โรงเรียนพระหฤทัย เป็นต้น นอกจากนั้น คณะกรรมการแต่ละเขตจะนำเนื้อหาไปแบ่งปันและพูดคุยกับชาวบ้านทั่วไป ผ่านเวทีการประชุมประจำเดือนของ อ.บ.ต. การประชุมของกรรมการหมู่บ้าน ผ่านทางหอกระจายข่าว เป็นต้น ส่วนบาทหลวงและครูคำสอนจะพูดแทรกเนื้อหาการรณรงค์ในช่วงเทศน์ในวันอาทิตย์ให้กับสัตบุรุษที่เข้าวัดในพิธีมิสซาวันอาทิตย์ โดยพยายามเชื่อมโยงกับความเชื่อที่ว่า ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งสร้างของพระเจ้า พระเจ้าได้มอบให้เป็นของขวัญแก่มนุษย์ เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตมนุษย์ จะต้องรักษาไว้ดุจชีวิตเช่นกัน อย่างเช่น มีครูคำสอนคนหนึ่งได้พูดว่า “การเกิดน้ำท่วม ฝนแล้ง และโรคภัยไข้เจ็บจากอาหารเป็นพิษหรืออะไรก็ตาม ไม่ใช่พระเจ้าลงโทษเราหรอก พระเจ้าไม่เคยลงโทษมนุษย์เลย มนุษย์ต่างหากที่ลงโทษตัวเอง โดยผ่านการทำลายธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และการใช้สารเคมี ต่างๆ ในการเกษตร” จากผลการรณรงค์พบว่าคนสูงอายุและวัยกลางคนส่วนใหญ่บอกว่าการรณรงค์โดยอธิบายเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ พุทธ ประเพณีเดิม ช่วยให้เข้าใจง่ายและลึกซึ้ง

กิจกรรมการรณรงค์ป้องกันและต่อต้านยาเสพติด

นายตะเลอะโพ ประธานเครือข่ายกองบุญข้าว ได้เล่าว่าการรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดทางเครือข่ายมีนโยบายแบบกว้างๆ ส่วนในภาคปฏิบัติในแต่ละเขตจะปฏิบัติกันเอง โดยมีกิจกรรมที่แตกต่างกัน เช่น เขตแม่ปอน อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่ ทางคณะกรรมการเขตร่วมกับบาทหลวงและเยาวชนตามหมู่บ้านต่างๆ จัดกีฬาต่อต้านยาเสพติด มีการแข่งขันกีฬาตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับเขต ขึ้นมาถึงระดับเครือข่าย โดยของบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) ส่วนเขตแม่โจ้ อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน คณะกรรมการกองบุญข้าวเขตแม่โจ้ร่วมกับหน่วยงานพัฒนาเอกชนในพื้นที่ และ ปปส. จัดประชุมสัมมนาพูดคุยถึงผลกระทบของยาเสพติด และมีการนำผู้ที่ติดยาเสพติดมาทำการบำบัด โดยให้ครูคำสอน และกรรมการกองบุญข้าวเป็นผู้ดูแลเป็นเวลา 2 อาทิตย์ แล้วปล่อยกลับหมู่บ้าน หลังจากนั้นมีการติดตามเยี่ยมเยียนให้กำลังใจตามหมู่บ้านต่างๆ ส่วนเขตอื่นๆ มีวิธีการที่หลากหลาย ประกอบกับนโยบายรัฐบาลที่เน้นการปราบปรามยาเสพติด ทำให้ปัญหาส่วนนี้ลดลงมากโดยเฉพาะในหมู่บ้านในพื้นที่เครือข่ายกองบุญข้าว ยาเสพติดแทบจะไม่มีเลย

6.5 บทบาทของคนหรือกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้อง และระดับการมีส่วนร่วม

1. ผู้นำ

พัฒนาการของเครือข่ายกองทุนข้าวได้เริ่มมาจากกลุ่มเล็กๆ ในระดับชุมชน ระดับเขต ระดับจังหวัด และก่อตั้งขึ้นมาเป็นเครือข่าย จึงมีผู้นำเครือข่ายในแต่ละระดับ บทบาทหน้าที่หลักของผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าว คือ การวางแผนงาน การจัดเตรียมการจัดกองทุนข้าว การประชุมสมาชิกเครือข่าย การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล และจัดทำรายงานต่างๆของกองทุนข้าวตามขอบเขตความรับผิดชอบของผู้นำแต่ละระดับ โดยในแต่ละหมู่บ้านจะมีผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกในชุมชนทำหน้าที่บริหารจัดการกองทุนข้าวภายในหมู่บ้านของตัวเอง ร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นๆ ส่วนผู้นำระดับเขตจะถูกเลือกมาจากตัวแทนระดับหมู่บ้านทำหน้าที่บริหารจัดการในระดับเขต และผู้นำระดับเครือข่าย ที่เลือกมาจากตัวแทนระดับเขต เพื่อเป็นคณะกรรมการบริหารในระดับเครือข่าย กรรมการระดับเขตและระดับเครือข่ายจะเป็นกรรมการคนละชุดกัน แต่ก็มีบางเขตที่มีกรรมการบางคนเป็นทั้งระดับเขตและระดับเครือข่าย

ผู้นำแต่ละระดับมีบทบาทหน้าที่ภายในขอบเขตที่ตนเองรับผิดชอบ และเชื่อมประสานกับระดับอื่นๆ ซึ่งจะเป็นไปได้ดีไม่น้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความเข้าใจบทบาทหน้าที่ และการบริหารจัดการของผู้นำ และประสบการณ์ของผู้นำแต่ละคน ผู้ที่เป็นผู้นำในชุมชนอยู่แล้ว เช่น ครูคำสอน (ผู้นำทางศาสนา) ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. จะมีประสบการณ์และความเข้าใจในบทบาทหน้าที่มากกว่าผู้นำที่มาจากชาวบ้านธรรมดา แต่ก็มีข้อสังเกตว่าผู้นำบางคนที่มีประสบการณ์และมีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ เพราะว่าผู้นำบางคนเข้าใจแต่ไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบก็มี อย่างไรก็ตาม ในการทำงานจะมีรูปแบบการทำงานเป็นทีม เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จะเห็นว่าการจัดกองทุนข้าวที่ผ่านมาได้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีโดยมีตัวชี้วัดจากการเพิ่มขึ้นของวัตถุดิบจัญไม่ว่าเงิน ข้าว และจำนวนผู้เข้าร่วมของแต่ละปีเพิ่มขึ้น

ในช่วงของการปรับจาก “ธนาคารข้าว” มาเป็น “กองทุนข้าว” นั้นใช้วิธีการโดยผู้นำพยายามทำความเข้าใจแนวคิดกับชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป จะเห็นได้ว่าระยะหรือช่วงเวลาการเกิดขึ้นของกองทุนข้าวแต่ละเขต ไม่ใช่เกิดขึ้นทีเดียวทั้ง 8 เขต ตัวอย่างเช่น เขตแรกที่ปรับจากธนาคารข้าวมาเป็นกองทุนข้าว ปรับเมื่อปี 2532 ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนครั้งแรก และเขตที่ปรับเปลี่ยนเป็นเขตแรก ถือว่าเป็นเขตที่หนึ่ง ส่วนเขตสุดท้าย คือเขตที่ 8 เริ่มจัดกองทุนข้าวครั้งแรกเมื่อปี 2539 จะเห็นว่าระยะเวลาการปรับของเขตที่หนึ่งกว่าจะมาถึงเขตที่ 8 ใช้เวลานานถึง 7 ปี ผู้นำบางคนในระดับหมู่บ้านเล่าว่าการปรับนี้เป็นที่ยอมรับของผู้นำและสมาชิก เนื่องจากเห็นว่า

เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม ผู้นำในแต่ละชุมชนพยายามที่จะรวมธนาคารข้าวให้เป็นกองทุนข้าวเพียงแห่งเดียว ปัจจุบันจะเหลือเพียงกองทุนข้าวหรือกองทุนข้าวเพียงกลุ่มเดียวในชุมชน และถือว่าทุกครอบครัวในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของกองทุนข้าว ต่างจากรูปแบบของธนาคารข้าวที่เฉพาะสมาชิกเท่านั้นที่จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์ จากการปรับเปลี่ยนนี้ทำให้เห็นว่าผู้นำใช้ระยะเวลาค่อนข้างยาวนานในการปรับแนวคิดและรูปแบบจากธนาคารข้าวมาเป็นกองทุนข้าว ซึ่งจะต้องอาศัยการทำความเข้าใจกับชาวบ้าน บนพื้นฐานแนวคิดของชุมชนเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ

2. ชาวบ้าน

เครือข่ายกองทุนข้าวเริ่มมาจากกระบวนการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาข้าวไม่พอกินด้วยการตั้งธนาคารข้าว การปรับจากธนาคารข้าวมาเป็นกองทุนข้าว ทำให้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากรูปแบบการเป็นสมาชิกที่เป็นระบบการถือหุ้น มาเป็นแนวคิดเรื่อง “การทำบุญ” และทำให้ชาวบ้านทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกองทุนข้าว ในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดกองทุนข้าวแต่ละครั้ง กลุ่มข้าวในแต่ละชุมชนจะนำข้าวของกลุ่มมาร่วมทำบุญ หากเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ก็นำข้าวไปขายและนำเงินมาสมทบ อีกส่วนหนึ่งมาจากการระดมวัตถุดิบจากชาวบ้านในชุมชนตามกำลังศรัทธา บางเขตคณะกรรมการเขตทำล่วงหน้าไว้ 3-4 เดือนก่อนที่จะถึงวันจัดกองทุนข้าว ในการไปร่วมงานก็จะมีตัวแทนจากกลุ่มข้าวและชาวบ้านที่สนใจไปเข้าร่วมงาน พบว่าในการไปร่วมงานกองทุนข้าวนี้เองชาวบ้านถือเป็นโอกาสไปเยี่ยมญาติในหมู่บ้านที่จัดกองทุนข้าวหรือหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย ทำให้เห็นว่ากองทุนข้าวเป็นการสร้างเครือข่ายที่ขยายจากความสัมพันธ์เครือญาติหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมของชุมชน ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นสถานที่จัดกองทุนข้าวจะร่วมกันเป็นเจ้าภาพในการจัดงาน และเตรียมสถานที่ เช่น จัดเวที ที่พัก อาหาร การต้อนรับ ฯลฯ โดยประสานกับศูนย์สังคมพัฒนา

3. นักพัฒนา

เจ้าหน้าที่ศูนย์สังคมพัฒนามีบทบาทเป็นที่ปรึกษาให้กับเครือข่ายกองทุนข้าว และเสริมในด้านการศึกษาอบรมและกระบวนการเรียนรู้ในเครือข่ายกองทุนข้าว และสนับสนุนในส่วนที่ได้รับการขอความช่วยเหลือ เช่น การประสานงานกับวิทยากรภายนอก เป็นต้น มีข้อสังเกตว่าเครือข่ายกองทุนข้าวสามารถพึ่งตนเองในด้านเงินทุน ด้วยการระดมทุนจากชาวบ้านในเครือข่ายกันเอง โดยที่ไม่ได้ขอการสนับสนุนเงินทุนจากศูนย์สังคมพัฒนาเหมือนกับในยุคของธนาคารข้าว

6.6 ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกองบุญข้าวและเครือข่ายกองบุญข้าว

ในเชิงปริมาณ

ผลการจัดกองบุญข้าว ตั้งแต่ พ.ศ. 2532-2547 ในเชิงปริมาณ มีดังนี้

ตารางที่ 7 ผลที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณของการจัดกองบุญข้าว (พ.ศ.2532 - 2547)

ครั้งที่ / ปี พ.ศ.	จำนวนเขตที่จัด	ข้าว (ถัง)	เงิน (บาท)	จำนวนผู้เข้าร่วม
1 / 2532	1	450	-	80
2 / 2533	2	476	10,855	216
3 / 2534	3	366	24,010	320
4 / 2535	5	1,160	59,375	1,260
5 / 2536	7	1,344	127,193	1,363
6 / 2537	7	1,237	87,113	850
7 / 2538	7	631	148,896	1,000
8 / 2539	8	2,433	528,024	2,309
9 / 2540	8	1,603	288,823	2,134
10 / 2541	8	1,611	231,122	1,300
11 / 2542	8	1,607	216,657	1,025
12 / 2543	8	3,130	204,651	1,160
13 / 2544	8	2,388	284,767	1,810
14 / 2545	8	2,051	251,058	1,778
15 / 2546	8	1,889	359,025	4,300
16 / 2547	8	2,120	157,250	1,525
รวม		24,496	2,978,819	22,430

หมายเหตุ : ปี 2539 / 2546 จัดรณรงค์กองบุญข้าวระดับจังหวัด

ในเชิงคุณภาพ

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกองบุญข้าว ทำให้เกิดกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านเช่น การสนับสนุนหมู่บ้านที่ขาดแคลนข้าวและมีความประสงค์จะตั้งกลุ่มข้าว เพื่อมีกองทุนข้าวหมุนเวียน

ในหมู่บ้าน หรือสนับสนุนหมู่บ้านที่จำเป็นต้องเพิ่มข้าวในกลุ่มข้าวหรือธนาคารข้าวที่มีอยู่แล้ว กองทุนสำรองในการจัดเตรียมกองทุนข้าวของแต่ละเขต ช่วยเหลือคนยากจน แม่เฒ่า ลูกกำพร้า ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และช่วยเหลือในกรณีฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม ภัยธรรมชาติ ฯลฯ กองทุนเหล่านี้เป็นกองทุนที่ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง และเป็นกองทุนของชุมชน

ความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อกองทุนข้าว สะท้อนให้เห็นถึงการช่วยเหลือกันและกันในหมู่บ้าน และขยายออกไปสู่เครือข่ายการช่วยเหลือกันระหว่างหมู่บ้าน ดังตัวอย่างที่ได้จากการพูดคุยกับชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ดังต่อไปนี้

“กองทุนข้าวเป็นการทำบุญเพื่อช่วยเหลือแม่เฒ่าเด็กกำพร้า คนตกทุกข์ได้ยาก เช่น เวลาเกิดเจ็บป่วยขึ้นมากระชั้นหันไม่มีเงินก็ไปยืมได้” (นายปุ่น อายุ 30 ปี สุานะยากจน)

“กองทุนข้าวแสดงออกถึงความรักความสามัคคี มีประโยชน์มากต่อชุมชน มีทั้งคนยากคนจน เด็กและเยาวชน ที่ได้รับผลประโยชน์จากกองทุนข้าว ผลประโยชน์แต่ละครั้งไม่ได้ตกอยู่กับหมู่บ้านเดียว แต่กระจายไปทุกหมู่บ้านที่มีความต้องการในเขตพื้นที่ อย่างเช่น กรณีที่มีไฟไหม้บ้านของเพื่อนบ้านซึ่งเป็นคริสเตียนในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านเห็นสมควรว่าควรช่วยเหลือ ก็ระดมกันเอาข้าวและเงินไปช่วย ได้ข้าวประมาณ 20 ถัง” (นายเคอะพอ อายุ 40 ปี สุานะปานกลาง)

“กองทุนข้าวได้ช่วยเหลือหมู่บ้านที่ข้าวไม่พอกินหลายหมู่บ้าน และยังขยายไปเรื่อยๆ ในการจัดแต่ละปี เหมือนกับที่หมู่บ้านของเรานี้ แต่ก่อนข้าวก็ไม่พอกิน แต่พอมาทำกิจกรรมธนาคารข้าว ก็ค่อยๆ ดีขึ้น ปัจจุบันมีข้าวพอกินกันหมด ข้าวในธนาคารมีมากมายจนต้องขายไป เพราะไม่มีคนมาซื้อ กองทุนข้าวนี้ทำให้พึ่งตนเองได้” (นายมีเยแฮ อายุ 42 ปี สุานะดี)

นอกจากการทำให้เกิดการช่วยเหลือกันและกันในชีวิตประจำวันบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องการทำบุญ ที่เป็นอุดมการณ์ที่มีอยู่เดิมในชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชาวบ้านแล้ว ยังขยายไปสู่การรวมพลังเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และเกิดเป็นกิจกรรมด้านอื่นๆ เช่น การรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม การรณรงค์ป้องกันและต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายกองทุนข้าวได้ทำให้เกิดการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม ที่เป็นทุนทางสังคมใหม่ ที่ขยายจากเครือข่ายเดิมของชุมชน เช่น เครือญาติ ศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์ และการสืบทอดคุณค่าที่ฝังงมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

6.7 ขอบเขตของพื้นที่ในเครือข่ายกองบุญข้าว

พื้นที่ของเครือข่ายกองบุญข้าวครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด 16 อำเภอ คือ จังหวัด เชียงใหม่ ประกอบด้วย อำเภอจอมทอง ฮอด แม่แจ่ม แม่วาว สะเมิง แม่าย ฝาง ไชยปราการ อม ก๋อย และพร้าว และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย อำเภอสบเมย แม่สะเรียง แม่ลาน้อย ขุนยวม เมือง และปาย โดยแบ่งเขตออกเป็น 8 เขต (ดูตารางที่ 8 และแผนที่ 7-8 ประกอบ)

ลักษณะการแบ่งเขต แบ่งตามโครงสร้างการทำงานของศาสนจักรคาทอลิกที่จัดแบ่ง เขตการทำงานเป็นเขตวัด (Parish) หรือเขตปกครองของวัดที่มีบาทหลวงแต่ละคนดูแลรับผิดชอบ ส่วนการลำดับเขตของเครือข่ายกองบุญข้าวนั้น ลำดับตามการเกิดขึ้นก่อนหลังของกองบุญข้าวแต่ละเขต เช่น เขตที่เป็นเขตแรก และเป็นปีแรกของการจัดกองบุญข้าวในเขตนั่นถือว่าเป็นเขตแรก เพราะการทำกองบุญข้าวไม่ได้จัดพร้อมกันปีเดียวทั้ง 8 เขต แต่ค่อยๆเกิดขึ้นตามความเข้าใจเป้าหมาย และแนวคิดของกองบุญข้าว รวมทั้งความพร้อมของผู้เฒ่าและชาวบ้านในแต่ละเขต ดังนั้น กว่าจะทำกองบุญข้าวจนครบ 8 เขตต้องใช้เวลานานถึง 7 ปี

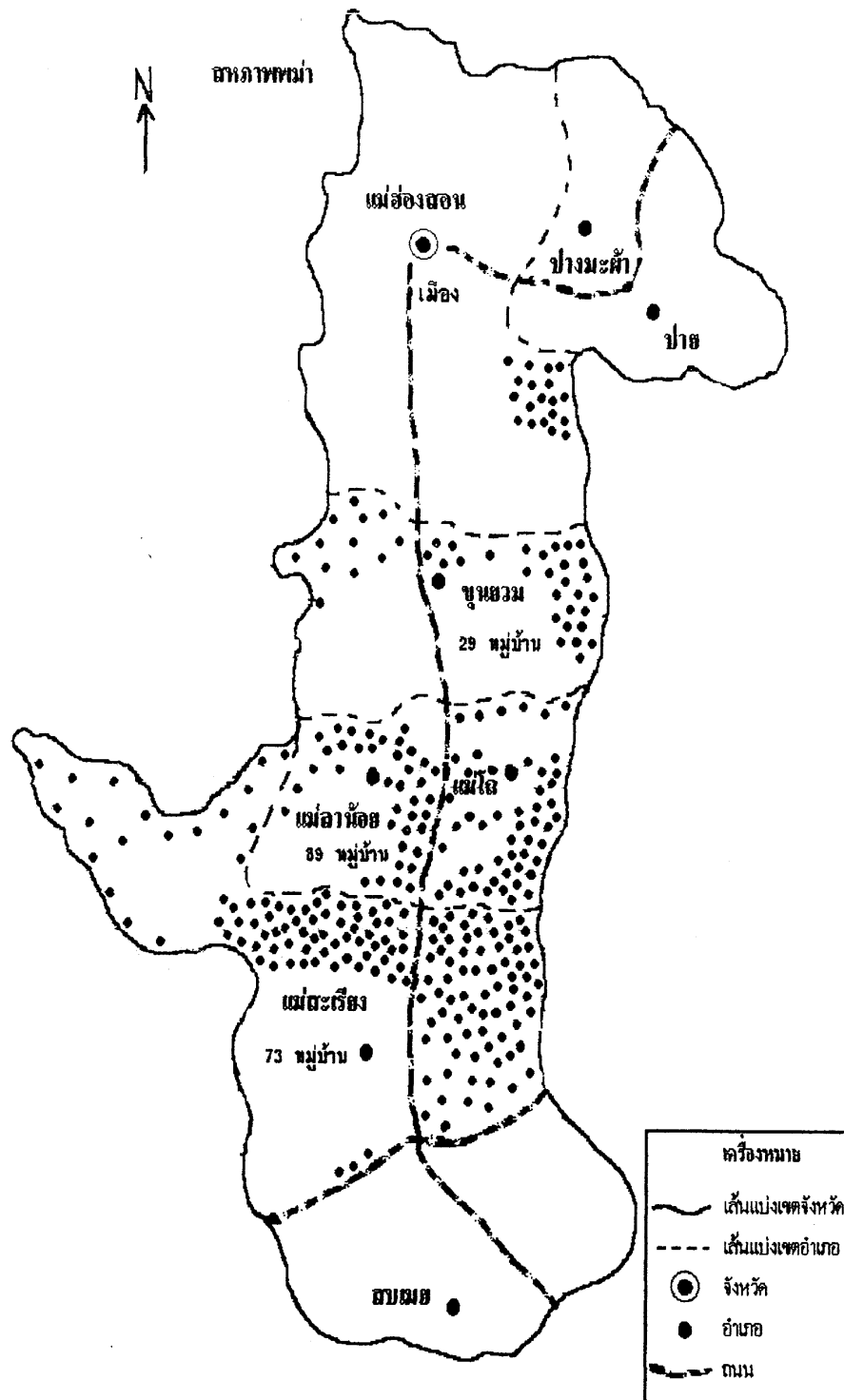
ตารางที่ 8 : จำนวนเขต จังหวัด และหมู่บ้านในเครือข่ายกองบุญข้าว

เขต	จังหวัด	จำนวนหมู่บ้าน
แม่ปอน	เชียงใหม่	42
แม่วาง		30
แม่แจ่ม		65
ห้วยบง		43
อมก๋อย		12
แม่สะเรียง	แม่ฮ่องสอน	73
แม่ลาน้อย		42
แม่ไถ		47
ห้วยต้นนุ่น		29
รวม		383

ที่มา : แผ่นพับแนะนำเครือข่ายกองบุญข้าว (พ.ศ. 2545)

แผนที่ 8 แสดงหมู่บ้านที่อยู่ในเครือข่ายกอบกู้ชีวิต จังหวัดแม่ฮ่องสอน

บทที่ 7

การสื่อสารความหมายการพัฒนาของชาวบ้าน

ในการให้ความหมายการพัฒนาของชาวบ้านผ่านเครือข่ายกองบุญข้าว พบว่ามีการให้ความหมายที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับกลุ่มคนที่ต่างกัน กล่าวคือ การให้ความหมายของผู้นำหรือกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าว ผู้นำในชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ และชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ซึ่งภายในแต่ละกลุ่มเองก็มีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน การให้ความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์หรือความเข้าใจของตนเอง และการช่วงชิงการนิยามความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ทั้งภายในสังคมนั้นเองและกับภายนอก บางครั้งอาจใช้คำคำเดียวกันแต่ให้ความหมายต่างกัน

ในการแบ่งกลุ่มเพื่อศึกษาการให้ความหมายการพัฒนาของคนกลุ่มต่างๆ เป็นการแบ่งกลุ่มตามฐานะทางเศรษฐกิจ คือ คนจน คนฐานะปานกลาง และคนฐานะดี และสถานภาพทางสังคมและการเมือง คือ ผู้นำทางการ และผู้นำเครือข่าย เนื่องจากมีสมมติฐานว่าคนที่มีฐานะแตกต่างกันมักมีความขัดแย้งทางผลประโยชน์ และการเข้าถึงทรัพยากรที่ต่างกัน ทำให้มีการให้ความหมายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์หรือความเข้าใจของตนเอง อย่างไรก็ตาม การแบ่งกลุ่มตามฐานะเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวก็ยังไม่เพียงพอ ต้องศึกษาความแตกต่างในด้านอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น วัฒนธรรม เครือญาติ ศาสนา ชาติพันธุ์ ฯลฯ ที่อาจซ้อนทับกันอยู่

7.1 “ข้าว” และ “เงิน” ในการพัฒนา

นายปลู อายุ 58 ปี ผู้นำของเครือข่ายกองบุญข้าว เล่าว่าชุมชนปกากะญอในอดีตผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก และต้องประสบกับภาวะขาดแคลนข้าวในการบริโภค เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด และเป็นการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ข้าวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญในชีวิต ปกากะญอเชื่อว่าข้าวมาจากสิ่งสูงสุด ข้าวจึงมีขวัญ มีจิตวิญญาณ และข้าวให้ชีวิตกับคน โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวงจรการผลิตข้าวตลอดปี มีการเรียกขวัญข้าว การขอขมา และการระลึกถึงบุญคุณของข้าว นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าจะต้องแบ่งปันข้าวให้กับคนที่ขาดแคลน เพราะ “ถ้าเราแบ่งปันข้าวให้กับผู้อื่น ขวัญข้าวจะอยู่กับเรา และผลผลิตจะอุดมสมบูรณ์”

นอกจากการผลิตเพื่อบริโภค ชาวบ้านยังมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็น เช่น การหาของป่าไปแลกข้าวเกลือ เป็นต้น และมีการค้าขายว่ต่างกับชุมชนที่อยู่ห่างไกล ซึ่งมีทั้งการแลกเปลี่ยนสิ่งของ และการใช้เงินในการแลกเปลี่ยน นายจะเอ อายุ 45 ปี ในหมู่บ้านนาต่อปลูเล่าว่าแต่ก่อนใช้เงินเหรียญที่นำมาจากพม่าในการแลกเปลี่ยน และเงินได้เข้ามามีความสำคัญมากขึ้นต่อ

ชีวิตของชาวบ้านเมื่อชาวบ้านได้เข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัทอังกฤษที่เข้ามาสัมปทานป่าไม้เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา แนวคิดของปกากะญอที่มีต่อเงิน สะท้อนให้เห็นในนิทานที่เกี่ยวกับเงิน ดังมีนิทานเรื่องหนึ่งเล่าว่า ทหารพม่าได้เข้ามาล้อมเพื่อเข้าโจมตีหมู่บ้าน แต่ไม่สามารถเข้ามาในหมู่บ้านได้เนื่องจากมีต้นไม้ล้อมรอบอยู่ ทหารพม่าจึงใช้กลวิธีโปรยเหรียญเงินเข้าไปในดงไฟ ในที่สุดชาวบ้านได้แย่งกันตัดต้นไม้เพื่อเก็บเหรียญเงิน ทำให้หมู่บ้านต้องพ่ายแพ้ต่อพม่า ที่ชาวบ้านให้ความหมายว่าเงินนำมาซึ่งความโลภ และการแข่งขัน ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของปกากะญอ เวลาที่มีคนตายจะเอาเงินวางไว้ที่ตาสองข้าง ปาก มือ และเท้าทั้งสองข้าง อาจหมายถึงให้คนตายนำเงินไปใช้ในโลกหน้า แต่นายจะบอกว่าในอีกความหมายหนึ่งหมายถึงเงินนำมาซึ่งความตาย นอกจากนี้ ยังมีนิทานเรื่องข้าวกับเงิน ที่เป็นการโต้แย้งถกเถียงระหว่างข้าวกับเงินว่าใครจะเป็นใหญ่กว่ากัน และสุดท้ายสรุปว่าข้าวเป็นใหญ่กว่าเงิน เนื่องจากข้าวมาจากสิ่งสูงสุด มีจิตวิญญาณ และให้ชีวิตกับคน

ในการให้ความหมายข้าวและเงินของชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา (ดูภาคผนวก ข) พบว่าทุกกลุ่มเน้นการให้ความสำคัญข้าวมากกว่าเงิน แต่มีการให้ความหมายที่ต่างกัน ดังนี้

คนจนให้ความสำคัญข้าวที่เน้นความสำคัญในการบริโภค ซึ่งสอดคล้องกับบริบทในชีวิตประจำวัน

“มีทั้งเงินทั้งข้าวก็ดี แต่ถ้ามีแต่เงินไม่มีข้าวจะกินอะไร เงินซื้ออะไรได้ แต่ซื้อชีวิตคงไม่ได้ มีข้าวไม่มีเงินก็อยู่ได้” (นายสมบุญ อายุ 35 ปี สุวานะยากจน)

ทำให้เห็นว่าแม้จะเห็นว่าเงินมีความสำคัญ แต่ถ้าเปรียบเทียบกับข้าวแล้ว ข้าวมีความสำคัญมากกว่า เชื่อมโยงกับบริบทของคนจนที่ไม่มีข้าวเพียงพอในการบริโภค และต้องรับจ้างเพื่อหาเงินมาซื้อข้าว

คนฐานะปานกลางและฐานะดี รวมทั้งผู้นำทางการ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนฐานะดี) ให้ความสำคัญข้าวใน 2 ความหมาย คือ ความหมายแรกเน้นความหมายข้าวในเชิงอุดมคติ

“ข้าวมีจิตวิญญาณ มีความศักดิ์สิทธิ์ ข้าวให้ชีวิต เราต้องเสียสละให้คนอื่นเหมือนกับข้าว” โดยอ้างถึงนิทานข้าวกับเงินที่สรุปว่าข้าวเป็นใหญ่กว่าเงิน (นายลานะ อายุ 41 ปี สุวานะปานกลาง)

ความหมายที่สองที่เน้นความสำคัญของข้าวในการบริโภค ซึ่งสอดคล้องกับบริบทในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ การพึ่งตนเองในวิถีการผลิตในปัจจุบันที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น

“ข้าวเป็นของกิน เรามีกินเราก็ไม่ลงทุนนิยมหรอก อย่างคนมีเงินเดือนเป็นหมื่น เขากลัวว่าเศรษฐกิจจะตกต่ำ เขาต้องซื้อทุกอย่าง ก็บอกกับเขาว่าเธอมีเงินเดือนกลัวยังไง เราเองไม่มีก็ไม่กลัว อยากกินข้าว ข้าวก็มี อยากกินไก่ไก่ก็มี อยากกินหมูหมูก็มีอีก เศรษฐกิจจะล้มหรือจะตกต่ำก็ไม่ใช่ไร เรามีของกินก็ไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจจะล้มก็ช่างมัน แต่ระบบทุนนิยมเข้ามาในการทำ การเกษตร การปลูกพืชปลูกผัก คิดว่าต้องค่อยๆลดลง จะเปลี่ยนทีเดียวก็ไม่ได้” (นายเคลอะโพ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง)

ส่วนคนฐานะปานกลางและคนฐานะดีในหมู่บ้านมื่อลาโกลซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้เมือง และเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นมากกว่า ให้ความหมายว่าข้าวใหญ่กว่าเงิน แม้จะยอมรับว่า “ในปัจจุบันเงินเป็นใหญ่ แต่เงินเป็น “ของร้อน” ทำให้เกิดความแตกแยก”

“ข้าวเป็นใหญ่กว่าเงิน แต่เดี๋ยวนี้เงินเป็นใหญ่ เงินเป็นความร้อน เงินเอาชนะทุกอย่าง เงินเอาชนะคนที่ซื่อสัตย์ ถือว่าเงินเป็นพระเจ้า เงินทำให้เกิดการแตกแยก คนกับคนเป็นพี่น้องกันได้ แต่คนกับเงินไม่สามารถเป็นพี่น้องกันได้ แม้แต่พี่น้อง เวลาขอเงินก็ต้องขอยืม เงินปิดตา เงินทำให้ลืมคิด ปกาเกอญอในสมัยก่อนเวลามีคนตาย เขาจะเอาเงินไปปิดตาและวางที่หน้าอก สมัยนี้เมื่อเราเห็นคนทำผิด เมื่อมีเงินความผิดก็มองไม่เห็นหรือหายไป เงินปิดที่หัวใจทำให้คนไม่ซื่อแล้วเห็นความผิดชัดแต่บอกว่าไม่เห็น” (นางอะเก่งพี อายุ 55 ปี ฐานะดี)

ผู้นำเครือข่ายมีความเห็นที่สอดคล้องกับคนปานกลางและคนฐานะดี แต่เน้นความร่วมมือ ความสามัคคี โดยมองว่าข้าวทำให้เกิดความยั่งยืนในการทำงานชุมชนมากกว่าเงิน ซึ่งเป็นความหมายที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนา

“งานพัฒนาในชุมชนทำทั้งข้าวทั้งเงิน (กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์) แต่ทำเรื่องเงินล้มไป และมีความขัดแย้ง เงินไม่ยั่งยืน เวลาทะเลาะกันจะมองหน้ากันไม่ติด แต่ข้าวไม่เป็นอย่างนั้น ค่อยๆไปไม่ล้ม เหมือนกับนิทานเรื่องข้าวกับเงิน ลูกร้องไห้ไม่ได้กินข้าว แต่พ่อได้กินข้าวลูกก็หยุดร้องไห้ แสดงว่าข้าวใหญ่กว่าเงิน คนทุกคนก็กินข้าว” (นายจะเอ อายุ 45 ปี กรรมการเครือข่าย)

“ถึงไม่มีเงินก็อยู่ได้ถ้าเรามีข้าวกิน ข้าวเป็นความรัก ความสามัคคี ไม่ว่ารวย จน เจ็บป่วย ก็ร่วมกันทำมาหากิน อยู่กันอย่างมีความสุข ไม่เหมือนเงิน ถ้ามีเงินมาก ก็พุดดูถูกดูแคลน หรือทำร้ายกันก็ได้ อย่างเวลามีแขกมาเยี่ยม จะถามกันว่ากินข้าวมาหรือยัง แต่ถ้าเป็นเงินจะไม่ถามกัน คนที่หลงหาเงินมากๆ ความรักความเมตตาก็จะมีน้อยลง ความเป็นพี่น้องก็น้อยลง เอาเข้าแต่ตนเองเหมือนกับไก่เวลาคุ้ยเขี่ยอาหาร” (นายทอทอ อายุ 40 ปี กรรมการเครือข่าย)

นายมีชัย อายุ 42 ปี กรรมการเครือข่ายในหมู่บ้านเมื่อลาไกล เล่าว่าในการประชุมของผู้นำคริสตชนในหมู่บ้านในสมัยก่อน (ประมาณ 20 ปีมาแล้ว) ครั้งหนึ่งได้มีการถกเถียงกันว่าเงินกับข้าวอะไรใหญ่กว่ากัน คนหนึ่งบอกว่า “เงินไม่ได้ใหญ่กว่าข้าว ทองไม่ได้ใหญ่กว่าข้าว ทรัพย์สมบัติทุกอย่างไม่ได้ใหญ่กว่าข้าว” อีกคนหนึ่งบอกว่า “ไม่จริง ขอให้เรามีเงินเถอะ เวลาเรามีเงินก็เอาไปซื้อข้าว เวลาเจ็บป่วยก็ไปหาหมอ ถ้าไม่มีเวลาไปทำงานก็จ้างคนอื่นไปทำ” ในที่สุดทั้งสองคนนี้ก็ถึงกับชกต่อยกัน แต่ในปัจจุบัน การประชุมจะมีคนพูดกันอยู่ 2-3 คน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำ คนอื่นไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น

จากข้อสังเกตของที่วิจัยเห็นว่าการโต้แย้งกันของชาวบ้านนี้แสดงถึงการปะทะระหว่างแนวคิดเดิมกับแนวคิดใหม่ และในปัจจุบันชาวบ้านขาดเวทีหรือพื้นที่ในการแสดงออกทางความคิด โดยเฉพาะการยืนยันแนวคิดเดิมที่ต้านกระแสสังคมปัจจุบัน

ในขณะที่เงินกลายเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นในชีวิตของชาวบ้าน ได้มีความพยายามในการโต้แย้งในการให้ความสำคัญระหว่างข้าวกับเงิน ผ่านกระบวนการพัฒนาหรือกองทุนข้าว ด้วยการเชื่อมโยงอุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวที่มีมาในอดีต โดยจะต้องแบ่งปันข้าวให้กับคนจน การให้ความสำคัญว่าเงินนำมาซึ่งความโลภ และการแข่งขัน และข้าวเป็นใหญ่กว่าเงิน เนื่องจากข้าวมาจากสิ่งสูงสุด มีจิตวิญญาณ และให้ชีวิตกับคน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญที่ได้แย้งกับระบบทุนนิยม ที่เน้นวัตถุ การแข่งขัน และมีความสัมพันธ์แบบตัวใครตัวมัน

7.2 การสื่อสารความหมายการพัฒนาของชาวบ้าน

ในการสื่อสารความหมายการพัฒนาของชาวบ้าน พบว่าคนกลุ่มต่างๆมีการเข้าใจความหมายที่แตกต่างกัน และบางครั้งมีการโต้แย้งกัน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข) ดังต่อไปนี้

7.2.1 ชาวบ้าน

ชาวบ้านทั่วไป ทั้งคนจน คนฐานะปานกลาง และคนฐานะดี ในหมู่บ้าน 2 หมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษา มีความเข้าใจความหมายกองทุนข้าวเรียงตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

(1) กองทุนข้าวเป็นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน

ชาวบ้านทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่ากองทุนข้าวเป็น “การทำบุญ” ที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน โดยผู้นำทั้งผู้นำทางการและผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าวเน้นว่าเป็น “การทำบุญให้กับคนยากจน” ซึ่งมี 2 ความหมาย คือ

ความหมายแรก เป็นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน เพื่อผลตอบแทนต่อตนเองในชาตินี้และชาติหน้า โดยให้ความหมายว่า “การทำบุญจะทำให้เกิดผลดีตอบแทนกับตนเอง ทั้งผลตอบแทนที่เกิดขึ้นในชาตินี้ เช่น ทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ และผลตอบแทนที่จะเกิดในชาติหน้า ทำให้มีกินในอีกชาติหนึ่ง” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นางกาพออายุ 45 ปี ฐานะดี อาชีพค้าขาย (เปิดร้านขายของ) สามี่เป็นครู ทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม เล่าว่า “แต่ก่อนทำงานไม่มีเวลาพักผ่อนเหมือนกับในปัจจุบัน ไปแต่เช้ากลับค่ำ ทุกวันแต่ข้าวก็ยังไม่พอกิน ตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ไม่มีการทำบุญของบุญข้าว ต่อมาเมื่อมีธนาการข้าวเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เมื่อมีการทำบุญเอาข้าวมารวมกัน มีการระดมข้าวจากทั้งคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง และมีการไปทำบุญที่นั่นที่นี้ทุกปี พอถึงช่วงที่ข้าวไม่พอกิน คนที่ข้าวไม่พอกินก็ได้มายืมข้าวไปกิน ทำให้ดีขึ้น ธนาการข้าวในหมู่บ้านชาวบ้านยืมกันไม่หมด 3-4 ปีมาแล้วจนถึงปัจจุบันเดี๋ยวนี้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านก็มีข้าวพอกินกัน แต่ก่อนคนที่ไม่มีข้าวไม่พอกินมีมากกว่า คนที่ข้าวพอกินมีน้อยคน จะแบ่งข้าวให้กันกินแทบจะไม่ได้ คนนั้นก็ไม่มีข้าว คนนี้ก็ไม่มีข้าวกิน ช่วงที่ตัวเองอายุสิบกว่าปีลำบากมาก ข้าวก็ไม่พอกิน ไม่มีการช่วยเหลือ ธนาการข้าวก็ไม่มี ธนาการควายก็ไม่มี เวลาทำนาต้องเช่าควายของคนอื่นมาทำ กว่าจะมีข้าวพอกินก็ตอนที่แต่งงานแล้ว หรือว่าจะเกี่ยวกับการทำบุญ เมื่อมีการทำบุญดูเหมือนว่าชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มีข้าวกินมากขึ้น และมีเวลาพักผ่อนมากขึ้น เหมือนกับว่าเมื่อเราได้ทำบุญไปแล้ว บุญนั้นก็กลับมาหาเรา”

หรือที่นาย ปุณ อายุ 30 ปี ฐานะยากจน กล่าวว่า “การทำบุญเป็นสิ่งที่ดี ทำมากก็ได้มาก การไปทำบุญของบุญข้าวก็ได้บุญกันทุกคน เป็นบุญสำหรับคนที่ตกทุกข์ได้ยากด้วย” และได้เสริมว่า “การทำบุญทำให้ตนเองได้รับความสุขกายสุขใจ ดังในบทกลอนปกากะญอที่บอกว่า จงกินและแบ่งปันอาหารที่พระเจ้าให้มา ถึงแม้ตนเองจะลำบาก แต่คิดว่าคนที่ลำบากกว่าตนเองยังคงมีอยู่ แม้ว่าจะไม่มีอะไร แต่ก็จะทำบุญเท่าที่ทำได้ ทำบุญไปก็เพื่อชีวิตหน้าจะได้มีความสุข เราไม่รู้จะอยู่ในโลกนี้นานเท่าใด การทำของบุญข้าวก็เหมือนกับการขอบคุณพระเจ้า โดยเราแบ่งปันสิ่งที่เรามีให้กับผู้อื่น” ดังบทกลอนปกากะญอที่กล่าวว่า

“ไปทำบุญเอาไก่อะหมูไป ได้บุญทั่วหน้า

ทำบุญสม่าเสมอ จะได้บุญตบสองในโลกลหน้า”

นางคือเจ๊ะ อายุ 50 ปี ฐานะปานกลาง ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่า

“เมื่อมีการทำบุญของบุญข้าว ดูเหมือนว่าชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น เวลาทำนาก็ได้ผลผลิตดีขึ้นกว่าเดิม ทำให้คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีข้าวพอกิน แต่ก่อนทำนาก็ทำเต็มที่ แต่ผลผลิตที่ได้ก็ไม่มากและไม่พอกิน ดูเหมือนว่าดีขึ้นเรื่อยๆ อาจเป็นเพราะเราทำบุญมากขึ้น”

แต่นายเดอซี สามีของนางคือเจ๊ะ ได้แย้งว่าที่ผลผลิตอุดมสมบูรณ์เป็นเพราะมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิต เช่น การปรับปรุงดิน การใส่ปุ๋ย เป็นต้น “ที่ทำนาได้ผลดีขึ้นก็เพราะมีการปรับปรุงที่นา และมีการใส่ปุ๋ยด้วยก็เลยทำให้ผลผลิตดีขึ้น”

ทีมวิจัยมีข้อสังเกตว่าจากการโต้แย้งกันนี้ทำให้เห็นว่าชาวบ้านมีการให้ความหมายที่แตกต่างกัน ที่แสดงให้เห็นถึงการโต้แย้งระหว่างแนวคิดดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชนที่เน้นความสัมพันธ์ทางสังคมกับความอุดมสมบูรณ์ และแนวคิดสมัยใหม่ที่เน้นความเป็นเหตุเป็นผลแบบวิทยาศาสตร์

ความหมายที่สอง เน้นเรื่องพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เน้นผลประโยชน์ ที่ความหมายของการทำบุญคือการทำความดีในบริบทสังคมปัจจุบันที่เน้นผลประโยชน์เป็นหลัก และเงินกลายเป็นสิ่งที่สำคัญมากขึ้น ดังตัวอย่างดังนี้

นายมีชัย อายุ 42 ปี ผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าว และมีฐานะดีคนหนึ่ง ในหมู่บ้านกรณีศึกษาที่อยู่ใกล้เมือง เล่าว่า “การทำบุญในหมู่บ้านมีการตกลงกันว่าจะต้องเป็นจำนวนเงิน 50-100 บาทขึ้นไป โดยมีเหตุผลว่าถ้าทำน้อยก็ไม่สามารถเอาไปซื้ออะไรได้” ซึ่งผู้นำมีความเห็นในเรื่องนี้ว่า “คนจนก็อาจจะลำบากต้องไปยืมเงินคนอื่นมาทำบุญ อย่างเช่น ขึ้นปีใหม่ งานคริสต์มาส งานแต่งงาน งานศพ” แต่ก็เคยดูอีกทีหนึ่งว่ามีความสามารถที่จะให้ได้หรือไม่ด้วย ไม่อย่างนั้นคนที่มียากก็จะได้เกณฑ์เอาจากคนที่ม้น้อยกว่า” “แต่ก็เคยได้ยินคนที่นี่บ่นถึงศาสนาพุทธเขาพูดว่าคนที่ทำบุญน้อยว่า ทำบุญไปแค่ 10 บาท เวลามาก็มากันทั้งครอบครัว”

และนายทาปลุ อายุ 35 ปี ซึ่งเป็นครอบครัวหนึ่งที่จนที่สุดในหมู่บ้านเกี่ยวกับความคิดเรื่องการทำบุญ เขาได้ให้ความเห็นว่า “อยู่ร่วมกันก็ต้องทำบุญร่วมกัน” และให้เหตุผลว่า “เพื่อชาติหน้าจะได้มีชีวิตที่ดีกว่านี้ และอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่ทำก็ต้องถูกคนอื่นเขาว่า”

สรุปได้ว่าการให้ความหมายกองทุนข้าวว่าเป็นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน แม้ว่าจะให้ความหมายว่าเป็น “การทำบุญ” เหมือนๆกัน แต่มีสองความหมาย ความหมายแรกเป็นการให้ความหมายในเชิง “อุดมคติ” ที่คนส่วนใหญ่ให้ความหมายว่าเพื่อได้รับผลตอบแทนในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนกลุ่มผู้นำทั้งผู้นำทางการและผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าวเน้นความหมายที่แตกต่างออกไปว่าเป็น “การทำบุญเพื่อช่วยเหลือคนยากจน” เนื่องจากผู้นำส่วนใหญ่มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา และความหมายที่สอง เน้นเรื่องพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนบนพื้นฐานของผลประโยชน์ ซึ่งพบในชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมือง ทำให้เห็นการช่วงชิงการให้ความหมายระหว่างแนวคิดในเชิงอุดมคติ ที่กลุ่มคนจนและกลุ่มผู้นำอ้างถึงแนวคิดการทำบุญให้กับคนยากจน ซึ่งเป็นแนวคิดตาม “แบบเดิม” กับแนวคิดที่เน้นผลประโยชน์เป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองมากกว่า

(2) กองบุญข้าวเป็นการช่วยเหลือกัน

คนจนได้พูดถึงกองบุญข้าวว่าเป็นการช่วยเหลือกันใน 2 ความหมาย ความหมายแรก คนจนให้ความหมายกองบุญข้าวว่าเป็น “การช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก” นายบุญ อายุ 30 ปี ฐานะยากจน บอกว่า “กองบุญข้าวเป็นการทำบุญเพื่อช่วยเหลือแม่เฒ่าเด็กกำพร้า คนตกทุกข์ได้ยาก แต่คนที่ซื้อข้าวพอกินก็ได้รับเหมือนกัน เช่น เวลาเกิดเจ็บป่วยขึ้นมากะทันหันไม่มีเงินก็ไปยืมได้” ทำให้เห็นว่าการที่คนจนให้ความหมายกองบุญข้าวว่าเป็น “การช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก” ที่หมายถึง “คนที่ซื้อข้าวไม่พอกิน” ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ไม่ใช่แต่เฉพาะคนจนที่ได้รับประโยชน์ แต่คนที่มียฐานะปานกลางหรือฐานะดี ที่คนจนใช้คำว่า “คนที่ซื้อข้าวพอกิน” ก็ได้รับประโยชน์จากกองบุญข้าวเช่นกัน และบางครั้งอาจเข้าถึงผลประโยชน์ได้มากกว่าคนจน เนื่องจากมีความสามารถในการส่งคืนได้มากกว่า ดังที่นายก่อที่ อายุ 46 ปี ผู้นำทางการคนหนึ่งได้พูดว่า “คนจนเข้าไม่ถึงกองบุญข้าว เพราะคนจนไม่สามารถส่งคืนได้” ซึ่งในทัศนะของทีมวิจัยเห็นว่าอาจเป็นการแสดงถึงการเรียกร้องของคนจนในท่ามกลางความไม่เท่าเทียมทางสังคมในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในปัจจุบัน

ความหมายที่สอง คนจนมองว่ากองบุญข้าวเป็นการช่วยเหลือกันที่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ต่างตอบแทน แนวคิดนี้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของคนจนที่เอาชีวิตรอดได้ด้วยการอาศัยการแลกเปลี่ยนแรงงาน ทั้งในการทำนาเพื่อบริโภค และการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนภายในเครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีฐานะใกล้เคียงกัน เนื่องจากไม่มีทุนในการจ้างแรงงาน ในขณะที่คนฐานะดีจะจ้างแรงงานของคนที่มีฐานะยากจนกว่าในการทำการผลิต

“กองบุญข้าวเป็นการช่วยเหลือกันเหมือนกับเป็นการเอามือเอแรง หรือการช่วยเหลือคนอื่น สักวันหนึ่งคนอื่นอาจจะมาช่วยเหลือเรา” (นายการุ อายุ 58 ปี ฐานะยากจน)

คนฐานะปานกลางและฐานะดีให้ความหมายกองบุญข้าวว่าเป็นการช่วยเหลือกัน โดยเน้นว่าเป็นการแสดงความสามัคคี และเกิดความมั่นคง โดยขยายความว่าทำให้รู้จักเพื่อนมากขึ้น ที่อาจหมายความว่าถึงการสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือกันที่กว้างขวางมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายลิฐเพื่อ อายุ 50 ปี ฐานะปานกลาง และเป็นกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าวในระดับหมู่บ้าน หลังจากไปเข้าร่วมงานกองบุญข้าว บอกว่า

“เคยไปร่วมมาแล้ว 6-7 ครั้ง เป็นโอกาสได้ไปเยี่ยมญาติ ได้เจอกับเพื่อนเก่าๆ และได้รู้จักเพื่อนมากขึ้น”

ชาวบ้านจากแม่สะเรียงที่ไปเข้าร่วมงานกองบุญข้าวที่บ้านเปียงหลวง (ไม่ทราบชื่อ)

“เรามาทำบุญนั้นเพื่อความรักความสามัคคี ที่มานี้ก็เพื่อแสดงความสามัคคี อีกอย่างก็อยากไปเห็นหมู่บ้านอื่น อยากไปเจอผู้คน มีความสุขที่ได้เจอผู้คนมากมาย ทำให้นึกถึงลำนํ้าของปลาเกะญอที่ว่า.....เราพี่น้องตั้งหมู่บ้านมั่นคง ฟ้าถล่ม เราช่วยพยุง เป็นการช่วยเหลือกัน”

จากการสื่อสารความหมายดังที่กล่าวมาแล้ว คนจนให้ความหมายของบุญข้าวว่าเป็นการช่วยเหลือคนยากจน ในขณะที่คนฐานะปานกลางและฐานะดีก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน ซึ่งแสดงถึงข้อได้เปรียบหรือข้อเรียกร้องของคนจนที่มีต่อการให้ความหมายของบุญข้าวที่เชื่อมโยงกับความหมายในอดีตที่ขัดแย้งกับปัจจุบัน ในบริบทที่เงินมีความสำคัญมากขึ้น และของบุญข้าวที่แปรจากข้าวเป็น “เงิน” ซึ่งเดิมมุ่งช่วยเหลือคนจน ปัจจุบันไม่ได้เป็นการช่วยเหลือเฉพาะคนจน แต่มีคนที่มีฐานะดีกว่าเข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย

นอกจากนี้ คนจนยังมองว่าของบุญข้าวเป็นการช่วยเหลือกันในลักษณะความสัมพันธ์ต่างตอบแทน หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล (Reciprocity) ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของคนจน ในขณะที่คนฐานะปานกลางและฐานะดีมองว่าของบุญข้าวเป็นการสร้างความสามัคคี การช่วยเหลือกันที่มีเครือข่ายกว้างขวาง ซึ่งหมายถึงความมั่นคงหรือความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย

(3) เป็นการระลึกถึงบุญคุณของข้าว

คนทุกกลุ่มให้ความหมายของบุญข้าวว่า“เครือข่ายของบุญข้าวแสดงถึงขวัญข้าวและบุญคุณของข้าว” ซึ่งเป็นความหมายในเชิงอุดมคติ ดังคำกล่าว ต่อไปนี้

“บนดอยเวลาปลูกข้าว ข้าวแช่อยู่ในน้ำทั้งวันทั้งคืนเป็นเดือน ถ้าเป็นเมล็ดพันธุ์อื่นคงเน่าหมดแล้ว ทำนาก็ดูแลง่าย ไปถอนหญ้านิดหน่อยถ้ามีหญ้าไม่เยอะ เมื่อครบกำหนดข้าวก็งาม คิดว่าข้าวมีเจ้าอยู่ คอยดูแลมนุษย์บนโลก ข้าวและน้ำเป็นสิ่งที่เลี้ยงเรา จึงต้องรู้คุณของข้าว” (นางเป๊พ อายุ 56 ปี ฐานะปานกลาง)

7.2.2 การสื่อสารความหมายการพัฒนาของผู้นำเครือข่าย

ผู้นำเครือข่ายในที่นี้ส่วนใหญ่เคยเป็นหรือยังคงเป็นผู้นำทางการในหมู่บ้านด้วย แต่จะมีแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของเครือข่ายของบุญข้าวมากกว่าแนวคิดแบบของรัฐ การสื่อสารความหมายของบุญข้าวของผู้นำเครือข่าย เป็นการให้ความหมายที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 แนวคิด คือ

แนวคิดแรก เน้นการให้ความหมายในเชิงอุดมคติ กล่าวคือ การทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทนในความหมายแรก เพื่อผลตอบแทนต่อตนเองในชาตินี้และชาติหน้า กลุ่มแรกนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้นำรุ่นเก่า และอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีความขัดแย้งรุนแรงกับรัฐในเรื่องการจัดการทรัพยากร

แนวคิดที่สอง เน้นการแสดงพลังของกลุ่มหรือชนเผ่า ส่วนใหญ่เป็นผู้นำรุ่นใหม่ และอยู่ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรมากกว่า เช่น อยู่ในพื้นที่ที่มีการประกาศเขตอุทยานฯทับที่ทำกินหรือที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกลุ่มเลือกวิธีการแก้ไขความขัดแย้งด้วยการประสานความร่วมมือและพยายามสร้างการยอมรับจากรัฐ เพื่อสามารถเจรจาต่อรองในเรื่องของการจัดการทรัพยากร

แม้ว่าการให้ความหมายของบุญข้าวของผู้นำเครือข่ายมีการให้ความหมายที่มีจุดเน้นแตกต่างกัน นอกจากผู้นำเครือข่ายให้ความหมายของบุญข้าวเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไปว่า **“เป็นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน”** ในความหมายแรก คือ เพื่อผลตอบแทนต่อตนเองในชาตินี้และชาติหน้า และ **“แสดงถึงขวัญข้าวและบุญคุณของข้าว”** ยังมีแนวคิดในการให้ความหมายที่แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป ดังนี้

(1) กองบุญข้าวแสดงถึงพลังของชนเผ่าปกากะญอ

นายแสง อายุ 38 ปี กรรมการเครือข่ายในระหว่างการจัดกองบุญข้าวพบว่าผู้นำเครือข่าย มีความคิดว่า

“กองบุญข้าวเป็นพลังของชนเผ่าปกากะญอ ทำให้มีกำลังใจ และมีความภูมิใจ”

เนื่องจากการจัดกองบุญข้าวที่ผ่านมาเป็นการจัดในระดับเขต (มีทั้งหมด 8 เขตการทำงาน) และปีนี้เป็นปีแรกที่มีการจัดในระดับจังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายอะวา อายุ 35 ปี กรรมการเครือข่าย ให้ความเห็นว่า

“การจัดกองบุญข้าวในระดับจังหวัดมีพลังมากกว่าการจัดในระดับเขต ทำให้มีความรู้สึกและเข้าถึงจิตใจมากกว่าสำหรับคนที่มาร่วม และทำให้การรับรู้กว้างขวางขึ้น มีทั้งข้าราชการ นักวิชาการ พระสงฆ์ทั้งพุทธและคาทอลิก มาพูดบนเวที ทำให้เรียกความสนใจได้มาก”

นายดีดี อายุ 36 ปี กรรมการเครือข่าย ให้ความเห็นว่า

“รู้สึกว่สนุก คึกคัก และมีพลังมากกว่าในการจัดระดับเขต น่าจะจัดระดับจังหวัดอย่างนี้ทุกปี”

และนางอุทิน อายุ 35 ปี กรรมการเครือข่าย ให้ความเห็นว่า

“ในการจัดกองบุญข้าว ถ้ามีคนมาน้อย จะไม่เห็นพลังจากข้างนอก”

(2) กองบุญข้าวเป็นความสามัคคีของชนเผ่าปกาเกอะญอ

ผู้นำเครือข่ายให้ความหมายว่าเครือข่ายกองบุญข้าวแสดงถึงความรักความสามัคคีในกลุ่มชนเผ่าปกาเกอะญอ และมีเครือข่ายที่กว้างขวาง ไม่ได้มีประโยชน์กับหมู่บ้านเดียว แต่กระจายไปยังหมู่บ้านอื่นที่ต้องการ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชาวบ้านได้

นายเคอะพอ อายุ 40 ปี กรรมการเครือข่าย แสดงความเห็นว่

“กองบุญข้าวแสดงออกถึงความรักความสามัคคี มีประโยชน์มากต่อชุมชน มีทั้งคนยากคนจน เด็กและเยาวชน ที่ได้รับผลประโยชน์จากกองบุญข้าว ผลประโยชน์แต่ละครั้งไม่ได้ตกอยู่กับหมู่บ้านเดียว แต่กระจายไปทุกหมู่บ้านที่มีความต้องการในเขตพื้นที่ อย่างเช่น กรณีที่มีไฟไหม้บ้านของเพื่อนบ้านซึ่งเป็นคริสเตียนในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านเห็นสมควรว่าควรช่วยเหลือ ก็ระดมกันเอาข้าวและเงินไปช่วย ได้ข้าวประมาณ 20 ถัง”

นายมีเยแอ อายุ 42 ปี กรรมการเครือข่ายคนหนึ่งพูดว่า

“กองบุญข้าวได้ช่วยเหลือหมู่บ้านที่ข้าวไม่พอกินหลายหมู่บ้าน และยังขยายไปเรื่อยๆ ในการจัดแต่ละปี เหมือนกับที่หมู่บ้านของเรานี้ แต่ก่อนข้าวก็ไม่พอกิน แต่พอมาทำกิจกรรมธนาคารข้าว ก็ค่อยๆ ดีขึ้น ปัจจุบันมีข้าวพอกินกันหมด ข้าวในธนาคารมีมากมายจนต้องขายไป เพราะไม่มีคนมายืม กองบุญข้าวนี้ทำให้พึ่งตนเองได้”

(3) กองบุญข้าวเป็น “กองบุญ” หรือ “เงินบุญ” เพื่อช่วยเหลือคนจน

ผู้นำเครือข่ายให้ความหมายกองบุญข้าวว่า “กองบุญข้าวเป็นของชุมชนเอง เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง และเป็น “กองบุญ” หรือ “เงินบุญ” ที่สามารถช่วยเหลือคนจนได้”

ในงานกองบุญข้าวมีการทำสัญลักษณ์เพื่อเป็นการสื่อแนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าว ที่เป็นการให้ความหมายได้แย่งระหว่างข้าวกับเงิน โดยเชื่อมโยงกับความหมายของข้าวที่มีมาในอดีต นายปีพอ อายุ 52 ปี กรรมการเครือข่ายคนหนึ่งที่ได้ไปเข้าร่วมงานกองบุญข้าวในปีที่ผ่านมาได้เล่าว่า

“การทำบุญกองบุญข้าวไม่ใช่ไปทำบุญเฉยๆ แต่มีการพูดถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ครั้งนี้ได้เห็นทำเป็นกระดังใหญ่ 3 ใบ (ใบหนึ่งทำเป็นสัญลักษณ์ของเครือข่ายกองบุญข้าว เป็นรูปตอข้าว เทียน และคน ที่หมายถึง ข้าวอร่อย คนดี มีคุณธรรม ซึ่งมีอยู่ในลำนํ้าของปกาเกอะญอ อีกใบหนึ่งแสดงเป็นรูปเวลาคนตาย จะเอาเงินไว้ที่ตาสองข้าง ปาก มือและเท้าสองข้าง แสดงถึงความหมายของเงินที่หมายถึงการแข่งขัน ที่จะนำไปสู่ความตาย และอีกใบหนึ่งแสดงถึงความร่วมมือ ที่หมายถึงชีวิต) ในงานกองบุญข้าวจะพูดถึงกระดังทุกครั้ง กระดังนี้มีด้าน

ในและด้านนอก ด้านในसानเป็นเส้นคู่หมายถึงเราไม่ได้อยู่คนเดียว เราต้องอยู่ร่วมกัน หมายถึง การมีชีวิต ส่วนด้านนอกลายจะขัดกันและไม่เป็นคู่ หมายถึงต่างคนต่างอยู่ ที่หมายถึงความตาย ดังมีคำกล่าวของปกาเกอญอที่ว่า ถ้าสามัคคีกัน ไม่มีใครทำอะไรได้ ถ้าตัวใครตัวมัน ก็จะล่มสลาย”

นอกจากการให้ความหมายข้าวที่เป็นการโต้แย้งระหว่างข้าวกับเงินแล้ว ยังมีการนำอุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำบุญในอดีตมาให้ความหมายใหม่กับเงิน ในกระบวนการของกองบุญข้าว ข้าวและเงินได้ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม และเงินถูกให้ความหมายใหม่ว่าเป็น “เงินบุญ” ทำให้เกิดการถกเถียงกันในระหว่างชาวบ้าน

ในการถกเถียงโต้แย้งของชาวบ้านเกี่ยวกับกองทุนเงินที่มาจากกองบุญข้าวที่นำไปช่วยเหลือกันในชุมชนในหมู่บ้านมื่อลาไกล ซึ่งเป็นหมู่บ้านกรณีศึกษาที่อยู่ใกล้เมือง พบว่ามีการถกเถียงกันเรื่องการเอา “เงินบุญ” ไปออกดอกเบี้ย

นายมียแฮ อายุ 42 ปี กรรมการเครือข่ายคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าเมื่อนำเงินที่มาจากกองบุญข้าวมาเปิดให้ชาวบ้านกู้ยืม ตอนแรกชาวบ้านคิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ต่อมาก็มีการตั้งคำถามกันว่า “จะดีหรือถ้าเราเอาเงินบุญไปออกดอก” ในที่สุดชาวบ้านมีความเห็นที่ไม่เหมาะสมที่จะเอาเงินบุญมาออกดอก โดยให้เหตุผลว่าจะทำให้คนทำบุญกันน้อยลง เพราะบางคนต้องยืมเงินเพื่อนบ้านมาทำบุญ (เนื่องจากไม่มีเงิน แต่ในหมู่บ้านตกลงกันว่าจะให้ทุกคนร่วมกันทำบุญ โดยกำหนดจำนวนเงินที่จะทำบุญเท่าๆกัน เช่น ครอบครัวละ 50 บาท หรือ 100 บาท) ส่วนเมื่อยืมไปแล้วจะนำไปทำอะไรนั้น ชาวบ้าน(นับถือศาสนาคริสต์) มีความเห็น “คนที่ยืมไปแล้วจะนำไปใช้ทำอะไร ก็ให้ขึ้นอยู่กับเจ้าตัว ถ้าเอาไปใช้ในทางไม่ดีก็เป็นเรื่องที่พระเจ้าจะพิจารณาการกระทำของเขาเอง” ในที่สุดชาวบ้านก็เลยตกลงกันว่าไม่ให้เอาดอกเบี้ย แต่ไม่ให้ทำหาย ยืมไปแล้วต้องคืนภายใน 1 ปี ถ้าคนที่ยืมเป็นคนนอกหมู่บ้านจะต้องมีคนในหมู่บ้านรับรองให้ (กองทุนนี้เปิดให้ยืมสำหรับหมู่บ้านที่เป็นเครือข่ายในเขตอำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 42 หมู่บ้าน-ผู้วิจัย) เวลาจะขอยืมก็ไม่ต้องมีหลักฐานค้ำประกัน เพียงแต่ไปบอกกับผู้ที่ดูแลเงิน ส่วนผู้ดูแลก็ไม่ได้มีการลงบันทึกเอกสาร แต่ใช้ความจำเอาว่าใครยืมไปเท่าไร โดยให้เหตุผลว่าเพราะมีคนยืมไม่กี่คน และรู้จักกันหมด ปัจจุบันเงินมีทั้งหมด 10,000 บาท มีคนยืมไป 6 คน เป็นเงิน 5,000 บาท ยืมไปใช้ลงทุนในการเกษตร (ซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง) และซ่อมมอเตอร์ไซด์ 1 คน

จากกรณีศึกษานี้ทำให้เห็นว่ามีการให้ความหมายใหม่กับข้าวและเงิน ซึ่งในระบบทุนนิยมถูกให้ความหมายว่าเป็นเพียง “วัตถุ” ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนหรือเป็นสินค้า ด้วยการนำมาทำ

ให้ศักดิ์สิทธิ์ผ่านพิธีกรรม กลายเป็น “กองทุน” และ “เงินบุญ” ที่มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือคนยากจน

(4) กองบุญข้าวเป็นของ “หน้าหมู” หรือของส่วนรวม

นายจะเอ อายุ 45 ปี ผู้นำเครือข่าย มีความคิดว่า

“กองทุนข้าว เป็นของ “หน้าหมู” หรือของส่วนรวม เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ชาวบ้านทำกันเอง เป็นของชุมชนเอง เพื่อช่วยเหลือกันเองในชุมชน” โดยเปรียบเทียบกับกองทุนอื่นๆที่เข้ามาในชุมชนว่าเป็น “ของใครของมัน” ไม่ใช่ของ “หน้าหมู” ทำให้คนไม่รู้สึกรู้ว่าต้องรักษา และหวงแหนเอาไว้”

ที่มวิจัยมีข้อสังเกตว่า การที่ผู้นำเห็นว่ากองทุนข้าวเป็นของส่วนรวม เนื่องจาก

ประการแรก เนื่องจากการตกย้ำแนวคิดและวิธีการทำงานอยู่ตลอดเวลาว่ากองทุนข้าวเป็นของชาวบ้าน โดยหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน คือ ศูนย์สังคมพัฒนา โดยผู้นำได้รับรู้แนวคิดผ่านการประชุมสัมมนาและอบรมต่างๆที่ศูนย์จัดว่ากองทุนข้าวนี้เป็นของชาวบ้าน

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับศูนย์สังคมพัฒนา ไม่ใช่เป็นเพียงหน่วยงานพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน แต่มีฐานะเป็นองค์กรศาสนาที่ได้ร่วมชีวิตกับพวกเขา มาเป็นเวลานาน ซึ่งยืนยันด้วยชีวิตของบาทหลวงมิชชันนารีที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพวกเขา และเจ้าหน้าที่ของศูนย์ที่ทำงานกับพวกเขาทุกคนก็เป็นลูกหลานของชาวบ้านที่ได้รับการฝึกอบรมจากองค์กรศาสนาในการทำงานกับชุมชน ที่เรียกว่าผู้สืบทอดเจตนารมณ์ชาวบ้าน ทำให้ผู้นำรับรู้และมีความมั่นใจว่าได้รับการสนับสนุนจากภายนอกให้เกิดองค์กรและขบวนการของชาวบ้านอย่างแท้จริง

ประการที่สาม แนวคิดและวิธีการของกองทุนข้าวมาจากแนวคิดเรื่องข้าวและการทำบุญที่มีอยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ถ่ายทอดผ่านนิทาน ตำนานต่างๆ ถูกนำมาให้ความหมายใหม่ในกองทุนข้าว ผสมผสานกับแนวคิดศาสนาคริสต์เกี่ยวกับการเสียสละและแบ่งปันให้กับผู้อื่น ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นมากขึ้น

ประการที่สี่ ในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่ขั้นเตรียมการ การดำเนินงาน และติดตามประเมินผล ผู้นำได้เป็นผู้ดำเนินงานเองทุกขั้นตอน ตัวอย่างที่ผู้นำหยิบยกขึ้นมาว่ากองทุนข้าวเป็นของส่วนรวม และเป็นกองทุนของชาวบ้านเอง คือ กองบุญข้าวเป็นกองทุนที่ระดมมาจากชาวบ้าน และชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจในการจัดการและบริหารกองทุน เช่น การนำเงินกองทุนไปใช้ในกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน ในขณะที่กองทุนอื่นๆที่มาจากภายนอกไม่สามารถใช้ในงานส่วนรวม หรือช่วยเหลือคนยากจน แต่เป็นลักษณะต่างคนต่างกั๊กไปใช้ของตนเองเท่านั้น หรือเป็น

ลักษณะตัวใครตัวมัน สะท้อนให้เห็นการเปรียบเทียบด้วยการให้ความหมายที่เป็นการตอบโต้กับระบบทุนนิยม อาทิ ส่วนรวม/ส่วนตัว ช่วยเหลือกัน/ตัวใครตัวมัน

(5) กองบุญข้าวเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาของชุมชน

ผู้นำเครือข่ายมีความคิดว่ากองบุญข้าวเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาของชุมชน

นายจะลอย อายุ 56 ปี กรรมการคนหนึ่งบอกว่า

“ที่จริงอายุก็มากแล้ว อยากพักผ่อน แต่ก็หยุดไม่ได้ เพราะเห็นว่าเป็นปัญหาของชุมชน จึงมาเข้าร่วมกองบุญข้าว”

และนางอิกาใหม่ อายุ 35 ปี กรรมการเครือข่าย ก็ให้ความเห็นเช่นเดียวกันว่า

“กองบุญข้าวทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชาวบ้านในเรื่องความจำเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าวพอกิน เงินลูกเงินยามเดือดร้อน และทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาอื่นๆ ของชุมชน”

(6) สืบทอดให้กับลูกหลาน

ผู้นำเครือข่ายมีความคิดว่าจะสืบทอดกองบุญข้าวให้ถึงลูกหลาน

นายสมบุญฤทธิ์ อายุ 40 ปี กรรมการเครือข่ายบอกว่า

“ข้าวเป็นชีวิตจิตใจ เป็นความร่วมมือเพื่อลูกเพื่อหลานต่อไป คงจะทำได้เรื่อยๆจนตาย”

นายอะวา อายุ 35 ปี กรรมการอีกคนหนึ่งซึ่งเข้าร่วมกองบุญข้าวที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนให้ความเห็นว่า

“ที่มาร่วมทำบุญก็เพื่อช่วยเหลือคนยากไร้ และมีความหวังว่าชีวิตของรุ่นลูกรุ่นหลานจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าตนเอง”

ในขณะที่ชาวบ้านให้ความหมายกองบุญข้าวเพื่อเป็นการตอบโต้กับแนวคิดในระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น เอาข้าวมาสู้กับเงิน เอาความสามัคคีมาสู้กับความเห็นแก่ตัว ฯลฯ ผู้นำเครือข่ายให้ความหมายกองบุญข้าวที่เหนือกว่าระดับหมู่บ้าน โดยเน้นการสร้างเครือข่ายที่กว้างขวาง และเน้นพลังของ “ชนเผ่า” ในการต่อสู้กับภายนอก ซึ่งมีนัยทางการเมืองในการต่อสู้กับ “คนอื่น”

การที่ผู้นำเครือข่ายมีแนวคิดเหนือกว่าระดับชาวบ้าน ประการแรก เนื่องจากผู้นำเครือข่ายมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ในเครือข่ายกองบุญข้าวอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ทั้งการประชุมผู้นำประจำปี การประชุมคณะกรรมการบริหาร การประชุม

คณะทำงาน การจัดกองบุญข้าว บางคนที่เป็นผู้นำทางศาสนาด้วยก็ได้เข้าร่วมการประชุมหัวหน้าคริสตัง ทำให้มีโอกาสได้รับแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน แนวทางในการแก้ไขปัญหาล้างคม และจิตสำนึกในการทำงานพัฒนาแนวศาสนาและวัฒนธรรมชุมชน ทำให้กลุ่มผู้นำเหล่านี้มีความชัดเจนในด้านแนวคิดและจิตสำนึกในการพัฒนา และมั่นใจในพลังของการรวมกลุ่ม และกลุ่มผู้นำยังได้นำแนวคิดไปขยายในชุมชนด้วย

ประการที่สอง ผู้นำเครือข่ายเหล่านี้โดยเฉพาะผู้นำรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำในระดับชุมชนด้วย เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. ต้องเผชิญกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในสถานการณ์ปัจจุบันในชีวิตประจำวัน และได้เลือกวิธีการในการเข้าทางด้านบวกด้วยการเข้าร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยประสานความร่วมมือกับทางราชการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในระดับชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การรักษาป่าและต้นน้ำ ฯลฯ และในระดับเครือข่าย เช่น เข้าร่วมในเครือข่ายลุ่มน้ำต่างๆ เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นที่ยอมรับจากภายนอก ซึ่งเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มในการต่อสู้กับข้อกล่าวหาจากภายนอกว่าชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงเป็นตัวการสำคัญที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ต้นน้ำลำธาร ป่า ฯลฯ ในขณะที่มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่อยู่ในเครือข่ายกองบุญข้าวเลือกวิธีการเข้าทางความขัดแย้งด้วยการเดินขบวนเพื่อต่อสู้เรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งภายในชุมชนและภายนอก ที่มิจัยมีความเห็นว่าจากเหตุผลดังที่กล่าวมานี้ทำให้ผู้นำเครือข่ายมีสำนึกทางการเมืองที่เหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป

7.2.3 การสื่อสารความหมายการพัฒนาของผู้นำทางการ

ผู้นำทางการในที่นี้หมายถึงผู้นำที่เป็นทางการในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ที่ไม่ได้เป็นผู้นำเครือข่ายกองบุญข้าว (เนื่องจากผู้นำทางการที่เป็นผู้นำเครือข่ายกองบุญข้าวด้วยจะมีแนวคิดที่ต่างจากผู้นำทางการทั่วไป) ผู้นำทางการทั่วไปมีแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดของรัฐ ส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมในเครือข่ายกองบุญข้าวมากนัก แต่ก็ให้ความร่วมมือ ร่วมทำบุญ และร่วมกิจกรรมกองบุญข้าวที่มีในชุมชน บนพื้นฐานแนวคิดเรื่องข้าวและการทำบุญที่มีอยู่ในชุมชน เนื่องจากเห็นว่ากองบุญข้าวเป็นกิจกรรมของชุมชน

ผู้นำทางการส่วนใหญ่ (เป็นผู้ที่มีฐานะดีและปานกลางในชุมชน) มีแนวคิดเช่นเดียวกับคนฐานะปานกลางและฐานะดีในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว คือ การให้ความหมายกองบุญข้าวว่าเป็นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน เพื่อได้รับผลตอบแทนในชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งมีความหมายในเชิง “อุตมคติ” แต่เน้นความหมายที่แตกต่างออกไปว่าเป็น “การทำบุญเพื่อช่วย

เหลือคนยากจน” นอกจากนี้ ยังเห็นว่ากองทุนข้าวเป็นการช่วยเหลือกัน โดยเน้นว่าเป็นการแสดงความสามัคคี ที่เป็นการสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือกันที่กว้างขวางมากขึ้น และกองทุนข้าวแสดงถึงขวัญข้าวและบุญคุณของข้าว

จากการศึกษาพบว่าผู้นำทางการคนหนึ่งในหมู่บ้านกรณีศึกษาให้ความหมายที่ได้แย้งแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนข้าว

นายก่อที่ อายุ 46 ปี เป็นคนฐานะดี และเป็นผู้นำทางการคนหนึ่งในหมู่บ้านนาต่อปู ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นประธานกองทุนเงินล้านในหมู่บ้าน มีความเห็นว่า

“กองทุนข้าวเป็นการทำบุญไปทีอื่น ชาวบ้านในหมู่บ้านไม่ได้รับอะไร” โดยอ้างภักติของปกากะญอที่กล่าวว่า “อย่าไปทำบุญกับเจดีย์ใหญ่ ให้ทำบุญกับเจดีย์เล็ก จะได้ผลกลับมา”

นอกจากนี้ ยังกล่าวว่า “คนจนเข้าไม่ถึงกองทุนข้าว เนื่องจากคนจนไม่สามารถส่งคืนได้” และวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนข้าว เช่น “รู้กันแต่ในกลุ่มกรรมการ ชาวบ้านไม่ได้รับรู้อะไร” “เวลานำข้าวที่เหลือจากการกู้ยืมมาเปิดขายให้กับชาวบ้านในราคาถูก มีแต่คนมีฐานะดีมาซื้อ คนจนไม่ได้มาซื้อข้าว” ซึ่งเขามองว่า “ไม่มีความเป็นธรรม น่าจะขายให้กับคนจนมากกว่า” หรือ “การจัดการไม่ดี” เช่น ครั้งหนึ่งหลังคารั่วทำให้ฝนตกใส่ข้าว ทำให้ส่วนหนึ่งไม่สามารถนำมากินได้

นายทอท อายุ 40 ปี กรรมการเครือข่าย ได้ให้ข้อมูลว่าที่เอาข้าวออกมาขายเพราะว่าถ้าเก็บไว้ข้าวจะเสียและมีข้าวใหม่เข้ามาอีก ตอนแรกได้เปิดขายให้กับคนจนก่อนในราคาปี๊บละ 50 บาท ก็ยังเหลืออีก จึงเปิดขายในราคาปี๊บละ 30 บาทเนื่องจากเป็นข้าวหัก ก็เปิดให้ทุกคนที่ต้องการ ก็เลยมีคนฐานะดีมาซื้อไปกิน ส่วนข้อมูลที่บอกว่าคนจนเข้าไม่ถึงกองทุนข้าวเป็นเพราะคนจนที่ไม่มีที่นาและมีอาชีพรับจ้างเป็นหลักไม่ได้มายืมข้าวจากกองทุนข้าว เพราะไม่ได้ทำนา จึงเอาเงินจากการรับจ้างไปซื้อข้าวกิน อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลการกู้ยืมข้าวและเงินของกองทุนข้าวคนที่มากู้ยืมส่วนใหญ่เป็นคนจน

นายจะเอ อายุ 45 ปี กรรมการเครือข่ายอีกคนหนึ่งให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ในหมู่บ้านมีเพียงคนเดียวที่คอยคัดค้าน พยายามชักชวนให้เข้ามาร่วมก็ไม่มา เพราะ “ทำอะไรดีเด่นกว่าเขาไม่ได้ เป็นมาตั้งแต่ต้นตระกูลแล้ว” (ในหมู่บ้านมี 2 ตระกูลหลัก และแต่ละตระกูลจะมีผู้นำของตนเองตามประเพณีเดิม หลังจากที่มีการตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ผู้นำของทั้งสองตระกูลนี้ก็ได้สลับเปลี่ยนกันเป็นผู้นำทางการของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน) ทีมวิจัยมีข้อสังเกตว่าความขัดแย้งทางความคิดดังที่กล่าวมานี้ อาจมีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างอำนาจของชุมชนที่สัมพันธ์กับสายตระกูล

ผู้นำทางการคนดังกล่าวเป็นผู้ที่เริ่มการทำกองทุนข้าวในหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือคนจนในหมู่บ้าน โดยให้เหตุผลว่าในหมู่บ้านยังมีคนที่ข้าวไม่พอกิน จึงน่าจะทำบุญข้าวในหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือกันเอง ซึ่งทีมวิจัยมีข้อสังเกตว่าสะท้อนให้เห็นว่าผู้นำทางการได้ให้ความหมายการทำบุญเพื่อช่วยเหลือคนจน ที่เน้น “ภายในชุมชน” ซึ่งอาจสอดคล้องกับบริบทของผู้นำทางการที่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำในการพัฒนา “หมู่บ้าน” ของตนเอง ในขณะที่ผู้นำเครือข่ายเน้นเครือข่ายที่กว้างขวางกว่าระดับหมู่บ้าน

ผู้นำทางการดังกล่าว ได้ให้เหตุผลว่า

“เราได้ร่วมกันทำบุญกองทุนข้าวทุกปีเพื่อช่วยเหลือที่อื่น แต่ในชุมชนของเราพวกเราก็ไม่ได้ทำกัน ทั้งๆที่ในหมู่บ้านของเรายังมีคนที่ยังมีข้าวไม่พอกิน คนที่จนจริงๆก็มาจากธนาคารข้าว บางคนก็ไม่สามารถส่งคืนได้ ดังนั้น เราจึงได้ทำบุญข้าวเพื่อช่วยเหลือกันเองในหมู่บ้าน คนเรามองไม่เห็นอนาคตของตัวเองว่าสักวันหนึ่งจะเป็นอย่างไร แม้แต่ตัวเราเองก็ไมรู้เหมือนกัน เวลาทำบุญข้าวนี้จะไม่มีการบังคับกัน ทำเท่าไรก็ได้แล้วแต่ความสมัครใจของแต่ละคน ถ้าได้ข้าวแล้วก็จะขายในราคาถูกกว่าท้องตลาด เช่น ขายในราคาปี๊บละ 30 บาท ขณะที่ทั่วไปขาย 50-60 บาท ขายให้กับคนที่ข้าวไม่พอกิน และเงินที่ได้จากการขายข้าวจะสมทบเข้ากับกองทุนสงเคราะห์เพื่อเก็บไว้ช่วยเหลือกันเองโดยการให้เปล่าในยามจำเป็นหรือฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้บ้าน ผ้าห่มไหม้ ฯลฯ (จากการสอบถามพบว่าในหน้าหนาวชาวบ้านจะนอนในห้องครัวใกล้เตาไฟ และหลายครั้งทำให้ผ้าห่มไหม้-ผู้วิจัย) ทำบุญข้าวนี้จะทำทุกปี ได้บุญกันหลายทอด ปีที่ผ่านมามีคนทำบุญ 75 คน ได้ข้าว 98 ปี๊บ ขายได้เป็นเงิน 2,930 บาท”

แต่การทำบุญข้าวกันเองในหมู่บ้านนี้ นางพิพินา อายุ 42 ปี ฐานะยากจน สามีเป็นกรรมการกองทุนข้าวได้แย้งว่า “ไม่ใช่กองทุนข้าว แต่เป็น “ข้าวสงเคราะห์” คือ เป็นการหาเงินช่วยเหลือคนเฒ่าคนแก่ที่ช่วยตัวเองไม่ได้” และให้ความเห็นว่า “การช่วยเหลือของกองทุนสงเคราะห์นี้น่าจะช่วยเหลือเป็นข้าวมากกว่าเป็นเงิน เพราะให้เงินไปก็เอาไปซื้อของเหมือนเดิม”

ทีมวิจัยเห็นว่าจากกรณีโต้แย้งนี้ทำให้เห็นว่าชาวบ้านสามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่าง “การพัฒนา” และ “การสงเคราะห์” กล่าวคือ กองทุนข้าวที่เป็นทุนหมุนเวียนในการพัฒนาชุมชน กับกองทุนสงเคราะห์ที่เป็นการให้เปล่า (ในหมู่บ้านมีกองทุนสงเคราะห์ที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากไร้และที่ประสบภัยในลักษณะให้เปล่า ไม่มีการส่งคืนเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนต่อเนื่องเหมือนกับกองทุนในการพัฒนา ส่วนใหญ่จะช่วยเหลือด้านวัตถุ เช่น เสื้อผ้า ผ้าห่ม เงิน ฯลฯ เนื่องจากกองทุนมีน้อยไม่เพียงพอ ผู้นำทางการในหมู่บ้านจึงร่วมกับชาวบ้านในการทำบุญข้าวเพื่อช่วยเหลือกันเองในหมู่บ้าน เพื่อสมทบกองทุนสงเคราะห์ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเรียกว่าเป็นข้าวสงเคราะห์) การให้ความหมายที่ต่างกันระหว่าง “กองทุนข้าว” และ “ข้าว

สงครามะห์” สะท้อนให้เห็นการช่วงชิงการนิยามความหมายระหว่างกลุ่มคนที่มีแนวคิดต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่ต่างกัน

7.3 เครือข่ายกองทุนข้าวกับการสร้างความสัมพันธ์และระบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน และระหว่างชุมชนในฐานะทุนทางสังคม

ชุมชนปกากะญอตั้งแต่ในอดีตมีการสร้างความสัมพันธ์และระบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน และระหว่างชุมชน นอกจากการช่วยเหลือกันในเครือญาติแล้ว ยังมีแนวคิดที่ชุมชนจะต้องให้ความช่วยเหลือด้วยการแบ่งปันข้าวแก่คนที่ขาดแคลนหรือคนที่ไม่มีข้าวไม่พอกินในชุมชน รวมทั้งคนภายนอกที่เข้ามาในหมู่บ้าน จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านทุกกลุ่ม (ดูข้อ 5.2) มีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดผลดีกับตนเองและทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ โดยมีการสืบทอดแนวคิดผ่านนิทานตำนาน หรือประเพณีต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ แต่ในปัจจุบันพบว่าความสัมพันธ์และระบบพึ่งพากันเองในชุมชนเริ่มลดน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนใกล้เมือง

นางหน่อพท อายุ 43 ปี ฐานะปานกลาง ชาวบ้านในหมู่บ้านมื่อลาไกลที่อยู่ใกล้เมืองเล่าให้ฟังว่า หลังจากที่ชุมชนได้เข้าสู่การผลิตเพื่อขาย

“การช่วยเหลือกันเดี๋ยวนี้แม้แต่ในเครือญาติก็ลดน้อยลง เพราะต่างคนต้องเร่งรีบและใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำมาหากิน ทำให้ไม่มีเวลาพบปะกัน ความสัมพันธ์เปลี่ยนไปเป็นการแข่งขัน และตัวใครตัวมันมากขึ้น”

นายอะวา อายุ 35 ปี ฐานะดี บอกว่า

“คนเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีเวลา ที่หมู่บ้านจะมีงานตลอด ช่วงแรกปลูกข้าวเหลือง ช่วงที่สองทำนา เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็เตรียมที่ดินปลูกข้าวเหลืองอีกรอบ และก็ปลูกกระเทียม หอมแดงด้วย ก็ต้องคอยดูแล”

ชาวบ้านที่เข้าร่วมเห็นว่ากองทุนข้าวเป็นการรื้อฟื้นและสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในชุมชนให้กลับมาช่วยเหลือกันมากขึ้น อย่างเช่น นายเยดา อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง ที่เล่าว่า

“กองทุนข้าวเป็นของทุกคน ตอนแรกก็ไม่ค่อยรู้เรื่อง พอได้ไปร่วมงานได้ไปฟังวิทยากรก็ทำให้รู้มากขึ้น และได้เห็นผลในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545 มีคนถูกไฟไหม้บ้าน ก็เอากองทุนฉุกเฉินของกองทุนข้าวไปช่วยเหลือเป็นเงิน 2,150 บาท ไปซื้อสังกะสี 18 แผ่น ฝาครอบ 3 แผ่น ตะปู 8 กิโลกรัม และหาเวลาไปช่วยกันสร้างบ้าน จากตรงนั้นเองทำให้บางคนก็เอาข้าวสาร ข้าวเปลือกไปช่วยอีก ทำให้เห็นว่าเนื้อหาคำสอนจากกองทุนข้าวได้ฝังลงในจิตใจ”

นอกจากนี้ นายเยดา ยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า กองบุญข้าวทำให้ได้พบปะกัน และทำให้รู้จักเพื่อนมากขึ้น เป็นการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือกัน

“กองบุญข้าวเป็นการร่วมกันเพื่อความสามัคคี ทำให้ได้รู้จักคนมากขึ้น มีเพื่อนมากขึ้น เวลาที่ไปร่วมงานกองบุญข้าวก็ได้รับคำสอน ตอกย้ำให้เรามีความรักกัน ช่วยเหลือกัน ได้รับกองทุนฉุกเฉิน กองทุนหมุนเวียนในชุมชน ได้รับในสวนรวม ไม่เคยได้รับส่วนตัว”

จากการศึกษาพบว่า การสร้างความสัมพันธ์และระบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน และระหว่างชุมชนของเครือข่ายกองบุญข้าวในฐานะทุนทางสังคม จากการดำเนินงานของเครือข่ายกองบุญข้าวจนถึงปัจจุบันได้แก้ปัญหาข้าวไม่พอกินในระดับชุมชน มีกองทุนเพื่อช่วยเหลือกันเอง และช่วยเหลือคนอื่นที่ได้รับความเดือดร้อน ในระดับชุมชนและระดับเขต ดังต่อไปนี้

ในระดับชุมชน

ภายในชุมชนมีกองทุนของกลุ่มทั้งข้าวและเงินที่คนในชุมชนสามารถมายืมไปใช้เมื่อจำเป็น เช่น ข้าวไม่พอกิน เจ็บป่วย เสียชีวิต ขาดแคลนเงินฉุกเฉิน ฯลฯ โดยมีข้อตกลงว่าจะให้โอกาสคนจนยืมก่อน รวมทั้งมีการยึดหยุ่นตามความจำเป็น เช่น การยึดหยุ่นระยะเวลาการส่งคืน บางกรณีที่มีความเดือดร้อนอาจไม่ต้องส่งคืนหรือไม่มีดอกเบี้ย

ในกรณีที่ผู้กู้ที่ใช้คืนไม่ได้ตามกำหนดเวลา กรรมการกองบุญข้าวจะแก้ปัญหาโดยพิจารณาเป็นกรณีไป ซึ่งที่ผ่านมาได้มีข้อตกลงดังนี้

- (1) คืนเฉพาะดอกเบี้ยก่อน
- (2) ผ่อนชำระ
- (3) ใช้คืนแรงงาน
- (4) คณะกรรมการพิจารณาในที่ประชุมหามติยกหนี้

นอกจากนี้ กลุ่มในชุมชนยังได้มีโอกาสพบปะกัน ทำกิจกรรมร่วมกันในด้านการจัดการและบริหารกลุ่มด้วยตนเอง มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

ในระดับเขต

ในระดับเขตมีกองทุนระดับเขตเพื่อให้สมาชิกในเขตที่มีหลายหมู่บ้านสามารถมายืมได้เมื่อจำเป็น และมีกองทุนฉุกเฉิน อย่างเช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือการช่วยเหลือแม่ป่วย เด็กกำพร้า

คนพิการ คนชรา โดยจะมีการจัดกองทุนข้าวทุกปีเพื่อระดมทุนเพิ่มและสร้างเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแบ่งกองทุนเป็นส่วนๆ เช่น ช่วยเหลือทุนและแนวคิดในการตั้งกลุ่มข้าวให้กับหมู่บ้านที่ขาดแคลนและมีความต้องการ ช่วยเหลือคนจนในหมู่บ้าน ให้ทุนการศึกษาเด็ก สมทบกองทุนหมุนเวียนของกลุ่มและเครือข่าย ฯลฯ ดังที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง ดังนี้

“สิ่งที่ได้จากกองทุนข้าว คือ เราได้ไปช่วยคนอื่น อย่างเช่น การนำข้าวจากการจัดงานกองทุนข้าวไปจัดตั้งกลุ่มข้าวสำหรับหมู่บ้านที่ยังไม่มีและขาดแคลนข้าว นำไปช่วยเหลือคนพิการ หรือ แม่เฒ่าที่ยากจน ช่วยเด็กกำพร้า ให้ทุนการศึกษาเด็ก” (นายแสวง อายุ 38 ปี ฐานะดี)

“กองทุนข้าวเป็นการทำบุญที่ไม่ใช่ทำเพื่อหมู่บ้านเดียวหรือคนใดคนหนึ่ง แต่ทำเป็นเขตเป็นเครือข่าย ผลประโยชน์ไม่ตกที่คนใดคนหนึ่ง แต่ตกอยู่กับทุกคน เช่น กองทุนหมุนเวียน ทุกคนก็สามารถไปยืมได้” (นายเสก อายุ 63 ปี ฐานะดี)

ตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มในการให้ความช่วยเหลือคนที่ได้รับความเดือดร้อนในลักษณะให้เปล่า ได้แก่ ไฟไหม้บ้าน โดยจะช่วยเหลือทั้งวัสดุในการสร้างบ้านและช่วยแรงงานในการสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับประเพณีที่มีอยู่เดิมในชุมชน (ในชุมชนชาวเขา บ้านของคนยากจนจะสร้างด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยใบตองตึง ทำให้เกิดกรณีไฟไหม้บ่อยครั้ง-ผู้วิจัย) ดังที่นายแสวง อายุ 38 ปี ฐานะดี เล่าว่า “กองทุนข้าวเป็นการช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน คนที่ไม่มีจะกิน โดยเฉพาะคนจน มีคนจนถูกไฟไหม้บ้าน ชาวบ้านก็คุยกัน และนำเงินจากกองทุนฉุกเฉินของกองทุนข้าวไปช่วยเหลือ แล้วก็ช่วยกันเอาข้าวไปให้คนละ 5 ลิตร 10 ลิตร บ้างก็ช่วยเป็นข้าวเปลือก และชาวบ้านก็ยังได้คุยกันว่า จะไปช่วยกันสร้างบ้าน แต่ยังไม่ได้ไปเพราะยังไม่มีไม้ที่จะสร้างบ้าน”

ในระดับเครือข่าย

ในระดับเครือข่ายมีกองทุนสำหรับใช้ในกิจกรรมระดับเครือข่าย เช่น การประชุมคณะกรรมการเครือข่ายกองทุนข้าว การประชุมคณะกรรมการบริหาร และเป็นทุนสำรองจ่ายสำหรับการดำเนินงานจัดกองทุนข้าวระดับเขตบางเขตที่ทุนดำเนินงานไม่เพียงพอ เป็นต้น

ในการบริหารจัดการเครือข่ายกองทุนข้าว จะมีเลขาธิการเป็นผู้ประสานงาน (ดูภาคผนวก ข) และมีการประชุมเพื่อวางแผน ประเมินผล และติดตามผลการดำเนินงาน โดยมีการประชุมคณะกรรมการเครือข่ายประจำปี ปีละ 1 ครั้ง และประชุมคณะกรรมการบริหารสามัญทุก 4 เดือน (ปีละ 3 ครั้ง)

ในการประชุมประจำปีของคณะกรรมการเครือข่าย ในวันที่ 25-27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการวางแผนการดำเนินงานของเครือข่าย สรุปได้ดังนี้

- (1) จัดกองทุนข้าวต่อเนื่อง

- (2) พัฒนาสมาชิกให้เข้มแข็งและขยายสมาชิกเพิ่ม
- (3) สืบทอดให้กับคนรุ่นใหม่และกรรมการ
- (4) ขยายความเข้าใจสู่ศาสนาอื่น
- (5) ขยายสู่ชนเผ่าอื่น
- (6) ขยายสู่องค์กรอื่นๆ เช่น อ.บ.ต.
- (7) ขยายภูมิปัญญาเข้าไปในโรงเรียน
- (8) ขยายไประดับกว้าง ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ไปถึงระดับจังหวัด ระดับเอเชีย และระดับโลก

ที่ประชุมได้มีข้อสรุปว่าเครือข่ายกองบุญข้าวจะต้องเป็นเครือข่ายการช่วยเหลือเกื้อกูลที่ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องศาสนา ชนเผ่า เชื้อชาติ หรือประเทศ (แกนนำในเครือข่ายเคยมีประสบการณ์ในการแลกเปลี่ยนและเข้าร่วมสัมมนากับองค์กรพัฒนาจากต่างประเทศที่มาเยี่ยมดูงานในชุมชนและนอกชุมชน และในชีวิตประจำวันอยู่ร่วมกับคนต่างชนเผ่า และต่างศาสนา และมีเครือข่ายทางศาสนาคริสต์คาทอลิกที่เป็นชนเผ่าอื่น เช่น ลาหู่ อาข่า ม้ง เป็นต้น-ผู้วิจัย) สะท้อนให้เห็นความมั่นใจของชาวบ้านที่มีต่อเครือข่าย และการสร้างเครือข่ายพึ่งพากันเองให้กว้างขวางออกไปมากขึ้น

จากการทำกิจกรรมดังที่กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเชื่อมั่นว่าเครือข่ายกองบุญข้าวช่วยสร้างความสัมพันธ์ และระบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน และระหว่างชุมชน จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่าชาวบ้านโดยเฉพาะแกนนำมีความมั่นใจที่จะสืบทอดเครือข่ายกองบุญข้าวไปจนถึงลูกหลาน เนื่องจากตระหนักว่าเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาสังคมและเป็นการรวมพลังและความสามัคคีของกลุ่มชนเผ่า และมีสำนึกในความเป็นเจ้าของกองบุญข้าวว่า เป็น “เป็นของเรา” และเป็น “กองบุญ” (ดูข้อ 5.2.2)

อาจกล่าวได้ว่าการสร้างเครือข่ายในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลหรือพึ่งพากันเองนี้เป็นหลักประกันหรือระบบพึ่งพากันเองที่มีเป้าหมายเพื่อคนยากจน ที่มีขอบข่ายกว้างขวาง ทั้งระดับชุมชน และระหว่างชุมชน ในฐานะทุนทางสังคม ที่ถูกสร้างขึ้นจากแนวความคิดที่ฝังรากลึกอยู่ในชุมชน ทั้งในระดับนามธรรม ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ ที่ทุกคนจะต้องแบ่งปันข้าวให้กับผู้ที่ขาดแคลน อันเป็นการสร้างความยุติธรรมในสังคม และการพึ่งพากันเองที่ยังคง

ปรากฏอยู่ในชุมชนปัจจุบัน อย่างเช่น การเอามือเอาแรง (การแลกเปลี่ยนแรงงาน) ทั้งในวิถีการผลิต เช่น การทำนา และในชีวิตประจำวัน เช่น การสร้างบ้าน งานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ โดยชาวบ้านเห็นได้จากการถ่ายทอดแนวคิดของเครือข่ายกองทุนข้าว ผ่านการประชุมสัมมนา การอบรม การจัดกองทุนข้าวของเครือข่ายฯในแต่ละปี และปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวัน จากการจัดสรรทรัพยากรที่ได้จากการทำบุญแต่ละปีให้กับผู้ที่ขาดแคลนและด้อยโอกาส ซึ่งจะมีคณะกรรมการของเครือข่ายฯเป็นผู้กำหนดว่าจะทำบุญไปที่ใดบ้าง โดยคณะกรรมการเขตจะเสนอชื่อหมู่บ้านมา เช่น เป็นหมู่บ้านที่มีความขาดแคลนข้าวและยังไม่มีกลุ่มข้าว หรือมีกลุ่มข้าวอยู่แล้วแต่มีข้าวไม่เพียงพอ สำหรับการช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลนและด้อยโอกาส ก็จะเป็นการเสนอจากคณะกรรมการหมู่บ้านให้กับคณะกรรมการเขตพิจารณาตัดสินใจในระดับเขต

สำหรับหมู่บ้านที่เสนอจะเป็นเจ้าภาพจัดงานกองทุนข้าวในระดับเขตนั่น ปกติแล้วจะมีหมู่บ้านที่อยากรับเป็นเจ้าภาพเสนอชื่อหมู่บ้านของตนเองให้กับคณะกรรมการเขต บางที่มี 2-3 หมู่บ้านเสนอชื่อเข้าไป ทางคณะกรรมการเขตจะร่วมกันพิจารณาในที่ประชุมตามเกณฑ์ที่มีอยู่ เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าเข้าเกณฑ์ ทางคณะกรรมการเขตนั่นๆ จะแจ้งให้กับหมู่บ้านนั้นต่อไป และหากมีกรณีที่หมู่บ้านเข้าเกณฑ์หลายหมู่บ้าน ทางคณะกรรมการเขตก็ตกลงกันเองหรือใช้วิธีจับสลาก โดยปกติการเสนอชื่อหมู่บ้านที่จะรับเป็นเจ้าภาพนั้นจะเสนอในช่วงที่มีการประเมินผลกองทุนข้าวประจำปีของแต่ละเขต ซึ่งอยู่ในระหว่างช่วงเดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคมของทุกปี ฉะนั้นหมู่บ้านที่จะรับเป็นเจ้าภาพปีต่อไปจะรู้ล่วงหน้าถึง 9 เดือน เพื่อหมู่บ้านนั้นจะได้เตรียมตัวได้ทัน เช่น เตรียมเลี้ยงหมู ไก่ หรือปลูกผักต่างๆ ไว้

7.4 เครือข่ายกองทุนข้าวกับทางเลือกในการแก้ปัญหาของชุมชน

ในเครือข่ายกองทุนข้าวมีกองทุนต่างๆที่เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาชุมชน เริ่มจากกองทุนข้าว เพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนข้าวในการบริโภค และได้ขยายออกไปสู่การแก้ปัญหาอื่นๆของชุมชน อาศัยพื้นฐานกลุ่มข้าว ทำให้เครือข่ายกองทุนข้าวได้ขยายไปสู่การเกิดกิจกรรมที่หลากหลาย บนพื้นฐานแนวคิดเดียวกัน กล่าวคือ การสร้างความสัมพันธ์การช่วยเหลือเกื้อกูลและการพึ่งพากันเอง อย่างเช่น การขยายไปสู่กิจกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การแก้ปัญหายาเสพติด กิจกรรมกลุ่มสตรี กิจกรรมการเกษตรทางเลือก ฯลฯ ดังต่อไปนี้

กลุ่มข้าว

จากการจัดกองทุนข้าวซึ่งมีการระดมทุนทั้งในรูปของข้าวและเงิน ได้นำมาตั้งเป็นกองทุนเพื่อให้คนที่ขาดแคลนในชุมชนสามารถยืมยืมเวลาขาดแคลน เพื่อแก้ปัญหาในการขาดข้าว

สำหรับบริโภค และขาดเงินใช้จ่ายในยามจำเป็น ได้แก่ กองทุนข้าวที่ชาวบ้านสามารถยืมข้าวเวลาขาดแคลน (มีดอกเบี้ยเล็กน้อยเพื่อนำเข้าเป็นทุนกองกลางของกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นอัตราดอกเบี้ย 10 ถึง คืบ 12 ถึง) และกองทุนเงินที่ชาวบ้านสามารถยืมในยามฉุกเฉินโดยไม่มีดอกเบี้ย เช่น เจ็บป่วย ตาย ฯลฯ นอกจากนี้ ยังให้ความช่วยเหลือในรูปของการสงเคราะห์ เช่น สงเคราะห์ แม่เฒ่าเด็กกำพร้า ทุนการศึกษาเยาวชน ช่วยเหลือสาธารณประโยชน์ ไฟไหม้ ฯลฯ

กองทุนเหล่านี้มีวงเงินและความช่วยเหลือจำกัดเนื่องจากต้องกระจายไปหลายพื้นที่ จึงเน้นเฉพาะความจำเป็นเร่งด่วน ด้วยการให้ความสำคัญกับผู้ที่ย่อยโอกาส และยากจน ในช่วงแรกผู้ที่กู้ยืมไม่ได้มีความไม่พอใจบ้าง เนื่องจากยังไม่ค่อยเข้าใจแนวคิดและเป้าหมายของกองทุนข้าวเพียงพอ แต่ปัจจุบันกองทุนข้าวเกือบทุกหมู่บ้านจะมีข้าวเหลือ มีกรรมการกองทุนข้าวบางหมู่บ้านบอกว่า “ต้องขอร้องให้ชาวบ้านในหมู่บ้านช่วยกันยืม เพราะไม่สามารถเก็บข้าวเปลือกไว้ในยุ้งข้าวนานได้ถึงสองปีข้าวเปลือกจะเสีย” (จากการประเมินกองทุนข้าวประจำปี 2546 วันที่ 26 สิงหาคม 2546) แต่ชาวบ้านก็มองว่าเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยเฉพาะในกรณีฉุกเฉิน เพราะอาศัยความไว้วางใจ ไม่ต้องมีการค้ำประกัน หรือมีขั้นตอนมาก สามารถรับเงินได้ทันที และยืดหยุ่นในการใช้คืน อาจมีบางกรณีที่มีความจำเป็นไม่สามารถใช้คืน แต่ก็ไม่ใช่เพราะสาเหตุต้องการหลีกเลี่ยง เช่น ที่เกิดขึ้นกับกองทุนอื่นๆที่มาจากภายนอก แม้จะเป็นกองทุนที่มีทุนจำกัด แต่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องเมื่อเปรียบเทียบกับกองทุนอื่นๆที่เข้ามาจากภายนอก เช่น ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ ที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก เนื่องจากชาวบ้านสำนึกว่าเป็นกองทุนของตนเอง ซึ่งมีสมาชิกทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน และได้มาจากการทำบุญร่วมกัน

ผู้อาวุโสท่านหนึ่งในหมู่บ้านนาต่อปู เล่าถึงสาเหตุว่าทำไมชาวบ้านต้องใช้คืนข้าวให้กับกองทุนข้าว “เขาจะต้องใช้คืนกองทุนข้าวเพราะว่าเป็นของเรา เป็นของชุมชน และกองทุนข้าวนี้มาจากเรี่ยวแรงหยาดเหงื่อของพวกเขา และเป็นข้าวบุญ เงินบุญ ใครที่ใช้คืนได้แต่ไม่ยอมใช้คืนจะเป็นบาป และจะทำมาหากินไม่ขึ้น ทำแบบนี้จะกินลงหรือ”

กลุ่มสตรีออมทรัพย์

กลุ่มสตรีหรือกลุ่มแม่บ้านเกิดขึ้นหลังจากมีกลุ่มข้าวแล้ว เนื่องจากในระยะแรกเน้นเรื่องข้าวเป็นหลัก หลังจากที่ทำกลุ่มข้าวมาระยะหนึ่ง เห็นว่าคนที่มีส่วนร่วมในกลุ่มข้าวส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย จึงควรให้ผู้หญิงมีการรวมกลุ่มบ้าง และในประเพณีของปกากะญอจะมีการทำกิจกรรมที่แยกกลุ่มพ่อบ้านและกลุ่มแม่บ้านอยู่แล้ว กลุ่มแม่บ้านได้ขยายจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งตามเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว ตัวอย่างเช่น กลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านนาต่อปูได้เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2536

โดยกลุ่มได้เห็นตัวอย่างของกลุ่มแม่บ้านในหมู่บ้านข้างเคียง เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านมีเครือข่าย ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันอยู่แล้ว นอกจากความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ กลุ่มแม่บ้านมีเครือข่ายความสัมพันธ์ในเชิงศาสนา (คริสต์คาทอลิก) คือ มีการเวียนสวดสวด ประคำตามหมู่บ้านของกลุ่มแม่บ้าน โดยหลายหมู่บ้านจะนัดกันไปสวดที่หมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง และผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามหมู่บ้านต่างๆหลายสิบหมู่บ้าน และการสร้างถ้ำแม่พระ (สถานที่ตั้งรูปพระแม่มาเรียมารดาของพระเยซู) ทำให้ได้รู้จักกันเพิ่มขึ้นและสร้างความสัมพันธ์กัน และยังได้พูดคุยกันจากการไปร่วมประชุมกลุ่มแม่บ้านในเครือข่ายกองบุญข้าว ทำให้เห็นว่าน่าจะมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง เพราะในชุมชนบางครั้งมีปัญหา เวลาเจ็บป่วยจะต้องไปโรงพยาบาลไม่มีเงินไปโรงพยาบาล หรือมีความจำเป็นฉุกเฉินในชีวิตประจำวัน ให้ยืมเงินไม่มีดอกเบีย ในระยะเวลา 3 เดือน แต่ถ้ายืมไปลงทุนในการผลิต หรือเป็นทุนการศึกษาของลูกหลานจะมีดอกเบีย (ร้อยละ 1 บาทต่อเดือน) และมีการยืดหยุ่นในการใช้คืนตามความจำเป็น เช่น ถ้าไม่สามารถใช้คืนต้นทุนได้ จะผ่อนผันให้ใช้คืนเฉพาะดอกเบียก่อน เนื่องจากกลุ่มมีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือกัน กลุ่มเหล่านี้สามารถมีส่วนช่วยลดการเอาเปรียบจากแหล่งเงินกู้ในระบบทั้งภายในและภายนอก ชุมชน ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านกรณีศึกษาเล่าให้ฟังว่า ก่อนที่จะมีกลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน มีคนที่มีความรู้ดีปล่อยเงินกู้ร้อยละ 5 บาทต่อเดือน หลังจากมีกลุ่มออมทรัพย์ลดเหลือร้อยละ 3 บาทต่อเดือน และช่วงหลังก็ได้หยุดไป ในระยะยาวถ้ามีเงินกลุ่มมากขึ้น กลุ่มจะลดดอกเบี้ยลงให้เหลือ 50 สตางค์ต่อเดือน ซึ่งเงินจากดอกเบี้ยนี้จะสะสมไว้เป็นค่าใช้จ่ายในงานส่วนรวมของกลุ่มและชุมชน เช่น ค่าเดินทางไปประชุม ค่าอาหารประชุมประจำปีของกลุ่ม และค่าน้ำมันรถไปสวดภาวนาตามหมู่บ้าน เพื่อรื้อฟื้นและขยายแนวคิดให้กับกลุ่มอื่นๆ ในกลุ่มนี้มีการสะสมหรือออมเงินเข้ากลุ่มคนละ 50 บาทต่อเดือน (จำนวนเงินสะสมจะขึ้นอยู่กับข้อตกลงตามความสามารถของแต่ละกลุ่ม)

กลุ่มได้เริ่มรวมกลุ่มกันในกลุ่มแม่บ้านคาทอลิกก่อน นอกจากการช่วยเหลือกันในเรื่องเงินทุนแล้ว ยังมีการพบปะกันทุกเดือนเพื่อปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่ม กลุ่มยังได้มีตัวแทนไปเข้าร่วมประชุมประจำปีของกลุ่มแม่บ้านในเครือข่ายกองบุญข้าว กลุ่มแม่บ้านได้เข้าร่วมในการจัดกองบุญข้าวทุกปี โดยมีบทบาทเป็นคณะกรรมการจัด และร่วมในการจัดกิจกรรม ทำให้มีผู้สนใจเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งแม่บ้านทั้งหมู่บ้านเข้าร่วมจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเห็นผลสำเร็จและประโยชน์ของการรวมกลุ่มว่าสามารถช่วยเหลือกันได้จริง เป็นการช่วยเหลือกันเองของชาวบ้าน และมีเครือข่ายที่กว้างขวาง กลุ่มมีความยั่งยืนไม่เหมือนกับกลุ่มแม่บ้านที่หน่วยงานภายนอกเข้ามาจัดตั้ง กลุ่มสามารถยั่งยืนอยู่ได้เนื่องจากมีการเสริมในด้านแนวคิดให้กับกลุ่มแม่บ้านในการประชุมประจำปีและการประชุมในโอกาสต่างๆอย่างต่อเนื่องภายในเครือข่าย

กองบุญข้าว โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาเอกชน (ศูนย์สังคมพัฒนา) อย่างเช่น การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมปัจจุบัน บทบาทของสตรีในสถานการณ์ปัจจุบัน การส่งเสริมทอผ้า ด้วยสี่ธรรมชาติ การทำเกษตรแบบชีวภาพ ฯลฯ และมีการติดตามอย่างต่อเนื่องจากแกนนำของเครือข่ายกองบุญข้าว ดังนั้น กลุ่มจึงมีความยั่งยืน ต่างจากกลุ่มแม่บ้านของรัฐที่ไม่มีการเสริมด้านแนวคิดและการติดตามจากหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ กลุ่มยังเกิดขึ้นจากการริเริ่มของชาวบ้านเอง ด้วยการเรียนรู้กันเองของชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง จึงเป็นความต้องการแท้จริงของชาวบ้าน และทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นกลุ่มของพวกเขาเอง ต่างจากกลุ่มที่หน่วยงานภายนอกเข้าไปริเริ่มให้

นอกจากนี้ ในกลุ่มแม่บ้านยังได้มีการพูดคุยกันว่าน่าจะมีการกำหนดวันนำเงินมาฝากพร้อมกันเพื่อจะได้ทำพิธีทางศาสนาด้วยกัน เช่น ถ้าเป็นคริสต์ก็จะสวดภาวนาร่วมกัน และสำหรับคนที่เป็นพุทธหรือประเพณีเดิมก็น่าจะมีพิธีทางศาสนาด้วย และได้มีผู้เสนอเพิ่มเติมว่าสอดคล้องกับที่คนเฒ่าคนแก่ได้พูดไว้ว่า “ข้าวเป็นของเย็น เงินเป็นของร้อน” การทำพิธีทางศาสนาในช่วงที่นำเงินมาฝากนั้นเป็นการทำให้เงินเย็น หมายถึง มีคุณค่ามีจิตวิญญาณ เพราะที่ผ่านมามีค่าของเงินเป็นวัตถุ ที่เรานำไปใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่ถูกต้อง จึงได้ตกลงกันในกลุ่มว่าจะนำวิธีการนี้มาใช้ในกลุ่มแม่บ้าน และค่อยๆ ขยายแนวคิดออกไปให้กลุ่มอื่นๆต่อไป (ในปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านในเครือข่ายกองบุญข้าวมีทั้งหมด 33 กลุ่ม)

การที่กลุ่มแม่บ้านแยกตัวออกมาจากเครือข่ายกองบุญข้าวซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพ่อบ้านเนื่องจากในวัฒนธรรมของปกากะญอ มีการแบ่งงานตามเพศ แม้ว่าในระดับครอบครัวจะทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งในครัวเรือนและในการผลิต แต่ในการผลิตก็มีการแยกงานของผู้หญิงผู้ชาย ผู้หญิงจะทำงานเบากว่าผู้ชายแต่ละเอียดกว่า ในระดับชุมชนจะมีการแยกกลุ่มผู้หญิงผู้ชายในการทำกิจกรรมต่างๆ อย่างเช่น เวลาฝังงาน ผู้ชายรับแขก ผู้หญิงทำอาหาร หรือเวลาขับลำนำ ก็จะแยกกันขับลำนำได้ตอบระหว่างหญิงชาย ซึ่งมีกฎเกณฑ์เรื่องการผิดผีเป็นการควบคุมทางสังคม (การละเมิดทางเพศระหว่างหญิงชาย) ผู้หญิงผู้ชายถ้าไม่ได้เป็นสามีภรรยาจะนั่งรวมกลุ่มแยกกันตามเพศ ผู้หญิงผู้ชายเดินทางไปด้วยกันก็จะถูกขูขบขินินทา ทำให้เกิดความลำบากถ้าจะรวมกลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านเข้าด้วยกัน เพราะจะต้องเดินทางไปประชุมด้วยกัน และเวลาประชุมถ้ามีผู้ชายอยู่ด้วยผู้หญิงส่วนใหญ่ก็จะไม่ค่อยกล้าพูด นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีความสนใจและทักษะเฉพาะที่ต่างจากผู้ชาย เช่น การทอผ้า การทำอาหาร การดูแลเด็ก และบทบาทตามประเพณี เช่น การเก็บและรักษาเมล็ดพันธุ์ ชาวบ้านให้ความเห็นว่าถ้าเป็นการรวมกลุ่มเรื่องเงินหรือออมทรัพย์ ผู้หญิงจะทำได้ดี

กว่าผู้ชาย ในเรื่องของการใช้จ่ายเงินและการทำบัญชี ซึ่งถ้าเป็นผู้ชายทำส่วนใหญ่มักมีปัญหา ทำให้เห็นว่าผู้หญิงมีความละเอียดมากกว่าผู้ชาย

กลุ่มเกษตรปลอดสารเคมี

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ขยายออกมาจากกลุ่มออมทรัพย์สตรี เริ่มในปี พ.ศ. 2536-2544 มีสมาชิกจากกลุ่มออมทรัพย์สตรีเข้าร่วม 6 ครอบครัว มีจุดประสงค์เพื่อเป็นโครงการนำร่องให้กับชาวบ้านในชุมชน เนื่องจากในกลุ่มได้มีการศึกษาร่วมกันและพูดคุยกันว่าในปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้ปุ๋ยและสารเคมีกันมากขึ้นตั้งแต่มีการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้ต้องใช้ทุนมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ กลุ่มจึงได้ทำการเกษตรร่วมกันในที่ดินของศูนย์สังคมพัฒนา ปลูกพืชผักที่กินได้ เช่น ผักกาด ถั่วฝักยาว และปลูกกล้วยน้ำว้าในสวน ใช้ปุ๋ยคอกจากมูลวัวควาย และใช้ยาสมุนไพรฉีดพ่นไล่แมลง พืชผักที่ปลูกส่วนใหญ่ใช้บริโภค และชาวบ้านได้นำลงไปขายที่โรงเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ที่เป็นเครือข่ายโรงเรียนคาทอลิก พืชผักเหล่านี้จะปลูกได้เฉพาะในฤดูฝนเนื่องจากขาดแคลนน้ำ โครงการนี้ได้ดำเนินมาระยะหนึ่ง ก็ได้เลิกทำไปเนื่องจากเห็นว่าทำมาหลายปีให้เป็นตัวอย่าง และกลุ่มน่าจะทำกันเองได้แล้ว การนำไปขายก็ไม่คุ้มทุน เพราะระยะทางไกลต้องเช่ารถไป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านไม่ได้มีความคิดในเรื่องของกำไรขาดทุน แต่คิดว่าเป็นการนำของที่ดีมีประโยชน์ไปให้กับคนที่อยู่ในเมือง หลายๆครั้งครูและนักเรียนในโรงเรียนดังกล่าวก็ได้ไปเยี่ยมเยียนในหมู่บ้าน และเข้าร่วมในการทำบุญของบุญข้าว ผลที่ได้จึงไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจ แต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในชนบทกับคนในเมือง

ในปัจจุบันได้มีสมาชิกบางคนนำแนวคิดเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมีไปทำการเกษตรในที่ดินของตนเอง โดยเน้นการทำการเกษตรแบบผสมผสานและการผลิตเพื่อบริโภค เขาเล่าให้ฟังว่าเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่ปลูกพืชผักเพื่อขาย ถึงได้เงินแต่ชีวิตต้องเร่งรีบ ต้องดูแลเอาใจใส่ทุกวัน ใส่ปุ๋ย ใส่ยา พรวนดิน และอีกหลายอย่าง ในหัวจะคิดแต่เรื่องเงินอย่างเดียว แต่พอมาทำอย่างนี้รู้สึกว่าการใช้ชีวิตมีความสุขมากขึ้น มีความสุขกับชีวิต แม้จะไม่ค่อยได้เงินเหมือนเมื่อก่อน เราอยู่ได้ด้วยตัวเอง มีกินมีใช้ อยากกินไก่ก็มี อยากกินหมูก็มี อยากกินปลาก็เอามาจากบ่อขึ้นมา อยากกินผักก็มี หน้าฝนก็มีหน่อไม้กิน อายุก็มากขึ้นแล้วมาทำอย่างนี้ดีกว่า ครอบครัวที่ช่วยกันทำ ก็อยู่ได้ ในที่ดินที่ทำอยู่นี้เป็นที่สวนอยู่ติดกับที่นา มีประมาณ 10 กว่าไร่ ปัจจุบันปลูกพืชผักที่ใช้เป็นอาหารประมาณ 24 ชนิด ไม้ผล 16 ชนิด พืชสมุนไพร 15 ชนิด ต้นไผ่ 3 ชนิด และสัตว์เลี้ยง มีหมู 4 ตัว ไก่ 90 ตัว บ่อเลี้ยงปลา 1 บ่อ ทำให้เห็นว่าจากกิจกรรมเกษตรปลอดสารเคมีได้ทำให้ชาวบ้านได้รับบทเรียนจากการผลิตเพื่อขาย และได้ถอยมาเป็นปลูกเพื่อกินเป็นหลัก อันเป็นการผลิตที่ทวน

กับกระแสสังคมปัจจุบันที่เน้นการผลิตเพื่อขาย ในปัจจุบันสมาชิกที่ตัดสินใจเลือกการผลิตแบบปลอดสารเคมีได้กลายเป็นตัวอย่างน่าร่งให้กับชาวบ้านในชุมชนและภายนอกชุมชนที่สนใจ โดยเฉพาะในชุมชนชาวเขา ซึ่งมีผู้สนใจมาดูงานเป็นจำนวนมากและสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง

ผู้ทำการเกษตรแบบปลอดสารเคมีในระดับครัวเรือน นายทอทอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง ในหมู่บ้านนาต่อปู เล่าว่า

“เคยปลูกพืชเงินสดมา 5-6 ปี ขาดทุนทุกปีเพราะต้องลงทุนสูงโดยเฉพาะเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยา พอผลผลิตออกมาราคาไม่ดี ข้าทำให้สุขภาพเสียด้วย เดียวนี้มาทำแบบส่วนตัวเพื่อเป็นตัวอย่างให้คนอื่น อีกหน่อยเขาคงกลับมาทำเหมือนผมนี้แหละ ส่วนผมตอนนี้ไม่ต้องลงทุนอะไรมากลงทุนเพียงแต่แรงงานของตนเอง ผมก็มีผัก มีหมู มีไก่ มีเป็ด มีปลากินตลอดปี ผมไม่เน้นการขาย ผมก็ไม่เหนื่อยมากเหมือนเมื่อก่อน ผมอยู่ได้ไม่ติดหนี้ติดสินเขา ทำให้สบายใจสบายกาย”

กิจกรรมของเครือข่ายกองบุญข้าวในชุมชนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทางเลือกในการพึ่งตนเองของชุมชน ในการทวนกระแสสังคมปัจจุบันซึ่งเน้นการแข่งขันและตัวใครตัวมัน และการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ต้องพึ่งระบบตลาดและปัจจัยการผลิตจากภายนอก โดยการรวมกลุ่มที่อยู่บนแนวคิดการพึ่งกันเอง เช่น การออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือกันเอง และการผลิตการเกษตรแบบทางเลือกบนพื้นฐานการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน

สิ่งแวดล้อม

การขยายกิจกรรมของเครือข่ายกองบุญข้าวไปสู่ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมได้เกิดขึ้นจากการพูดคุยกันในการประชุมประจำปีของคณะกรรมการเครือข่ายฯ และได้เริ่มขยายกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมใน พ.ศ. 2538 โดยนายตะเลอะโพ สร้างกุศลในพสุธา (ประธานเครือข่ายกองบุญข้าวในปัจจุบัน) ในพื้นที่ที่ย่อมบ้านแม่สะอะ อ. แม่แตง จ. เชียงใหม่ ซึ่งเป็นเขตแรกที่เคยริเริ่มจัดกองบุญข้าว เมื่อ 16 ปีที่แล้ว ซึ่งมีทั้งคนที่นับถือศาสนาทั้งคริสต์และพุทธซึ่งผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม โดยคนที่นับถือประเพณีเดิมเชื่อว่าในธรรมชาติมีเจ้าของ (ผี) ไม่ว่าจะเป็นภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ ฯลฯ และชาวบ้านที่เป็นคริสต์เชื่อว่าธรรมชาติทุกอย่างเป็นสิ่งสร้างของพระเจ้า มีพระเจ้าคอยคุ้มครองดูแลเพื่อให้มนุษย์นำไปใช้ในการดำรงชีวิต จึงต้องให้ความเคารพต่อธรรมชาติ และจะต้องดูแลรักษา ดังสุภาษิตของปกาเกอะญอที่ว่า “ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า” และกล่าวถึงในบทกลานำของปกาเกอะญอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บรรพบุรุษสมัยตะกอน
ต้นไม้จะตายรักษาไว้
รักษาไว้ดุจชีวิต

บรรพชนสมัยตะกอน
ต้นน้ำจะแห้งรักษาไว้
นก หนู (สัตว์ป่า) มีที่พักพิง”

“ผืนแผ่นดินแคบลง
สีดำนะมีนรวมตัว
ฉันใด ก็ฉันนั้น
เงินเต็มกระบุง
เพราะคนกินข้าว
เพราะคนกินน้ำ
ลูกฉันจะกินอย่างไร
เมื่อลูกสาวตำข้าวไม่เป็น

มวลมนุษยเพิ่มขึ้น
สีขาวสลาย
นกเขาขันบนยอดไม้
ข้าวไม่เต็มกระบุง
ไม่เห็นต้นข้าว
ไม่เห็นต้นน้ำ
เหลนฉันจะอยู่อย่างไร
ลูกชายไถนาไม่เป็น....”

ดังนั้น คณะกรรมการเครือข่ายฯ จึงได้คุยกันว่าในการจัดกองทุนข้าวจะต้องแบ่งทุนที่ได้ส่วนหนึ่งไปให้กับโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และได้ใส่ไว้ในวัตถุประสงค์ลำดับต้นๆ ของกองทุนข้าว โครงการที่ได้สนับสนุนไปแล้วในเครือข่ายกองทุนข้าว ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลแม่กิ๊ อ. ขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน และชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ บ้านดอกแดง-อมลอง ตำบลบ่อสลี อ. ฮอด จ. เชียงใหม่ และกำลังขยายเครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปในพื้นที่อื่นๆ ในเครือข่ายกองทุนข้าว ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่ แม่แตง แม่แจ่ม แม่ตุง ขุนอมลอง และสะเมิง

ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละแห่งจะมีคณะกรรมการบริหาร และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน กิจกรรมที่ทำ ได้แก่ การทำแนวกันไฟ การฟื้นฟูป่า การปลูกป่า การบวชป่า ซึ่งในคณะกรรมการเครือข่ายฯ ได้มีการคุยกันว่า การตั้งเป็นชมรมก็เพื่อจะได้มีพลังในการต่อรองกับทางป่าไม้ได้บ้างในฐานะที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และหลังจากที่เห็นว่าหลายที่มีป่าพื้นดินสภาพอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และหลายที่ได้ถูกประกาศเป็นป่าสงวนและอุทยานฯ ไปแล้ว สิ่งที่เกี่ยวข้องกับกองทุนข้าวควรทำต่อไป คือ การพัฒนาคุณภาพดินและน้ำ เพราะปัจจุบันมีการใช้สาร

เคมีในที่ดินอย่างเข้มข้น ส่งผลกระทบต่อน้ำและสัตว์น้ำทั้งหลาย ทำให้สัตว์น้ำสูญหายไปมากมาย ทั้งที่เคยเป็นแหล่งอาหารของท้องถิ่นที่สำคัญ

สรุปได้ว่าเครือข่ายกองทุนข้าวได้มีพัฒนาการจากการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน และได้ขยายออกไปสู่การแก้ปัญหาที่หลากหลายมากขึ้นของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งนอกจากจะเป็นกองทุนสวัสดิการของชุมชน แล้วยังขยายไปสู่ประเด็นสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มเกษตรปลอดสารเคมี และชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่สำคัญมากกว่าการมีกองทุน คือ เครือข่ายกองทุนข้าวได้กลายเป็นแบบฝึกหัดในกระบวนการพัฒนาและบทเรียนในการเป็นทางเลือกของการแก้ปัญหาชุมชน ก่อให้เกิดแนวคิดในการสร้างกองทุนที่เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง โดยสร้างอยู่บนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งจากแนวคิดเดิมที่มีอยู่ในชุมชน และการสร้างใหม่ของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่สอดคล้องและเคลื่อนไหวไปพร้อมกับบริบทที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของภายในชุมชนเอง และปฏิสัมพันธ์ของชุมชนกับภายนอก

7.5 การสื่อสารความหมายการพัฒนาที่มาจากภายนอกชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีการสื่อสารความหมายการพัฒนาที่เป็นการตอบโต้กับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักของรัฐที่เน้นการพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยม บนพื้นฐานแนวคิดปัจเจกนิยม บริโภคนิยม วัตถุนิยม และการมองแบบแยกส่วน และวาทกรรมของรัฐว่าที่มองกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูง ว่าเป็นต้นเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดภาพในด้านลบที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในสายตาของสังคมทั่วไป และเป็นเหตุผลที่รัฐใช้ในการอ้างความชอบธรรมเพื่อการควบคุมและจัดการทรัพยากรในพื้นที่สูง ด้วยการให้ความหมายการพัฒนาผ่านแนวคิดของกองทุนข้าว และการวิพากษ์กองทุนต่างๆ ของรัฐที่เข้ามาในชุมชน ดังต่อไปนี้

7.5.1 ชาวบ้าน

คนจน

(1) กองทุนต่างๆ ที่เข้ามาในหมู่บ้านทำให้เกิดหนี้สินมากขึ้น และเกิดการหมุนเวียนใช้หนี้

ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตมีแต่การกู้ยืมกันเล็กน้อยในยามจำเป็นจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ชาวบ้านได้เริ่มเป็นหนี้สินภายนอกเมื่อมีกองทุนเข้ามาจากภายนอก กองทุนที่เข้ามาเป็นกองทุนแรก คือ กองทุนแก้ไขความยากจน (หรือที่เรียกว่า กองทุน ก.ข.ค.จ.) ซึ่งเป็นกองทุนที่

ช่วยเหลือในพื้นที่ยากจน ต่อมาก็มีกองทุนต่างๆเข้ามา เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร (ธ.ก.ส.) ฯลฯ จนกระทั่งมาถึงกองทุนเงินล้านในปัจจุบัน กองทุนเหล่านี้นอกจากทำให้เกิดปัญหาหนี้สินมากขึ้นในหมู่บ้าน ยังทำให้เกิดภาวะการกู้ยืมเพื่อหมุนเวียนใช้หนี้จากแหล่งหนึ่ง ไปอีกแหล่งหนึ่ง ดังตัวอย่างที่ชาวบ้านเล่าให้ฟัง ดังนี้

“ปัญหาหนี้สินในหมู่บ้านเป็นลักษณะการหมุนเวียนใช้หนี้ อย่างตัวเอง ยืมกองทุนเงินล้าน 8,000 บาท ไปซื้อวัวหนึ่งตัว 4,000 บาท ที่เหลือก็เอาไปใช้จ่ายทั่วไป พอถึงเวลาใช้คืนก็ขายวัวตัวนั้นไป 5,000 บาท ไปยืมกองทุนแม่บ้าน SIF 2,000 บาท ยืมกลุ่มแม่บ้านอีก 1,000 บาท รวมเป็น 8,000 บาท เอาไปใช้คืนกองทุนเงินล้าน ก็ต้องมาเสียดอกเบี้ยอีก” (นางพิณนา อายุ 42 ปี ฐานะยากจน)

ชาวบ้านเล่าถึงวิธีการหาเงินมาใช้หนี้ว่า

“ไม่มีเงินใช้คืนกองทุนเงินล้าน จะยืมที่ไหนก็ไม่ได้ ใครจะจับย้งไถ่แล้วแต่ เพราะไม่รู้จะทำยังไงแล้ว ก็เลยเอาที่ดินไปขาย ได้เงินมา 10,000 บาท ปรากฏว่าพี่น้องไม่ให้ขาย ทะเลาะกันอีก ในที่สุดก็ไม่ได้ขายที่ดิน ก็เอาเงิน 10,000 บาทไปใช้คืนเงินกองทุนเงินล้าน เสร็จแล้วก็กู้ต่อแล้วเอาเงินมาคืนคนที่ยืมมา” (นายปุ่น อายุ 30 ปี ฐานะยากจน)

บางคนเริ่มมีความคิดว่าไม่น่าจะกู้ยืมอีก

“ที่จริงก็ไม่น่าจะทำเอา เอาไปก็เกิดหนี้สิน ไม่รู้จะทำยังไงให้เกิดดอกเกิดผล ให้กู้ปีเดียวก็ต้องส่งคืน ซื้อวัวมาเลี้ยงแค่ปีเดียว ยังไม่ทันมีลูก ไม่มีเงินใช้คืนก็ต้องเอาไปขาย” (นางจามิ อายุ 35 ปี ฐานะยากจน)

“ยืมเงินล้านมา 1,000 บาท ก็กลายเป็นปลาทุ ปลาเค็ม และยาสูบ แค่นี้เอง ถ้าอย่างนี้ปีเดียวใช้คืนหมดก็ต้องเอาคืนแล้ว” (นายแซ อายุ 58 ปี ฐานะยากจน)

“กู้เงินมา 10,000 บาท ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรเลย ครั้งเดียวพอ ไม่ไหวแล้ว สามีต้องลงมาหางานทำรับจ้างเพื่อหาเงินใช้คืน” (นางพิณนา อายุ 42 ปี ฐานะยากจน)

ชาวบ้านบางคนมีความเห็นในการกู้ยืมเงินไปหมุนเวียนใช้หนี้ว่า “ที่ผ่านมาในหมู่บ้านปล่อยกู้ทุกกองทุนพร้อมกันทั้งหมด น่าจะปล่อยกู้เงินในช่วงแตกต่างกัน เช่น ปล่อยกู้กองทุนเงินล้าน แล้วเมื่อถึงเวลาใช้คืนก็ปล่อยกู้กองทุน กขคจ. จะได้เอามาใช้หนี้กองทุนเงินล้าน จะได้ต่อเนื่องกันไป” (นายปุ่น อายุ 30 ปี ฐานะยากจน) แต่บางคนแย้งว่า “ถึงปล่อยกู้พร้อมกันหมด แต่ก็ยังไม่พอ ถ้ามีอีกก็กู้” (นางจามิ อายุ 35 ปี ฐานะยากจน)

ตัวอย่างหนึ่งของการหมุนเวียนกองทุนในการใช้หนี้ กองทุนนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ให้กลุ่มแม่บ้านจัดการกันเองมีเป้าหมายเพื่อลงทุนในการทอ

ผ้า มีระยะเวลาในการกู้ 6 เดือน คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน และทุกคนต้องคืนเงินหมดก่อนจึงจะให้ยืมต่อไปได้ ครั้งหนึ่งได้ประกาศทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านให้ทุกคนเอาเงินมาใช้คืน ปรากฏมี 3 คน ยังไม่ได้ใช้คืน ในเย็นวันนั้นได้มีการประกาศอีกครั้งให้มากู้ได้เพราะทั้งสามคนใช้คืนหมดแล้ว จากการสอบถามพบว่าคนหนึ่งมีเงินมาใช้คืน คนที่สองยืมเพื่อนบ้านมาใช้คืน คนที่สามยืมไปไม่ยอมใช้คืนตั้งแต่ครั้งแรก กลุ่มแม่บ้านก็ไปทวงถามหลายครั้งก็ไม่ได้คืน อ้างว่าไม่มีเงิน ในที่สุดทางกลุ่มก็บอกว่าถ้าไม่ใช้คืนจริงๆก็ต้องไปพูดกันในที่ประชุมหมู่บ้านประจำเดือน ในที่สุดก็ยอมใช้เงินคืนตามที่ยืมไป ในการยืมเงินวันนั้นแม่บ้านต่างมาเฝ้ารอกันเพื่อจะยืมเงิน (มีเงินอยู่ทั้งหมด 40,000 บาท) บางคนอยากจะยืมถึง 5,000 บาท แต่ปรากฏว่าเงินไม่พอ จึงตกลงให้ยืมไม่เกินคนละ 2,000 บาท มีบางคนยืม 500 บาท บางคนก็เอาไปใช้หนี้กองทุนเงินล้าน บางคนก็ใช้ในการทำนา (ช่วงเกี่ยวข้าว) ทำให้เห็นว่ากองทุนต่างๆที่เข้าไปในหมู่บ้านได้ถูกแปรเป็นเงินเพื่อนำไปหมุนเวียนในการใช้หนี้กองทุนต่างๆ และนำไปลงทุนเพื่อการผลิต

(2) ทำให้เกิดความแตกแยก แยกความสามัคคี

ชาวบ้านมองว่ากองทุนต่างๆที่เข้ามาในชุมชนทำให้เกิดปัญหาการแตกความสามัคคีเนื่องจาก “กองทุนที่เข้ามาเหมือนกับเป็นการทำให้เราแตกแยก แยกความสามัคคีกัน ของของเขา เงินของเขา เรายืมของเขา เราก็ตองใช้คืน เอามาแล้วก็มีความขัดแย้งไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่ง อย่างกูปไปแล้วเมื่อถึงเวลาใช้คืน ถ้าไม่มีเงินก็อาจจะเกิดปัญหาหรือเกิดความขัดแย้งกัน เพราะเวลาที่มีคนใดคนหนึ่งไม่สามารถใช้คืนเงินทุนได้ ก็จะถูกคนอื่นในหมู่บ้านมองว่าเป็นปัญหา เพราะถ้าไม่สามารถคืนได้ทั้งหมู่บ้านก็จะไม่สามารถยืมครั้งใหม่ได้” (นายทานา อายุ 47 ปี สุวานะยากจน)

นอกจากทำให้เกิดความแตกแยกในชุมชนแล้ว บางคนบอกว่า “ทำให้ต้องทำงานหนักมากขึ้น และเกิดการทะเลาะกันในครอบครัว ทำให้เกิดความทุกข์” (นางพิพินา อายุ 42 ปี สุวานะยากจน)

(3) มีประโยชน์ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้

ในสังคมปัจจุบันชาวบ้านมีความจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะที่อยู่ใกล้เมือง ชาวบ้านในหมู่บ้านกรณีศึกษาที่อยู่ใกล้เมืองบอกว่า

“กองทุนที่เข้ามาก็มีประโยชน์ ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ ถ้ายืมไปใช้หนี้ที่ไม่มีประโยชน์เพราะทำให้เกิดหนี้ใหม่” (นายดีคา อายุ 28 ปี สุวานะยากจน)

คนฐานะปานกลาง

(1) เงินนี้ไม่ใช่ของเรา

ในขณะที่กองทุนต่างๆจากภายนอกที่เข้ามาในชุมชน ถูกเรียกว่าเป็นกองทุนชุมชน แต่ชาวบ้านพบว่ากองทุนเหล่านั้นถูกกำหนดกฎเกณฑ์จากภายนอก ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการที่กองทุนที่มาจากภายนอกไม่ได้เป็นกองทุนของชาวบ้านอย่างแท้จริง อย่างเช่น การให้ความเห็นของชาวบ้านบางคนว่า

“เงินนี้เราบอกว่าเป็นของเรา แต่จริงๆแล้วก็ไม่ใช่ของเรา เป็นเงินของเขา เราจะทำหายก็ไม่ได้” (นายเคอะพอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง)

(2) เหมือนกับเล่นการพนัน

จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ของทีมวิจัยในการประชุมกองทุนเงินล้านของหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องประสบกับความยากลำบากเป็นอย่างมากในการหาเงินมาใช้หนี้ บางคนถึงกับต้องหาสิ่งที่มีตัวเองอยู่เพื่อเอามาแลกเปลี่ยนเป็นเงินเพื่อใช้หนี้ ทำให้บางคนสรุปว่าเหมือนกับการ “เล่นการพนัน” และทำให้บางคนเริ่มพูดถึงวิถีชีวิตแบบพออยู่พอกิน ไม่เป็นหนี้สิน

ตอนเย็นวันหนึ่งมีการประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้านให้คนที่กู้เงินกองทุนเงินล้านให้ไปประชุม กรรมการที่ประกาศได้พูดว่าถึงเวลาใช้คืนงวดที่หนึ่งแล้ว จะใช้คืนได้หรือไม่ได้ก็ให้มาพูดคุยกันหาทางออกว่าจะแก้ไขกันอย่างไร ซึ่งก็ได้มีการพูดคุยกันดังนี้

ประธาน : “ที่เรามาประชุมนี้ก็เพื่อมาพูดคุยกันเรื่องกองทุน 1 ล้านบาทที่ยืมไป ซึ่งก็เป็นปัญหาของเรา บางคนก็บอกว่าไม่มีเงินสักบาท บางคนก็บอกว่าใช้คืนแล้วก็จะกู้ยืมต่อ เราจะมาพูดคุยกันว่าจะใช้คืนได้กี่คน คนที่ยังใช้คืนไม่ได้กี่คน ให้บอกกันตรงๆ”

ผู้ใหญ่บ้าน : “สำหรับคนที่ลำบากจริงๆ เราจะทำยังไง เราจะหาทางออกร่วมกัน กรรมการเองก็ลำบากเหมือนกัน เงินนี้ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง ยังไงเราก็ต้องใช้คืน”

ชาวบ้าน 1 (คนจน) : “อย่างที่ประธานบอก เงินนี้ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง เป็นเงินที่รัฐบาลให้มา บางคนก็ทำตามวัตถุประสงค์ บางคนก็ไม่ทำตาม อย่างผมไม่ได้ทำตาม ปลุกผักไม่ไหวแล้วขาดทุนหมด ก็เลยเอาเงินมาใช้หนี้กองทุน อ.พ.ป. (กองทุนอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง) ที่ยืมมา

พอถึงเวลาใช้คืนกองทุนเงินล้านก็ต้องไปหาเยี่ยมเงินมาใช้คืน คนที่ไม่มีเงินจริงๆจะรู้ว่าลำบากมาก”

ชาวบ้าน 2 (คนจน) : “เงินก็มีหลายกองทุน ไม่ว่าเงินกองทุน อ.พ.ป. (กองทุนอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง) เงินกองทุน ก.ช.ค.จ. (กองทุนช่วยเหลือคนยากจน) กองทุนเงินล้าน น่าจะปล่อยกู้คนละช่วง ถึงยังไม่หลุดหนี้สิน ก็จะได้เยี่ยมอันนี้ไปใช้คืนอันนั้น เดียวนี้เป็นช่วงเดียวกันหมดก็เลยชนกัน”

ประธาน : “ ที่ต้องปล่อยช่วงเดียวกันหมดก็เพราะกองทุนเงินล้านไม่พอทั้งหมู่บ้าน หมู่บ้านมีร้อยละครัวเรือนมีเงินแค่ล้านกว่าๆ มาพูดถึงการส่งคืน คนจนก็ลำบาก บางคนเจ็บป่วย ก็คงต้องหยิบยืมจากญาติพี่น้องก่อน หลังจากทดสอบถามกันแล้ว ส่วนใหญ่พอจะหยิบยืมกันได้ ที่ไม่มีจริงๆมี 3 คน”

ชาวบ้าน 3 (คนจน) : “ไม่มีอะไรก็จะขายเสาบ้านที่มีอยู่ ไม่รู้จะทำยังไง”

ชาวบ้าน 4 (ฐานะปานกลาง) : “ไม่ต้องขายเสาบ้าน มันต้องแบกหนัก (ในชุมชนเวลาที่จะสร้างบ้านจะต้องเข้าไปเอาไม้ในป่ามาทำเสาบ้าน และชาวบ้านก็ต้องช่วยกันออกแรงลงแขกแบกกกลับมาบ้าน เวลาที่คนจนไม่มีเงินก็จะขายเสาบ้านไป) ถ้าเป็นอย่างนั้นเรื่อยๆ คนก็จะช่วยกันน้อยลง เพราะทำเพื่อขาย ที่เราช่วยเขาก็เพื่อให้มีบ้านอยู่”

ชาวบ้าน 3 (คนจน) : “ตัวเองลำบากมาก จะขายที่ดินที่อยู่บ้านเดิมก็ไม่ได้ ญาติไม่ให้ขาย เขาว่าไม่นึกถึงพี่น้องลูกหลานหรือ จะไปยืมใครก็ไม่ได้” (ในที่สุดชายคนนี้นำเงินที่บอกขายที่ดินให้กับเพื่อนมาใช้หนี้กองทุนเงินล้าน และกู้กองทุนเงินล้านไปใช้คืนเพื่อน ขณะที่ชายอีกคนหนึ่งต้องขายที่ดินเพื่อเอาเงินมาใช้คืนกองทุนเงินล้าน จำนวน 4,000 บาท)

ประธาน : “เราเป็นปกาเกอะญอ ทำงานกินง่าย ปลุกหน่อไม้ก็ได้กินหน่อไม้ ปลุกเห็ดก็ได้กินเห็ด เลี้ยงหมูก็ได้กินหมู แต่เราไม่เป็นอย่างนั้น เขียนในใบกู้ว่าเลี้ยงควายแต่ก็ไม่มีควาย แต่ก็ไม่เป็นไรขอให้ใช้คืนได้ก็แล้วกัน”

ชาวบ้าน : “ถ้าถึงวันแล้วใช้คืนไม่ได้จะทำยังไง”

ประธาน : “คนที่ค้าประกันมีที่นาที่สวน มีวัวมีควายก็เอาไปจำนำก่อน ให้พอดีกับวงเงินกู้ เมื่อได้สิทธิกู้ใหม่ได้อีกก็กู้มาใช้คืน”

ชาวบ้าน (ผู้หญิง) : “เราน่าจะทำได้ด้วยความรัก เมื่อแต่ละคนยืมเงินไปแล้ว ถึงเวลาเราต้องหาทางใช้คืนให้ได้ ถ้าไม่มีก็ไปยืมของคนอื่นมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ไม่ไปทำให้คนอื่นลำบาก”

ชาวบ้าน (ฐานะปานกลาง) : “เงินนี้เราบอกว่าเป็นเงินของเรา แต่จริงๆแล้วก็ไม่ใช่ของเรา มันเป็นเงินของเขา เราจะทำหายก็ไม่ได้ เขาให้เราเพื่อให้ออกดอกออกผลสู่ลูกหลานต่อไป ก็ต้องมองดูกำลังของเราด้วย อย่างตัวเองไม่น่าจะเอา แต่ทำไม่ได้ก็ต้องเอา ตัวเองก็ลำบากมาก ต้องยืมเงิน มีของมีค่าอะไรก็ต้องเอาออกมาหมด เหมือนกับเล่นการพนัน มีนาฬิกาอะไรก็ต้องถอดออกมา”

(3) ขึ้นอยู่กับคนนำไปใช้

การเข้ามาของเงินทุนต่างๆจากภายนอก ทำให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์และเข้าถึงเงินทุนแตกต่างกัน คนที่มีฐานะดีและปานกลางสามารถกู้ยืมเงินทุนต่างๆไปใช้ในการลงทุนในการเกษตรมากกว่าคนจน เนื่องจากมีต้นทุนมากกว่า เช่น ที่ดิน เงินทุน ฯลฯ ทำให้คนที่ได้รับประโยชน์มองว่าขึ้นอยู่กับคนนำไปใช้ ดังตัวอย่างที่คนฐานะปานกลางคนหนึ่งได้พูดว่า “ดอกเบี้ยยูกกว่าที่อื่น ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับคนนำไปใช้ แต่ยังไม่ถึงคนจน เพราะไม่สามารถใช้คืนได้ เป็นการปล่อยกู้เพื่อค้ำเงิน (เอาดอกเบี้ยย)” (นายสมบุญ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง)

คนฐานะดี

คนฐานะดีส่วนใหญ่มองว่าขึ้นอยู่กับคนนำไปใช้เช่นเดียวกันกับคนฐานะปานกลาง ดังเช่นคนฐานะดีคนหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าใช้ให้เป็นก็จะเกิดประโยชน์ แต่ถ้าใช้ไม่เป็นก็เกิดปัญหา” (นายจะเอ อายุ 45 ปี ฐานะดี)

7.5.2 ผู้นำทางการ

ผู้นำทางการมองเช่นเดียวกันกับคนฐานะดีว่าขึ้นอยู่กับคนนำไปใช้ อย่างเช่น นายก้อตี อายุ 46 ปี ฐานะดี และเป็นผู้นำทางการในชุมชน กล่าวว่า

“ถ้าใช้ให้เป็นก็จะเกิดประโยชน์กับตัวเอง แต่ถ้าใช้ไม่เป็นก็จะทำให้เกิดหนี้สิน เป็นปัญหากับตัวเอง ต้องคิดให้ดีว่าถ้าเรากู้มาแล้วจะทำอย่างไรให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น”

“เงินที่เข้ามานี้เราต้องรู้ต้องเข้าใจ ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจ พวกเราจะทะเลาะกันเองในชุมชน”

“เงินนี้เปรียบเทียบกับมีมูลอยู่หน้าสุนัข กินก็โง่ ไม่กินก็โง่ คิดเอาเองแล้วกัน”

“แง่ดีของกองทุนเงินล้าน คือ เวลาเรากู้เงินจากที่หนึ่งและไม่สามารถใช้คืนได้ เราก็กู้เงินล้านไปใช้คืนอีกที่หนึ่ง”

7.5.3 ผู้นำเครือข่าย

นายทอท อายุ 40 ปี ผู้นำเครือข่าย มีความเห็นเกี่ยวกับกองทุนอื่นๆ ที่มาจากภายนอกชุมชนว่า

(1) ไม่ใช่การพัฒนา เป็นการทำให้เกิดหนี้

“งานพัฒนาคือการทำให้ดีขึ้นงามขึ้น แต่ กองทุนเงินล้าน และ กองทุน ก.ข.ค.จ. ไม่ใช่การพัฒนา เป็นการทำให้เกิดหนี้มากขึ้น”

(2) เป็นของใครของมัน ไม่ใช่ของ “หน้าหมู่” (หรือของส่วนรวม)

นายลานะ อายุ 41 ปี ผู้นำเครือข่าย เปรียบเทียบว่า

“กองทุนต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน เป็นของใครของมัน ไม่ใช่ของหน้าหมู่ (หรือของส่วนรวม) ทำให้คนไม่รู้สึกรว่าต้องรักษาและหวงแหนเอาไว้ และไม่สามารถนำมาใช้ในงานของส่วนรวมได้ ต่างจากกองทุนของชาวบ้าน”

(2) ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้

นายเคละโพ อายุ 40 ปี ผู้นำเครือข่าย มีความเห็นว่า

“ผลดีก็คือดอกเบี้ยต่ำ ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ แต่ส่วนใหญ่ทำให้คนบริโภคมากขึ้น”

7.6 สรุป

ในท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากการผลิตที่เน้นการยังชีพมาสู่การผลิตในเชิงพาณิชย์ ที่ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าไปผูกพันอย่างแยกไม่ออกกับรัฐและระบบตลาด และเงินมีความสำคัญมากขึ้นต่อชีวิตของชาวบ้านในฐานะปัจจัยในการแลกเปลี่ยนในบริบทของชุมชนปกากะญอที่คนส่วนใหญ่ยังคงปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก และปลูกพืช

พาณิชย์เพื่อหารายได้ที่เป็นเงินสด ได้เห็นความพยายามในการให้ความหมายที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ที่มีอยู่เดิมในชุมชน โดยอาศัย “ข้าว” เป็นสื่อในการให้ความหมาย เพื่อหักล้างกระแสของการเปลี่ยนผ่านอย่างรวดเร็วเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยนัยดังกล่าว ข้าวจึงอาจเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงแนวคิดเดิมของชุมชน ในขณะที่เงินหมายถึงสัญลักษณ์ของวัตถุนิยม ความเป็นปัจเจก การแข่งขัน ฯลฯ ที่ชาวบ้านโดยเฉพาะที่อยู่ใกล้เมืองมองว่าเป็น “ของร้อน” เพราะทำให้เกิดความแตกแยกและทำลายชีวิต ตรงข้ามกับข้าวที่ทำให้เกิดความสามัคคี การช่วยเหลือกัน และให้ชีวิต แม้ว่าในความเป็นจริงชาวบ้านเองก็ยอมรับว่าในปัจจุบันเงินเป็นใหญ่กว่าข้าว และเงินมีความสำคัญในชีวิตปัจจุบัน

ในขณะที่คนทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่าข้าวใหญ่กว่าเงิน แต่มีการตีความที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นการให้ความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทในชีวิตประจำวันของตนเอง อาทิ การให้ความหมายของคนจนที่เน้นการให้ความหมายในเชิงบริโภคนิยม การให้ความหมายของคนฐานะดีและปานกลางที่เน้นความหมายข้าวในเชิงอุดมคติมากกว่าคนจน แต่ก็ให้ความหมายในเชิงบริโภคนิยมเช่นเดียวกับคนจนด้วย และการให้ความหมายของผู้นำเครือข่ายที่เน้นแนวคิดในการพัฒนา

การให้ความหมายของบุญข้าวของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนพบว่าทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่าเป็น “การทำบุญ” และ “การระลึกถึงบุญคุณของข้าว” แต่มีการให้ความหมายที่ได้แย้งกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความหมายว่าเป็นการทำบุญเพื่อแลกเปลี่ยนตอบแทนในเชิงอุดมคติ ในขณะที่บางส่วนโต้แย้งว่าเป็นพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เน้นผลประโยชน์ การให้ความหมายของบุญข้าวว่าเป็น “การช่วยเหลือคนยากจน” ของกลุ่มคนจน แสดงถึงการโต้แย้งของคนจนที่มีต่อคนฐานะดีที่เข้าถึงประโยชน์จากบุญข้าวมากกว่าคนจน ในขณะที่คนฐานะดีและปานกลางให้ความหมายว่าเป็นการช่วยเหลือกันเพื่อสร้างเครือข่ายที่กว้างขวาง สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มผู้นำเครือข่ายที่เน้นว่าเป็นการแสดงถึงพลังและความสามัคคีในกลุ่มชนเผ่าปกากะญอ และเน้นการทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทน ที่เป็นการช่วยเหลือคนยากจนที่กว้างขวางกว่าระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีข้อโต้แย้งจากผู้นำทางการที่ให้ความหมายว่าน่าจะเป็นการช่วยเหลือคนยากจน “ภายในชุมชน” มากกว่า แต่ก็ถูกชาวบ้านโต้แย้งกลับว่าเป็นเพียง “ข้าวสงเคราะห์” ไม่ใช่ “กองบุญข้าว”

ในท่ามกลางบริบทของชุมชนชาวเขาที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากร (ที่ดิน น้ำ และป่า) การถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อม ต้นน้ำ และป่าไม้ และนโยบายของรัฐในการประกาศเขตอุทยานฯ ทับที่ทำกินของชาวบ้าน การให้ความหมายของผู้

นำเครือข่ายว่ากองทุนข้าวเป็นการแสดงถึง “พลัง” ของชนเผ่า เป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจและตัวตนของชาวบ้านในการเผชิญกับอำนาจภายนอก นอกจากนี้ การให้ความหมายของผู้นำเครือข่ายยังแสดงให้เห็นถึงการตอบโต้แนวคิดการพัฒนาที่กำหนดจากรัฐและระบบทุน ที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาภายนอก และมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน การให้ความหมายของผู้นำเครือข่ายว่า กองทุนข้าวเป็น “กองทุน” หรือ “เงินทุน” เพื่อช่วยเหลือคนจน และไม่ควรรนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องเป็นของ “หน้าหมู” หรือของส่วนรวม เป็นความสามัคคี การเสียสละ และการแบ่งปัน จึงเป็นการโต้แย้งแนวคิดของระบบทุนที่เน้นความเป็นปัจเจก และวัตถุนิยม ข้าวและเงินในระบบทุนนิยมที่ถูกเข้าใจว่าเป็นวัตถุที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจก ถูกนำมาให้ความหมายใหม่ผ่านพิธีกรรมถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ และเปลี่ยนจาก “วัตถุ” ที่เป็นสมบัติของปัจเจกมาเป็นของที่ใช้ร่วมกันของชุมชน และเป็น “กองทุน” เพื่อช่วยเหลือคนจน ในขณะที่กองทุนข้าวมีทั้งข้าวและเงิน การให้ความสำคัญกับข้าวมากกว่าเงินในการให้ความหมายกองทุนข้าว จึงเป็นการให้ความหมาย “ข้าว” ที่เชื่อมโยงกับความหมายในอดีต และนำมาให้ความหมายใหม่กับ “เงิน” ในบริบททุนนิยมที่ทุกสิ่งทุกอย่างถูกแปรเป็นเงิน

กระบวนการในการให้ความหมายของผู้นำในการพัฒนานี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการในการจัดความสัมพันธ์ใหม่ในสังคม ที่มีความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร ทั้งภายในชุมชนและกับภายนอกชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การสร้างอำนาจต่อรองหรือการจัดการและควบคุมทรัพยากรของตนเอง ซึ่งพวกเขาตระหนักว่าเป็นปัญหาของชุมชน และจะต้องสืบทอดไปสู่ลูกหลานต่อไป

การให้ความหมายกองทุนต่างๆที่มาจากภายนอก สะท้อนให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มคนฐานะต่างๆในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากกองทุนต่างๆที่มาจากภายนอก กลุ่มคนฐานะดี ซึ่งรวมถึงผู้นำทางการ เป็นกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์จากกองทุนมากกว่า เนื่องจากนำเงินไปลงทุนในการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีรายได้เพียงพอที่จะนำกลับมาใช้หนี้ หรือมีต้นทุนเพียงพอที่จะหมุนเงินใช้หนี้ได้ ในขณะที่คนจนและคนฐานะปานกลางไม่มีต้นทุนหรือมีน้อย ทำให้ไม่สามารถใช้หนี้ได้ตามกำหนดระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ แม้ว่าจะนำเงินไปใช้ในการลงทุนในการผลิต แต่การผลิตที่ต้องพึ่งพาตลาดและพึ่งพาธรรมชาติกลับทำให้ขาดทุนเป็นส่วนใหญ่ และนำเงินบางส่วนไปใช้ในทางที่ไม่ทำให้เกิดรายได้หรือผลกำไร เช่น นำไปใช้ในการบริโภค เนื่องจากไม่มีรายได้เพียงพอสำหรับการยังชีพ

บทที่ 8

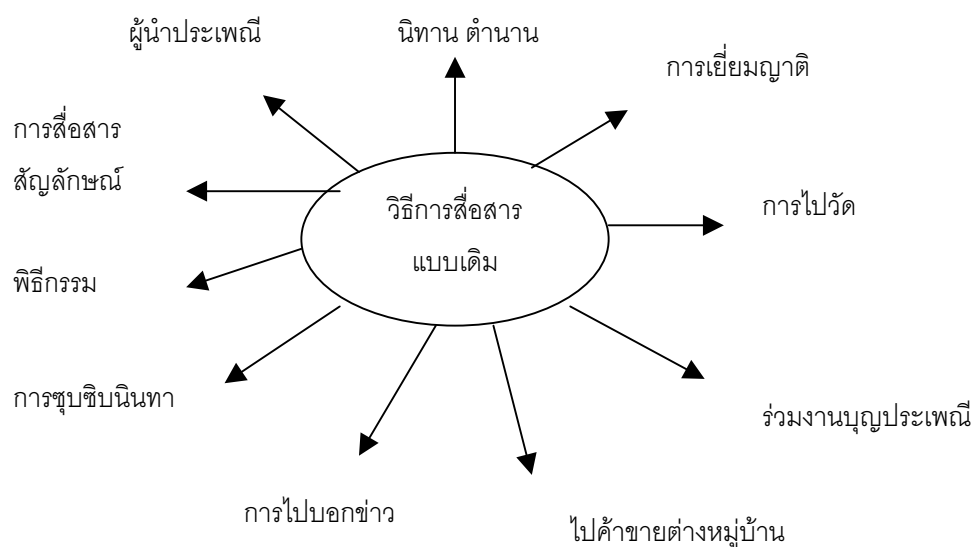
การสื่อสารในเครือข่ายกองบุญข้าว

การสื่อสารในเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นการสื่อสารบนเครือข่ายเดิมที่มีมาในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารผ่านสื่อบุคคลหรือการสื่อสารแบบบอกเล่า โดยมีรูปแบบการสื่อสาร ได้แก่ สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณี พิธีกรรม และสื่อสัญลักษณ์ ส่วนการสื่อสารระหว่างชุมชนเป็นการสื่อสารบนเครือข่ายความสัมพันธ์เครือญาติ ศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน การค้าขายติดต่อกัน เช่น ประเพณีการเยี่ยมญาติหลังจากเสร็จการทำนา และการร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบุญที่สำคัญทางศาสนา การร่วมในการเอามื้อเอางานในการทำนา ฯลฯ โดยการใช้สื่อสารในเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นการขยายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิมบนเครือข่ายของการพัฒนา และมีการผสมผสานรูปแบบการสื่อสารแบบเดิม เข้ากับการสื่อสารในรูปแบบใหม่ เช่น วิทยุ หอกระจายข่าว การประชุม การไปทัศนศึกษา เป็นต้น

8.1 วิธีการสื่อสารตามแบบวัฒนธรรมเดิม

วิธีการสื่อสารตามแบบวัฒนธรรมเดิมของชาวบ้านเป็นลักษณะการสื่อสารผ่านสื่อบุคคล ซึ่งเป็นลักษณะการสื่อสารแบบบอกเล่าเป็นหลัก โดยมีรูปแบบการสื่อสาร ได้แก่ สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณี สื่อพิธีกรรม และสื่อสัญลักษณ์ เช่น การสื่อสารผ่านนิทาน ตำนาน การเยี่ยมญาติ การไปร่วมงานบุญหรือประเพณี การซุบซิบนินทา ฯลฯ (ดูแผนภูมิที่ 4) ดังนี้

แผนภูมิที่ 4 : วิธีการสื่อสารตามแบบวัฒนธรรมเดิม

8.1.1 การสื่อสารผ่านนิทาน ตำนาน

เช่นเดียวกับชนเผ่าอื่นๆ ชนเผ่าปกากะญอสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชนผ่านการเล่าเรื่อง ในรูปของนิทาน ตำนาน บทกลอน

ในระดับครอบครัว ในอดีตการเล่านิทานมักทำเมื่อมีคนมาอยู่รวมกันในครอบครัวหลังอาหารเย็นคุยกันรอบกองไฟในฤดูหนาว หรือก่อนนอน การพูดเช่น ในวันที่สมาชิกครอบครัวพร้อมกัน หรือมีเพื่อนบ้านมาเยี่ยมเยียนหลังอาหาร คนเฒ่าคนแก่ก็จะเป็นผู้เล่านิทานให้เด็กหรือผู้มีอายุน้อยกว่าฟัง หรือบางครั้งเมื่อคุยกันถึงปัญหาหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน คนเฒ่าคนแก่จะยกสุภาษิตหรือนิทานมาเป็นบทสอนไปด้วย ซึ่งเป็นการสื่อสารแนวคิดให้กับลูกหลานและผู้มาเยี่ยมเยียน ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเล่านิทานให้ลูกหลานฟัง ในระดับครอบครัว แต่ถ้าเป็นระดับชุมชน จะเป็นผู้ชายเล่านิทานเป็นส่วนใหญ่

ในระดับชุมชน จะมีการเล่านิทานในการพูดคุยก่อนกองไฟ ในขณะนั่งผิงไฟในฤดูหนาว ตอนค่ำหรือยามเช้าช่วงว่างงาน หรือในเทศกาลงานประเพณีได้แก่งานแต่งงาน งานศพ งานปีใหม่ จะมีการพบปะกันของคนในชุมชน และคนหมู่บ้านอื่นที่มาในงาน พบปะกันเป็นกลุ่มจับชาด้วยกัน เมื่อออกเยี่ยมเยียนกันในช่วงกลางคืน ถ้าเป็นช่วงมีงาน เช่น แต่งงาน จะเป็นผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายหรือแขกผู้ใหญ่ที่ไปในงานทั้งหญิงชาย เมื่อมีการพบปะพูดคุยกันก็จะเล่านิทานหรือขับลำนำ เป็นการสื่อสารถึงการให้ความหมายของชีวิต คุณค่า และการทำดี / ไม่ดีในการอยู่ร่วมกันในชุมชน เวลาที่มีการเกี่ยวข้าวและมีการสูขวัญข้าว ซึ่งจะเป็นงานในระดับชุมชน เพราะเป็นการเอามื้อเอารวมกันในชุมชน ก็จะมีการเล่านิทานเกี่ยวกับข้าว เป็นต้น ในการจัดกองบุญข้าวไม่มีการขับลำนำหรือเล่านิทานตามบ้าน แต่มีการยกนิทานหรือลำนำมาเสริมการพูดบนเวที เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจสิ่งที่พูดมากขึ้น เพราะนิทานสุภาษิต เป็นการสอนที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน

นิทานที่ชาวบ้านนิยมเล่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ทางด้านไหวพริบระหว่างผู้ที่มีอำนาจและผู้เสียเปรียบ และสุดท้ายผู้ที่ด้อยกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ เช่น นิทานเรื่องเจ้าเมืองและลูกกำพร้า นิทานซึ่งเน้นความสำคัญของแนวคิดในการให้ความช่วยเหลือแก่คนที่ด้อยโอกาสในสังคม เช่น นิทานเกี่ยวกับแม่ม่ายและลูกกำพร้า และแนวคิดการให้ความสำคัญกับข้าว เช่น นิทานเรื่องข้าวกับเงิน การเล่านิทานจึงเป็นการสืบทอดแนวคิดที่กลุ่มชนปกากะญอให้คุณค่าในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะต้องเกื้อกูลกัน และเป็นสื่อบันเทิงให้กับผู้ฟัง เนื่องจากผู้เล่ามีการทำเสียงประกอบท่าทางเพื่อให้มีอารมณ์ในการฟังมากขึ้น และยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ในปัจจุบันเมื่อเด็กไปโรงเรียนและมีสื่อบันเทิงอื่น เช่น โทรทัศน์ เครื่องเสียง ฯลฯ เข้ามา

ในหมู่บ้าน เด็กให้ความสนใจกับการเล่านิทานของคนแก่หน่อยลง คงมีแต่บางกลุ่มที่ยังให้ความสนใจ การเล่านิทานจึงเป็นการเล่าเฉพาะให้กับคนที่สนใจฟังเท่านั้น

ส่วนการขับลำนำจะทำในงานศพ งานแต่งงาน งานปีใหม่ ไม่ทำในโอกาสปกติ และจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันไปตามโอกาส ในงานศพช่วงแรกจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการรำพึงรำพันถึงผู้ตายและชีวิตหลังความตายหรือโลกหน้า ส่วนตอนดีกจะเป็นการเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว ในการขับลำนำงานศพ กลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มหนุ่มสาวจะหมุนเวียนกันคนละเวลา ช่วงหัวค่ำจะเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ ส่วนช่วงดีกจะเป็นกลุ่มหนุ่มสาว งานแต่งงานจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตคู่และความสัมพันธ์ในครอบครัว จะเป็นทุกคนเข้าร่วมไม่มีการแยกกลุ่ม งานปีใหม่จะเป็นเรื่องสนุกสนาน การขับลำนำถือเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวในสมัยก่อนจะได้รู้จักกัน เพราะจะมีการขับลำนำโต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย คนหนุ่มสาวก็จะมี การฝึกหัดการขับลำนำกัน

การสื่อสารผ่านตำนาน นิทานเหล่านี้ เป็นการสืบทอดแนวคิดของชุมชน และเป็นข้อคิดหรือบทสอนในการดำเนินชีวิตที่มีรากฐานอยู่บนการให้ความหมายบนคุณค่าที่มีอยู่เดิมในชุมชน เนื้อหาในนิทานที่เล่ามาจะเป็นเนื้อหาเดิมทั้งหมด แต่มาตีความให้เข้ากับบริบทสถานการณ์ปัจจุบัน (ถ้าเล่าแบบแต่งเนื้อหาใหม่เข้ามา หรือผสมผสานเนื้อหาใหม่ ผู้เล่าคนนั้นจะถูกขนานนามว่า “จอมขี้โม้” ฉะนั้นผู้เล่าจะเล่าเนื้อหาเดิมแล้วมาดัดว่าเรื่องในนิทานตอนไหนตรงหรือสอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ปัจจุบันอย่างไรและจะตีความตามนั้น-ผู้วิจัย)

8.1.2 การเยี่ยมญาติ

ทุกปีหลังจากการเก็บเกี่ยวแล้วจะมีช่วงที่ชาวบ้านว่างจากงาน (ในสมัยก่อนยังไม่มีรถปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายหลังจากการทำนาเหมือนกับปัจจุบัน) ชาวบ้านก็จะเดินทางไปเยี่ยมญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้าน (ตามประเพณีของปกากะญอ ฝ่ายชายมักจะมาอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิงหลังจากแต่งงาน) ก็จะเป็นโอกาสที่จะได้ส่งข่าว แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความเป็นไปในเครือญาติ การทำมาหากิน การเอาเมล็ดพันธุ์ไปแลกเปลี่ยนกัน

8.1.3 การไปวัด

การไปทำบุญที่วัดหรือการปฏิบัติศาสนกิจตามประเพณีทางศาสนา เป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้มีการสื่อสารเรื่องราวต่างๆภายในชุมชน และภายนอกชุมชน นอกจากการพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการแล้ว ยังมีการประกาศในวัดเพื่อแจ้งให้ทราบถึงเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้น รวมทั้งการขอความร่วมมือร่วมแรงในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน

8.1.4 การไปร่วมงานบุญหรือประเพณีทางศาสนา

การไปร่วมงานบุญหรือประเพณีทางศาสนาเป็นโอกาสที่ทำให้คนได้พบปะกัน ในระหว่างที่พบปะกันก็จะมีการพูดคุยสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ กัน อย่างเช่น งานศพ งานแต่งงาน พิธีกรรมต่างๆ ในรอบปี อย่างเช่น ในช่วงปีใหม่ สำหรับผู้ที่นับถือประเพณีเดิม ก็จะมีพิธีกรรมมัดมือ (ผูกข้อมือ) ร่วมกันทั้งในระดับครอบครัว และระดับชุมชนทุก ๆ ปี หรืองานแต่งงาน ก็มีพิธีกรรม มีการกินเลี้ยง ร่วมกัน ทำให้ได้พบปะกันในช่วงเครือญาติ ได้รู้จักกัน และรับรู้ข่าวสารข้อมูลของกันและกัน เช่น การทำมาหากิน ได้ถามทุกข์สุขกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันในระดับเครือญาติ และระดับชุมชน

ตามประเพณีของปกากะญอ เมื่อมีงานศพก็จะมีการชื้อหา (ขับลำนำ) เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย เนื่องจากการขับลำนำใช้เวลาช่วงค่ำถึงตอนเช้าสามคืน ก็จะมีช่วงพักในแต่ละช่วงและช่วงกลางวัน ก็จะพูดคุยกันในเรื่องการทำมาหากิน และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในสมัยก่อนเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวได้พบปะกัน ได้พบกับเพื่อนและรู้จักเพื่อนใหม่ๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะที่มาจากต่างชุมชนกัน พาดิคนหนึ่ง (คำใช้เรียกชายที่มีอายุ) ปัจจุบันอายุ 80 ปี เล่าว่าเคยไปร่วมงานศพอีกหมู่บ้านหนึ่งที่อำเภอสะเมิง เดินเท้าไประยะทาง 40 กิโลเมตร พอไปถึงก็ได้เจอเพื่อนหลายคนทางนั้น เขาบอกว่ารู้สึกสนุกมาก

8.1.5 การไปค้าขายต่างหมู่บ้าน

นอกจากการทำไร่ทำนาแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังมีอาชีพค้าขาย โดยจะเดินทางไปค้าขายต่างหมู่บ้านด้วยการเดินเท้าและใช้ระยะเวลาหลายวันในการเดินทาง พาดิคนหนึ่ง ปัจจุบันอายุ 60 ปี เล่าให้ฟังว่าอายุประมาณ 20 ปี เคยไปค้าขายต่างหมู่บ้าน เดินทางจากหมู่บ้านที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ไปถึงอำเภอนายม จังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่ครั้งก็ใช้เวลาเป็นเดือนๆ ไปกันเป็นกลุ่ม ค่ำไหนก็พักค้างคืนที่นั่น ค่อยๆ ไป เหนื่อยก็พัก นั่งพักกินหมาก สูบยาสูบ พูดคุยกัน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือบางครั้งเจอกับกลุ่มอื่นในระหว่างทางก็จะคุยกัน มีการแลกเปลี่ยนใบชาและยาสูบซึ่งกันและกัน ของที่นำไปขายก็จะมีเสื้อผ้า กางเกง สร้อยลูกปัด ฯลฯ เวลาที่ไปพักค้างคืนในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้การต้อนรับอย่างดี มาเยี่ยมมาหาพูดคุยด้วย เวลาที่ไปเจองานศพ ก็จะไปเข้าร่วมชื้อหา (ขับลำนำ) ก็ทำให้ได้รู้จักเพื่อนมากขึ้น และถือว่าเป็นการช่วยเหลือกัน มีข่าวสารอะไรก็จะพูดคุยกัน บางครั้งก็จะมีคนในหมู่บ้านฝากข่าวมาถึงญาติพี่น้องในหมู่บ้านต่างๆ ตามเส้นทางที่เดินทางผ่าน

นอกจากนี้ ยังมีการค้าขายด้วยการใช้วัวต่าง ชาวบ้านคนหนึ่ง (ปัจจุบันอายุ 60 ปี) ที่เคยเป็นพ่อค้าวัวต่างในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเล่าว่าเคยไปค้าวัวต่างกับพ่อเมื่อตัวเองอายุประมาณ 17 ปี

เวลาเดินทางจะไปด้วยกันเป็นกลุ่ม มีวรวรรณกันถึง 200 ตัว ในตอนนั้นกลุ่มที่ค้าวต่างมีหลายกลุ่ม มีคนพื้นราบจากแม่แจ่ม และเมืองปอน (ขุนยวม) มีคนไทยใหญ่จากแม่ลาน้อย เมืองปอน แม่ลา หลวง ท่าสองแคว อำเภอปาย คนที่อยู่แม่ลาน้อยจะลงไปซื้อของที่แม่สะเรียง เช่น ปลาเค็ม น้ำมันงา เกลือ เอาไปขายที่แม่ลาหลวง เมืองปอน และแม่กะ บางคนเอาเป็นเงิน บางคนแลกกับข้าวสาร เกลือ 2 ถัง แลกกับข้าวสาร 3 ถัง (ข้าวสารขณะนั้นถังละ 30 บาท) หรือซื้อข้าวสารมาถังละ 30 บาท เอาไปขายที่แม่สะเรียงถังละ 35 บาท ขายข้าวสารเสร็จก็จะซื้อปลาทุเค็ม เกลือ น้ำมันงา ด้าย หรือฝ้าย ไปขาย และซื้อหอม กระเทียม กลับไปขายอีกทีหนึ่ง วัวแต่ละตัวจะบรรทุกของไม่เท่ากัน ขึ้นกับขนาด บรรทุกตั้งแต่ 20 – 40 กิโลกรัม ในช่วงเวลาพักระหว่างการเดินทางก็จะพูดคุยกัน และส่งข่าวสารให้กับเพื่อนหรือญาติในหมู่บ้านต่างๆ

8.1.6 การไปบอกข่าว

เวลาแต่ละครอบครัวจะมีงาน เช่น งานศพ หรืองานแต่งงาน ก็จะมีการให้คนเดินเท้าไปส่งข่าวให้กับเครือญาติหรือคนรู้จัก การส่งข่าวในสมัยก่อนจะต้องไปส่งข่าวด้วยตัวเอง ถ้าตัวเองไปไม่ได้ ก็จะฝากให้คนที่ไว้ใจ หรือให้พี่น้องลูกหลานของตนเองไป ถือเป็นการให้เกียรติกับคนที่ไปบอกข่าว

8.1.7 การซุบซิบนินทา

การซุบซิบนินทาเป็นวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการควบคุมทางสังคม ส่วนใหญ่ใช้กับเรื่องราวที่เบี่ยงเบนไปจากเกณฑ์มาตรฐานของสังคม อย่างเช่น การผิดผี (การล่วงละเมิดทางเพศอย่างไม่ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน) เมื่อมีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้น ชาวคราวจะแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็วด้วยการบอกต่อกันไปเมื่อพบกัน และก็จะพูดเพิ่มเติมกันออกไปว่าเกิดเรื่องอย่างนี้ขึ้นในหมู่บ้านทำให้ฝนฟ้าไม่ตก ทำนาก็ไม่มีน้ำ บ้างก็ว่าทำให้ต้นข้าวหายไปด้วย ชาวบ้านเล่าว่าเรื่องที่ไม่ดีมักจะแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็วด้วยปากต่อปาก ทำให้คนในชุมชนสมัยก่อนไม่ค่อยกล้าประพฤติดปปฏิบัติในสิ่งที่ขัดกับธรรมเนียมประเพณีของสังคม

8.1.8 การสื่อสารด้วยสัญลักษณ์

ในสมัยก่อนการสื่อสารเรื่องราวที่เป็นความลับ ที่ไม่ต้องการสื่อสารกันตรงๆ จะใช้การสื่อสารด้วยสัญลักษณ์ อย่างเช่น ความลับเกี่ยวกับการค้าขาย หรือความรัก ด้วยการใช้อำพุด หรือการใช้เครื่องหมาย ซึ่งจะรู้ความหมายกันเฉพาะผู้ส่งและผู้รับ หรือผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน อย่างเช่น การไปสู่ขอ (ตามประเพณีปกากะญอ ทางฝ่ายหญิงจะไปสู่ขอฝ่ายชาย) จะไม่พูดตรงๆ แต่จะพูดว่า “จะมาขอเชื้อเผือกเขื่อนมัน เชื้อเผือกเขื่อนมันที่ไกลอย่างนี้ บางทีอาจจะดีกว่าที่หมู่บ้านของเรา” ถ้าผู้รับสารต้องการปฏิเสธก็อาจจะกล่าวเป็นเชิงปฏิเสธไปว่า “ที่นี้อาจไม่มีเชื้อที่ดี” หรือใน

การส่งข่าวบางอย่างที่ฝากคนอื่นไป อาจจะทำเครื่องหมายฝากไป เช่น ทำกึ่งไม้หักงอตรงปลาย หมายความว่าปฏิเสธ หรือการนัดพบกันของหนุ่มสาวจะมีการทำเครื่องหมายบอกทางเมื่อถึงทางแยกจะทำกึ่งไม้ชี้ไปทางที่จะไปพบกัน เป็นต้น

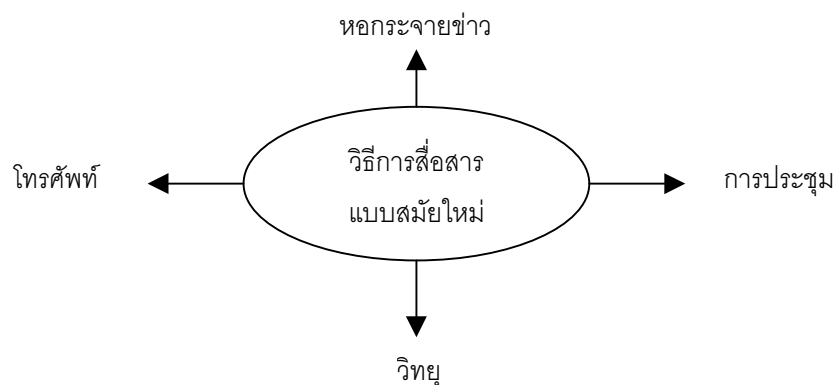
8.1.9 การสื่อสารผ่านผู้นำประเพณี

ในเรื่องที่เกี่ยวกับพิธีกรรมหรือความเชื่อในประเพณีดั้งเดิม จะมีการตัดสินใจผ่านการปรึกษาหารือของกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านและผู้นำประเพณี (ที่เรียกว่า “ฮือโซ” ซึ่งเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมความเชื่อหรือผู้นำหมู่บ้านตามประเพณีเดิม) เช่น การกำหนดวันที่จะทำพิธีกรรม (ตามประเพณีของปกากะญอจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตตลอดปี และพิธีกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน) เมื่อกลุ่มผู้อาวุโสตัดสินใจได้แล้ว ฮือโซหรือผู้นำจึงเป็นผู้แจ้งให้ลูกบ้านนำไปปฏิบัติอีกทีหนึ่ง

8.2 วิธีการสื่อสารแบบสมัยใหม่

ในขณะที่การสื่อสารในวัฒนธรรมเดิมใช้สื่อบุคคลเป็นหลัก ตามด้วยสื่อพิธีกรรม และการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ ในยุคปัจจุบันมีการใช้สื่อสมัยใหม่ ที่มีลักษณะการสื่อสารแบบมวลชน เช่น การประชุม หอกระจายข่าว วิทยุ โทรศัพท์ การสื่อสารภายในชุมชนจะใช้หอกระจายข่าว และการประชุม ในการสื่อสารแบบเป็นทางการของผู้นำทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) เช่น การแจ้งข่าว ประชาสัมพันธ์ การนัดประชุมหมู่บ้าน ฯลฯ ส่วนการสื่อสารระหว่างชุมชนจะใช้วิทยุ (รายการภาคภาษาปกากะญอ ของกรมประชาสัมพันธ์) หรือโทรศัพท์ในการแจ้งข่าว อย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ความขัดแย้ง หรือการทำความเข้าใจแนวคิด ในปัจจุบันยังคงนิยมใช้สื่อบุคคลมากกว่า (ดูแผนภูมิที่ 5) ดังนี้

แผนภูมิที่ 5 : วิธีการสื่อสารแบบสมัยใหม่

8.2.1 หอกระจายข่าว

ในการสื่อสารระดับชุมชน ถ้าเป็นทางการจะมีการใช้หอกระจายข่าว (ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประกาศ) โดยมีบทบาทดังนี้

- การสื่อสารภายในชุมชน เช่น การเรียกประชุม กิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ตัวอย่างเช่น การไปร่วมกันซ่อมแซมฝายประปาต้นน้ำประจำปี การส่งคืนเงินกองทุนต่างๆ ฯลฯ
- การควบคุมทางสังคม หอกระจายข่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคม เช่น กรณียาเสพติด ครั้งหนึ่งในชุมชนมีการประกาศว่าให้เลิกเสพและซื้อขายยาเสพติดในชุมชน มิฉะนั้น ครั้งต่อไปจะประกาศชื่อผู้ที่เสพ และผู้ซื้อขาย ทำให้เห็นว่ามีผู้นำสื่อสมัยใหม่มาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมที่เบี่ยงเบนไปจากเกณฑ์มาตรฐานของสังคม นอกเหนือจากรูปแบบเดิมที่ใช้ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรม หรือการขู่มิโนโทษ

8.2.2 การประชุม

ในหมู่บ้านจะมีการประชุมหมู่บ้านทุกเดือน ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่บ้านจะแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่ไปประชุมหรือทราบข่าวมา หรือการขอความร่วมมือในกิจกรรมส่วนรวมของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ถ้ากลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีเรื่องแจ้งให้ทราบหรือขอความคิดเห็นก็สามารถนำเรื่องเข้าที่ประชุมของหมู่บ้านได้

8.2.3 วิถี

ชาวบ้านโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่อ่านหรือฟังภาษาไทยไม่ค่อยรู้เรื่องจะนิยมฟังวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีภาษาของชนเผ่าต่างๆ โดยจะมีภาคภาษาปกากะญอ ในช่วงเช้าและเย็น มีสถานีวิทยุทั้งที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นข่าวสารบ้านเมือง การประชาสัมพันธ์ต่างๆ ฯลฯ ชาวบ้านได้ใช้วิทยุเป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านด้วยการฝากให้ผู้ดำเนินรายการช่วยประกาศให้ อย่างเช่น การนัดพบกันเมื่อเข้าไปในเมือง หรือไปโรงพยาบาล ฯลฯ มีบางกรณี que เข้าไปในเมืองและต้องการติดต่อกับคนทางบ้านก็จะฝากให้ประกาศชาวบ้านเล่าว่ามีคนลี้ภัยมาที่บ้าน ก็จะบอกให้เพื่อนบ้านไปช่วยปิดให้ หรือบางกรณี โดยเฉพาะวัยรุ่น ต้องการให้มีชื่อของตนเองออกในวิทยุ ก็จะทำให้ช่วยประกาศ เช่น นาย...จะไปรอที่หน้าโรงพยาบาล เวลา... เป็นต้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้วิธีโทรศัพท์เข้าไปที่สถานีวิทยุ ผู้จัดรายการเป็นปกากะญอด้วยกันมักจะประกาศให้

8.2.4 โทรศัพท์

ในปัจจุบันชาวบ้านใช้โทรศัพท์ในการติดต่อกับญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล นอกเหนือจากการเขียนจดหมาย โทรเลข ฯลฯ บางครั้งถ้าในหมู่บ้านเดียวกัน ก็จะใช้โทรศัพท์ติดต่อกัน

เมื่อมีระบบการสื่อสารแบบใหม่เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารแบบใหม่และแบบเก่า เป็นลักษณะของการนำการสื่อสารแบบใหม่มาเสริมเพิ่มเติม (Addition) หรือผสมผสาน (Articulation) ไม่เป็นลักษณะการเข้าแทนที่ (Substitution) ขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส อย่างเช่น การประกาศให้ทราบในวัดในกรณีไม่เร่งด่วน แต่ถ้าต้องการความเร่งด่วนก็ใช้การสื่อสารด้วยการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุ หรือนำบทขับลำนำมาเปิดให้ชุมชนฟังทางหอกระจายข่าว เป็นต้น

8.3 การสื่อสารภายในชุมชนในเครือข่ายกองบุญข้าว

การสื่อสารภายในชุมชนในเครือข่ายกองบุญข้าวพบที่มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละหมู่บ้าน แม้ว่าทั้งสองชุมชนปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก และปลูกพืชเงินสดเพื่อขาย จากการศึกษาใน 2 หมู่บ้านที่เป็นกรณีศึกษาพบว่าการสื่อสารภายในชุมชนในเครือข่ายกองบุญข้าว ดังนี้

8.3.1 หมู่บ้านนาต่อปู

หมู่บ้านนาต่อปูเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลเมือง และยังมีปัญหาขาดแคลนข้าวในการบริโภค โดยเฉพาะคนยากจน และมีกลุ่มข้าวของเครือข่ายกองบุญข้าวซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ชุมชนค่อนข้างมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น เนื่องจากได้รวมตัวกันต่อสู้ปัญหา ร่วมกันมาตั้งแต่อดีต ตั้งแต่เรื่องการที่ดินของชาวบ้าน ข้าวไม่พอกิน มาจนถึงเรื่องสิทธิในที่ดินทำกินในปัจจุบัน คนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน (ชนเผ่าปกากะญอ) และมีผู้นำเครือข่ายที่เข้มแข็ง

แม้ว่าในหมู่บ้านนาต่อปูมีกลุ่มคนที่มีแนวคิดในการพัฒนาที่หลากหลายแตกต่าง อาทิ แนวคิดของรัฐ แนวคิดขององค์กรพัฒนาเอกชน (เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ) ที่เน้นการต่อสู้เชิงนโยบาย แนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าวที่เน้นการเข้าทางด้านบวกหรือคุณค่าที่มีอยู่ในศาสนา และวัฒนธรรมของชุมชน บางครั้งในชุมชนก็มีความขัดแย้งทางแนวคิด แต่เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาก็สามารถรวมตัวกันได้ ทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และปัญหาจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะผลกระทบจากนโยบายของรัฐ เช่น ปัญหาในเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีผลกระทบต่อชุมชน (ดูรายละเอียดในบทที่ 2 ข้อ 2.1.5) แนวความคิด

ในการพัฒนาที่แตกต่างหลากหลายนี้ก่อให้เกิดปัญหาเมื่อชาวบ้านกลุ่มที่เน้นแนวคิดการพัฒนาด้วยการต่อสู้ในเชิงนโยบาย พยายามผลักดันให้ชาวบ้านในหมู่บ้านไปร่วมเดินขบวนเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินกับรัฐบาล โดยอ้างว่าหากไม่ไปเดินขบวนจะไม่ได้สิทธิในที่ดินทำกิน ในระยะแรกมีชาวบ้านไปเข้าร่วมจำนวนมากพอสมควรเนื่องจากเกรงว่าจะไม่ได้สิทธิในที่ดินทำกิน และเมื่อชาวบ้านเหล่านั้นไปเข้าร่วมเดินขบวนกลับมา ก็ได้สรุปบทเรียนว่าไม่น่าจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาได้ ต่อมาจึงไม่ค่อยมีชาวบ้านในหมู่บ้านไปเข้าร่วม ทำให้เกิดแนวคิดที่แยกออกเป็นหลายแนวทางดังที่กล่าวมาแล้ว แม้จะไม่เห็นด้วยในด้านแนวคิดการพัฒนา แต่ก็ไม่ทำให้ถึงกับเกิดความแตกแยกในชุมชน เมื่อชุมชนมีปัญหาร่วม อย่างเช่น การเข้ามาของนโยบายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของรัฐ ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ชุมชนก็ได้ร่วมกันปรึกษาหารือและวางแผนเพื่อรับมือกับนโยบายดังกล่าว ด้วยการเอาแนวคิดและผลประโยชน์ของชุมชนเป็นตัวตั้ง

การสื่อสารในชุมชนในหมู่บ้านนาต่ออยู่ ผู้นำเครือข่ายในชุมชน ซึ่งบางคนเป็นทั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและผู้นำทางศาสนา (คริสต์) บางคนก็เคยเป็นอดีตผู้นำทางการ จะเป็นผู้สื่อสารให้กับชาวบ้านในชุมชน ในเรื่องของแนวคิดและการชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วมทำบุญ โดยใช้ช่องทางการสื่อสารหลายทาง ถ้าหากเป็นการทำความเข้าใจแนวคิดที่ได้ผลมากที่สุดจะทำการพบปะพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ในระดับชาวบ้าน จะใช้การไปเยี่ยมเยียนตามบ้านในช่วงเลิกงาน และในช่วงการไปร่วมทำงานในชีวิตรประจำวัน เช่น การเอามือเอแรงในการเกี่ยวข้าว นวดข้าว ฯลฯ ในระดับแกนนำ จะมีการประชุมกลุ่มเล็กๆแบบไม่เป็นทางการของคณะกรรมการกลุ่มในหมู่บ้าน ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์เครือข่ายในการสร้างความสัมพันธ์และความไว้วางใจกัน ส่วนการสื่อสารแบบเป็นทางการจะใช้การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และหอกระจายข่าว เพื่อแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับกำหนดการจัดกองบุญข้าว การเชื้อเชิญให้ร่วมทำบุญ แจ้งผลการจัด รายรับรายจ่าย หรือกำหนดการเปิดให้กุ้ย้มและส่งคืนข้าวของกลุ่ม โดยผู้นำเครือข่ายจะเป็นผู้ประกาศเอง บางครั้งมีปัญหาเกิดขึ้นก็นำมาพูดคุยกัน เช่น ครั้งหนึ่งมีปัญหาเรื่องบัญชีของธนาคารข้าว ก็ได้นำมาชี้แจงกันในที่ประชุมของหมู่บ้าน เพื่อเป็นการทำความเข้าใจ และแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เนื่องจากกองบุญข้าวเป็นประเพณีที่ริเริ่มโดยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มคริสต์คาทอลิก จึงมีการนำเรื่องกองบุญข้าวไปพูดกันในวัดหรือโบสถ์ของศาสนาคริสต์ ซึ่งกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์จะไปวัดเพื่อปฏิบัติศาสนกิจกันทุกวันอาทิตย์ ผู้นำทางศาสนาหรือที่เรียกว่าหัวหน้ากลุ่มคริสตัง ถ้าเป็นบุคคลที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของกองบุญข้าว หรือเป็นคณะกรรมการกองบุญข้าว ก็จะสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับกองบุญข้าว และการวิเคราะห์สถานการณ์สังคม เข้าไปในบทเทศน์

รวมทั้งมีการรายงานผลการจัดกองบุญข้าว ราชรับ ราชจ่าย ฯลฯ ดังตัวอย่างในหมู่บ้านนาต่อปุที่เป็นกรณีศึกษา หัวหน้ากลุ่มคริสตังได้กล่าวกับผู้เข้าร่วมพิธีในวันอาทิตย์ ดังนี้

“ได้ไปเข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับกองบุญข้าว ก็ได้คุยกันเรื่องข้าว ข้าวเป็นสิ่งสำคัญ เรา กินข้าวทุกวัน วันละ 3 มื้อ เราอดข้าววันเดียวก็ไม่ได้ คนทั้งรวบทั้งจนก็กินข้าว ในปีนี้เราต้องทำ บุญข้าว 2 ที่ คือทำให้กับในหมู่บ้านของเราเอง และทำให้หมู่บ้านอื่น ในหมู่บ้านของเรามีความ อุดมสมบูรณ์ มีข้าวมีน้ำกินกัน พวกเราเหมือนกับได้รับพรจากพระเจ้าที่ทำให้เรามีอาหารกิน ดัง นั้น เมื่อเราได้รับพรแล้ว เราก็ต้องให้ผู้อื่นต่อด้วย เพราะถ้าเราทำในสิ่งที่ดี เราก็จะได้รับสิ่งที่ดีใน อดีตสาเหตุที่ทำให้ข้าวไม่พอกินเพราะคนในหมู่บ้านติดฝิ่นกันทุกบ้าน บ้านละ 2 คน มีข้าวก็ขาย มีอะไรก็ขายหมด เดียวนี้ที่สวนที่ไร่บางคนตัดต้นไม้หมด ทำแบบโล่งๆ ที่จริงต้นไม้เล็กๆ เพียงต้น เดียวก็มีค่า ถ้าเราปล่อยทิ้งไว้ก็จะเป็นประโยชน์ ใช้เป็นฟืนก็ได้ ถ้าเรามีข้าว 1 กำ มีเผือก 1 กำ มี ผลไม้ 1 ลูก มีปลา 1 ตัว มีอย่างละนิดก็อิ่มแล้ว ประเทศไทยถูกต่างชาติคุมหมดแล้วเราไม่ทัน หรอก อย่างการปลูกดอกไม้เมืองหนาวในหมู่บ้าน ทำ 2 ปีได้กำไรปีเดียว ดังนั้น กำไรขาดทุนไม่ ต้องนับกันแล้ว ให้เราสร้างสิ่งที่เรากินได้ ค่อยๆทำขึ้นมา เราทำแล้วก็ได้กิน”

จากตัวอย่างนี้ ทำให้เห็นว่าได้มีการผสมผสานรูปแบบการสื่อสารในแบบวัฒนธรรม เดิมเพื่อการไปทำบุญและปฏิบัติศาสนกิจเข้ากับการสื่อสารเนื้อหาเกี่ยวกับกองบุญข้าวซึ่งเป็นกิจ กรรมในรูปแบบใหม่ และมีการตีความเชื่อมโยงเนื้อหาให้เข้ากับแนวคิดทางศาสนา คือ การช่วยเหลือผู้อื่น ผสมผสานกับการวิเคราะห์สถานการณ์สังคมปัจจุบัน ซึ่งบางส่วนได้รับแนวคิดมาจากการประชุมแกนนำของเครือข่ายกองบุญข้าว

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านรับรู้ว่าการกองบุญข้าวเป็นกิจกรรมของทั้งชุมชน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลุ่มข้าวยังเป็นความจำเป็นและความต้องการของชุมชนอยู่ในปัจจุบัน

8.3.2 หมู่บ้านมือลาไกล

หมู่บ้านมือลาไกลเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง มีเศรษฐกิจค่อนข้างดี แม้ว่าคนจนไม่มีข้าว พอกิน แต่ก็สามารถรับจ้างหาเงินมาซื้อข้าวกิน ในหมู่บ้านไม่มีกลุ่มข้าวของเครือข่ายกองบุญข้าว มีแต่ธนาคารข้าวที่ ส.ส. เข้ามาตั้ง มีแต่กองทุนเงินที่ได้จากกองบุญข้าว เนื่องจากเงินมีความจำเป็นมากกว่าข้าวในปัจจุบัน เป็นชุมชนที่คนจากหลายท้องพวยมาอยู่รวมกัน ทำให้มีความเป็นเครือญาติน้อย มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าปกาเกอะญอ แต่มีชนเผ่าอื่น เช่น ไทใหญ่ คนพื้นเมือง มาอยู่รวมกัน) และไม่เคยมีการรวมตัวในการต่อสู้กับปัญหาร่วมกัน ทำให้หมู่บ้านมีความแน่นแฟ้นในชุมชนน้อยกว่าหมู่บ้านนาต่อปุ แต่ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านก็มีการ

ช่วยเหลือกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เครือญาติ เพื่อนบ้าน ศาสนา ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และการเป็นคนในชุมชนเดียวกัน

การสื่อสารในหมู่บ้านมื่อลาไกลพบว่าการสื่อสารเฉพาะในกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์คาทอลิก เนื่องจากผู้นำเครือข่ายซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย เน้นการทำงานกับเฉพาะกลุ่มคาทอลิก ไม่ได้เน้นการทำงานกับทั้งชุมชน เนื่องจากมีแนวคิดว่าการบุญข้าวเป็นการทำบุญเพื่อศาสนา แต่ก็มีแนวคิดว่าจะต้องให้ความช่วยเหลือคนยากจนภายในชุมชนและเครือข่ายตามแนวคิดทางศาสนาที่จะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ขาดแคลน เห็นได้จากการริเริ่มกิจกรรมในหมู่บ้านของกลุ่มคาทอลิกที่มีฐานะดีในการออมเงินและข้าวเพื่อช่วยเหลือคนจนในอดีต และให้ความร่วมมือในการจัดกองบุญข้าวเพื่อช่วยเหลือคนยากจน ดังนั้น ช่องทางการสื่อสารที่ผู้นำใช้จึงเป็นการพูดคุยกันในวัดคาทอลิกเฉพาะในกลุ่มที่เป็นคาทอลิกเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของชาวบ้านในหมู่บ้านที่นับถือศาสนาอื่นว่าเป็นกิจกรรมของศาสนาคาทอลิก และทำให้การเข้าร่วมกองบุญข้าวในชุมชนมื่อลาไกลค่อนข้างจำกัดเฉพาะกลุ่มคาทอลิก

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าประเพณีเดิม (ฮีโซ) และอดีตผู้ใหญ่บ้านมื่อลาไกลได้บอกว่าความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านมื่อลาไกลนั้นไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการรวมกลุ่มของชุมชน เพราะมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติและการเป็นเพื่อนบ้าน มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน ที่ขาดคือเรื่องการสื่อสารของผู้นำเครือข่าย ทำให้ไม่ได้รับรู้อย่างทั่วถึง และทำงานเฉพาะกลุ่มคาทอลิก การสื่อสารก็เป็นการประกาศแค่ภายในวัดของคาทอลิกเท่านั้น จึงทำให้คนทั่วไปไม่เข้าใจจุดประสงค์ของการจัดและเข้าร่วมในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องด้วย ส่วนงานด้านการต้อนรับแขกจากหมู่บ้านต่างๆ ที่มาในงาน ทั้งชุมชนเป็นผู้ให้การต้อนรับและให้ที่พักในครัวเรือนตามประเพณีการรับแขกของท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านมื่อลาไกลเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่เข้มแข็งในระดับเครือข่ายในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากหมู่บ้านมื่อลาไกลเป็นหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางของศาสนาคริสต์คาทอลิกแห่งหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีโบสถ์ซึ่งมีบาทหลวงอยู่ประจำ (หมู่บ้านคาทอลิกบนภูเขาส่วนใหญ่ไม่มีบาทหลวงอยู่ประจำ แต่จะมีบาทหลวงไปทำพิธีในวันอาทิตย์ ถ้าเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลมากจะมีครูสอนศาสนาซึ่งเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านทำหน้าที่ทางศาสนาแทนบาทหลวงที่ไปเป็นครั้งคราวเมื่อจำเป็น) มีศูนย์หอพักเด็กสาวเขาที่ลงจากภูเขามาเรียนหนังสือในเมือง มีหลายครั้งที่หมู่บ้านมื่อลาไกลรับเป็นเจ้าภาพจัดกองบุญข้าว ในขณะที่หลายๆหมู่บ้านในเขตไม่ยอมรับจัดโดยอ้างว่าไม่มีความพร้อม โดยส่วนใหญ่จะดูความพร้อมในด้านเศรษฐกิจ สถานที่จัด การเดินทางสะดวก และความพร้อมเพียงของชาวบ้านในการต้อนรับแขก

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารในชุมชนนาต่อปูมีความเข้มแข็งมากกว่าในหมู่บ้านมื่อลาไกล เนื่องจากความสัมพันธ์ในชุมชนมีความแน่นแฟ้นมากกว่า และการสื่อสารในหมู่บ้านนาต่อปูสามารถสื่อสารกับทั้งชุมชน โดยใช้หลายรูปแบบ เช่นการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การประชุมหมู่บ้าน หอกระจายข่าว ประกอบกับกลุ่มข่าวยังสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จึงสามารถทำให้ชุมชนรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของกองทุนข้าว และเข้าร่วมในงานกองทุนข้าวมากกว่า ในขณะที่การสื่อสารในหมู่บ้านมื่อลาไกลเป็นการสื่อสารในวงแคบ โดยใช้รูปแบบการพูดคุยในโบสถ์เฉพาะกลุ่มคาทอลิกเท่านั้น ทำให้คนกลุ่มอื่นไม่เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนข้าว แต่ก็ร่วมในการทำบุญโดยเข้าใจแต่เพียงว่าเป็นการทำบุญ และเข้าร่วมในการรับแจกตามประเพณีของท้องถิ่นเมื่อมีการจัดกองทุนข้าวในหมู่บ้าน ประกอบกับในหมู่บ้านมื่อลาไกลไม่มีกองทุนข้าวของเครือข่ายกองทุนข้าว เพราะได้ขายข้าวนำเงินไปตั้งกองทุนเงิน จึงมีแต่กลุ่มกองทุนเงินหรือกลุ่มออมทรัพย์ เนื่องจากข้าวไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านมื่อลาไกลในปัจจุบัน เพราะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เมืองสามารถหาเงินจากการรับจ้างมาซื้อข้าวได้ (ดูตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 : เปรียบเทียบวิธีการสื่อสารในหมู่บ้านนาต่อปู และหมู่บ้านมื่อลาไกล

วิธีการสื่อสารในหมู่บ้านนาต่อปู	วิธีการสื่อสารในหมู่บ้านมื่อลาไกล
- การเยี่ยมเยียนตามบ้าน - การร่วมงานในชีวิตรประจำวัน - ประชุมกลุ่มผู้นำ - ประชุมของหมู่บ้าน - หอกระจายข่าว - ในวัด (พุทธ/คริสต์)	- ในวัด (เฉพาะในโบสถ์ของคริสต์คาทอลิก)

8.4 การสื่อสารระหว่างชุมชนในเครือข่ายกองทุนข้าว

ในการสื่อสารระหว่างชุมชนในเครือข่ายกองทุนข้าวพบว่ามีการใช้วิธีการสื่อสารทั้งรูปแบบเดิมและแบบใหม่ ซึ่งมีทั้งลักษณะการผสมผสาน และการเพิ่มเติมรูปแบบใหม่เข้าไปในการสื่อสาร (ดูตารางที่ 10) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 10 : วิธีการสื่อสารในเครือข่ายกองบุญข้าว

วิธีการสื่อสารแบบเดิม	วิธีการสื่อสารแบบใหม่
- นิทาน ตำนาน - การเย็บมญาดิ - การไปวัด - พิธีกรรม - การไปร่วมงานบุญประเพณี - การไปบอกข่าว - การสื่อสารสัญลักษณ์	- หอกระจายข่าว - การประชุม ทศนศึกษา - การจัดเสวนา นิทรรศการ - การแสดงดนตรี ละคร - วิทยู - โทรศัพท์ - การสื่อสารสัญลักษณ์แบบใหม่ ผสมผสานกับเนื้อหาเดิม

ในอดีตก่อนที่จะมีเครือข่ายกองบุญข้าว ระหว่างชุมชนมีเครือข่ายบนความสัมพันธ์เครือญาติ ศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน การค้าขายติดต่อกัน เช่น ประเพณีการเย็บมญาดิหลังจากเสร็จการทำงาน และการร่วมงานประเพณีต่างๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบุญที่สำคัญทางศาสนา ฯลฯ การร่วมในการเอามื้อเอแรงในการทำนา ในกลุ่มคริสต์ก็จะมีกรเวียนสวดตามหมู่บ้าน โดยจะนัดหลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียงไปสวดภาวนาร่วมกันในหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปทีละหมู่บ้าน หลังจากที่มีเครือข่ายกองบุญข้าวแล้วยังคงมีการสื่อสารบนเครือข่ายเดิมที่มีมาในอดีต แต่การมีเครือข่ายกองบุญข้าวก็ทำให้มีโอกาสรู้จักกันมากขึ้น เป็นการขยายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้เกิดความสัมพันธ์การเป็นเครือข่ายที่อยู่บนอุดมการณ์เดียวกัน แม้จะอยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลกันและไม่รู้จักกันมาก่อน

การสื่อสารระหว่างชุมชนในเครือข่ายกองบุญข้าวในระดับชาวบ้านทั่วไป ที่ได้ผลมากที่สุด ได้แก่ การไปเข้าร่วมงานกองบุญข้าว การไปร่วมงานกองบุญข้าวสำหรับชาวบ้านถือว่าเป็นการไปร่วมทำบุญในหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านที่ไปเข้าร่วมเห็นว่อกนอกเหนือจากการไปทำบุญแล้ว ยังมีการพูดถึงสถานการณ์สังคม และแนวคิดเรื่องข้าว แม้ว่าบางคนจะฟังไม่รู้เรื่อง แต่ก็ยังเห็นว่าเป็นการช่วยเหลือกัน ดังเช่นชายคนหนึ่งทีกล่าวว่า “เวลาวิทยากรพูดฟังไม่รู้เรื่อง เพราะฟังภาษาไทยไม่ออก แต่เห็นว่าเป็นการช่วยเหลือกัน เป็นสิ่งที่ดี” ทำให้เห็นว่ในการสื่อสารเนื้อหาในการจัดกองบุญข้าว ชาวบ้านสามารถรับรู้ได้แม้ว่าจะฟังภาษาไม่รู้เรื่อง เนื่องจกในการจัดกองบุญข้าวมีการสื่อสารที่ผ่านรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบที่มองเห็นได้ในการรวมพลังคน วัตถุ และจิตใจ เช่น การจัดขบวนแห่ การรวบรวมปัจจัย (ข้าว เงิน) พิธีกรรม การต้อนรับแขก บุคคลต่างๆจากภายนอกที่มาร่วมงานทั้งในส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โรงเรียน ศาสนาต่างๆ ฯลฯ และการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ เช่น การจัดทำธงของเครือข่าย เครื่องหมายของเครือข่าย การจัด

เวทีและบริเวณพิธีที่มีสัญลักษณ์ซึ่งสื่อความหมายในการมารวมกัน และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ในการทำไร่ทำนา การดักสัตว์ การรำดาบ เป่าแตร และเขาสัตว์ ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชนเผ่าของตนเอง

นอกจากนี้ การสื่อสารในระหว่างปี จะมีการสื่อสารเรื่องกองทุนข้าว และแนวคิดการทำบุญและการช่วยเหลือกัน ผ่านการประชุมอบรมตามเขต โดยมีคณะกรรมการเขตจัดการศึกษา อบรมเพิ่มเติมให้กับชาวบ้าน และกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน โดยทำร่วมกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์สังคมพัฒนา และเนื่องจากคณะกรรมการกองทุนข้าวหลายคนเป็นครูคำสอน (ครูสอนศาสนาของคาทอลิก) จะมีการเวียนไปสอนคำสอนตามหมู่บ้าน และให้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดกองทุนข้าวในเนื้อหาที่สอนเช่นกัน

เนื่องจากการจัดกองทุนข้าวจะใช้เวลา 2 วัน ในช่วงค่ำของวันแรกหมู่บ้านเจ้าภาพจะจัดให้มีการแสดง มีการแสดงทางวัฒนธรรมและดนตรีของปกาเกอะญอของกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านที่สื่อแนวคิดของเครือข่ายกองทุนข้าว แต่ที่ชาวบ้านชอบกันมากจะเป็นการแสดงตลก และดนตรีภาษาปกาเกอะญอที่ใช้ดนตรีและทำนองเพลงแบบสมัยใหม่ โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน นอกจากนี้ ยังมีการแสดงละครที่สื่อถึงนิทานข้าวและเงิน หรือนิทานเรื่องแม่ม่ายกับลูกกำพร้า และนิทานเรื่องลูกกำพร้ากับเจ้าเมือง ที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเบื้องหลังของกองทุนข้าว เช่น การให้ความสำคัญกับข้าว การแบ่งปันให้กับคนยากจน การเอาเปรียบของคนรวยที่มีต่อคนจน และความฉลาดและมีคุณธรรมของคนจน ฯลฯ มีการแสดงดนตรีของเยาวชนที่มีเนื้อเพลงภาษาปกาเกอะญอที่เล่าเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม หรือปัญหาต่างๆ หรือนำบทลำน้าแบบเดิมมาขับร้องเป็นเพลง การแสดงละครและดนตรีนี้เป็นการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้มากกว่าอย่างอื่น

ในวันรุ่งขึ้นจะมีการจัดเสวนาซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยากรจากภายนอก เช่น บาทหลวง (พระในศาสนาคริสต์ คริสต์สุดท้ายมีพระภิกษุเข้าร่วมด้วย) นักพัฒนา ข้าราชการ ที่มีแนวคิดสอดคล้องกับแนวคิดของเครือข่ายกองทุนข้าว ส่วนใหญ่จะเน้นแนวคิดเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ การเสียสละและแบ่งปันให้กับผู้อื่น และต่อยอดแนวคิดเกี่ยวกับพลังของประชาชนในการรวมกันเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง นอกจากนี้ แต่ละปีจะมีเนื้อหาเสริมตามประเด็นที่ต้องการเน้นเป็นการขยายแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างข้าวกับสิ่งอื่นๆ ได้แก่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเนื้อหาจะเปลี่ยนไปทุกปี

หลังจากนั้นก็จะเป็พิธีกรรมอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นการถวายกอบบุญข้าวให้กับสิ่ง
สูงสุด โดยผ่านพิธีกรรมดังกล่าว ข้าวและเงินที่ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ นำมาร่วมทำบุญจะถูกนำ
ไปรวมกันไว้ในบริเวณพิธี ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์และให้ความหมายใหม่ว่าเป็นข้าวบุญและเงินบุญ

ในส่วนของพิธีกรรม เนื่องจากกอบบุญข้าวเป็นกิจกรรมที่ริเริ่มโดยกลุ่มศาสนาคริสต์
คาทอลิก จึงมีพิธีกรรมมิสซา ซึ่งเป็นพิธีกรรมของศาสนาคริสต์ แต่ก็มีกรตีความในบทเทศน์โดย
บาทหลวงผู้ทำพิธีว่าการเสียสละชีวิตของพระเยซูเพื่อเพื่อนมนุษย์นั้นเปรียบเสมือนข้าวที่ตายเพื่อ
ให้มนุษย์มีชีวิต สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ พิธีมิสซามีความสำคัญมาก การสวดแทรกเนื้อหา
เกี่ยวกับข้าวในพิธีกรรมจึงสามารถเข้าถึงจิตใจชาวบ้านของชาวบ้านได้ดี สำหรับชาวบ้านที่นับถือ
ศาสนาพุทธผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ในการจัดกอบบุญข้าวครั้งหนึ่งในหมู่บ้านที่จังหวัด
เชียงใหม่ที่ส่วนใหญ่ชาวบ้านมีความเชื่อดั้งเดิม ได้จัดให้มีการสวดข้าวตามแบบประเพณีดั้งเดิม
ของปกากะญอ ก่อนที่จะทำพิธีมิสซา ซึ่งได้ผลเป็นอย่างมากสำหรับชาวบ้านที่มีความเชื่อดั้งเดิม
แต่ก็ไม่สามารถทำได้ในทุกหมู่บ้านเนื่องจากบาทหลวงในพื้นที่บางแห่งไม่ยอมรับให้มีการผสม
ผสานประเพณีดั้งเดิมในการทำพิธีกรรม ซึ่งในการประชุมคณะกรรมการกอบบุญข้าวก็ได้มีการพูด
คุยกันเพื่อหาทางผสมผสานประเพณีเพื่อให้คนทุกศาสนาเข้าร่วมและเข้าถึงได้อย่างเต็มที่ จึงอาจ
กล่าวได้ว่า กอบบุญข้าวเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ข้ามขอบเขตศาสนา ทุกคนสามารถมาเข้าร่วมได้
ไม่เกี่ยวกับศาสนา ในช่วงที่ผ่านมาได้เริ่มจากชนเผ่าปกากะญอเป็นหลัก ซึ่งในการประชุมคณะ
กรรมการเครือข่ายกอบบุญข้าวในปีที่ผ่านมา (2546) ได้มีข้อสรุปว่าจะขยายแนวคิดของเครือข่าย
กอบบุญข้าวไปสู่กลุ่มชาติพันธุ์อื่น และศาสนาอื่น ให้มากขึ้น การจัดกอบบุญข้าวระดับจังหวัดเขต
แม่ฮ่องสอนเมื่อปี 2546 ก็มีชาวไทยใหญ่ คนพื้นราบ (คนเมือง) และชนเผ่าลัวะ ไปร่วมด้วย เช่น
เดียวกับในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2547 ก็ได้มีการจัดกอบบุญข้าวระดับเขตแม่สะเรียงที่หมู่บ้าน
ปาแปซึ่งเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าลัวะ

ในการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ เครือข่ายกอบบุญข้าวได้นำแนวคิดจากนิทาน ตำนาน บท
กลอน มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ของกอบบุญข้าว เป็นรูปเทียนไข (ธรรมะ) ตอข้าว และคน และใช้
คำขวัญว่า “ข้าวอร่อย คนดี มีคุณธรรม” และมีการทำรูปกระดัง ที่ในวัฒนธรรมปกากะญอให้
ความหมายว่าด้านในหมายถึงชีวิต คือ การร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูล เนื่องจากสานเป็นลายคู่
และด้านนอก หมายถึงการแข่งขัน เนื่องจากสานเป็นลายที่ขัดกัน ที่หมายถึงความตาย ซึ่งก็เป็น
ลวดลายแบบเดิมที่มีมานาน และทำเป็นรูปที่เวลาคนตายจะมีการเอาเงินวางไว้ที่ปาก หน้าอก มือ
และเท้าทั้ง 2 ข้าง โดยให้ความหมายว่า การเอา “เงิน” เป็นศูนย์กลางของชีวิต จึงหมายถึงความ
ตาย ซึ่งเป็นการนำรูปแบบเดิมมาให้ความหมายใหม่ ที่ได้แย้งกับแนวคิดทุนนิยม

นอกจากนี้ ยังมีการผสมผสานสื่อสัญลักษณ์แบบเดิมและสมัยใหม่ โดยเป็นการปรับเปลี่ยนแบบใหม่แต่เนื้อหาเก่า ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น การจัดทำธงของเครือข่ายเป็นรูปเครื่องหมายของเครือข่าย (เทียน ตอข้าว และคน) ที่สื่อแนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าว การจัดเวทีและบริเวณพิธีที่ตกแต่งประดับประดาด้วยอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆในการทำไร่ทำนา การจัดนิทรรศการแสดงเครื่องมือการดักสัตว์ชนิดต่างๆ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น สัญลักษณ์ที่ทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นรูปต่างๆเพื่อป้องกันสิ่งร้ายที่จะเข้ามา พร้อมทั้งจัดให้มีชาวบ้านผู้มีความรู้คอยอธิบายให้ความรู้ ที่สะท้อนแนวคิดเบื้องหลังในการแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน และในการจัดครั้งสุดท้ายในปีที่ผ่านมา มีการจัดขบวนแห่ ทั้งขบวนรถ และคน การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ที่ชาวบ้านบอกว่าต้องการแสดงให้เห็นถึงการรวมพลัง และความสามัคคี โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อคนภายนอก ซึ่งเลียนรูปแบบมาจากการจัดของทางราชการ เป็นต้น

กระบวนการในการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ๆ ได้แก่ สัญลักษณ์ของกองบุญข้าว (รูปเทียน ตอข้าว และคน) และสัญลักษณ์รูปกระดัง (หมายถึงชีวิตและความตาย หรือข้าวกับเงิน) เป็นการสร้างขึ้นจากแนวคิดที่มีอยู่เดิมในชุมชน และได้นำมาพูดคุยในการประชุมอบรมของเครือข่ายกองบุญข้าวมาตลอด แต่ยังไม่เคยมีการทำขึ้นมาเป็นรูปธรรม ส่วนการจัดขบวนแห่ เป็นรูปแบบที่ชาวบ้านคิดขึ้นมาจากการเลียนแบบการไปเห็นขบวนแห่ของชนพื้นราบในการจัดผ้าป่าข้าว และการจัดขบวนแห่ของทางราชการในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย เช่น วันแม่ วันลอยกระทง ฯลฯ ที่ให้ชนเผ่าต่างๆจัดขบวนแห่และใส่ชุดพื้นเมือง เพื่อแสดงความเป็นชนเผ่า และเป็นการส่งเสริมนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของทางราชการในปัจจุบัน สัญลักษณ์เหล่านี้ได้จัดทำขึ้นเป็นครั้งแรกในการจัดกองบุญข้าวระดับจังหวัด ใน พ.ศ. 2546 เนื่องจากเครือข่ายกองบุญข้าวได้จัดตั้งเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ (พ.ศ. 2545) เพื่อเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของเครือข่ายกองบุญข้าว ที่แกนนำเครือข่ายใช้คำว่า “เป็นการแสดงถึงพลังและความสามัคคีของชนเผ่าปกเกะญอ” เพื่อให้เป็นที่ยอมรับทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชน โดยเฉพาะจากทางราชการ เพื่อเป็นการต่อสู้กับวาทกรรมที่มองชาวเขาในแง่ลบว่าเป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม และเป็นการต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่เน้นทุนนิยมและวัตถุนิยม ที่ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชน และสร้างปัญหาใหญ่ให้กับชาวบ้านขณะนี้ คือ ปัญหานี้สิน ดังนั้น การนำอุดมการณ์เดิมของชุมชนมาสร้างใหม่ จึงเป็นการสร้างใหม่ของทุนทางสังคมในการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับตนเองในการเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของพวกเขา และนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ใหม่ในสังคม ที่ทำให้พวกเขาสามารถเป็นผู้กระทำได้มากขึ้น

อีกช่องทางหนึ่งที่ได้ผลดีสำหรับชาวบ้านทั่วไปที่อาจไม่ได้มาเข้าร่วมหรือเคยเข้าร่วม กองบุญข้าว คือวิทยุ เครือข่ายกองบุญข้าวมีการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุกระจายเสียงของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะมีภาคภาษาของชนเผ่าต่างๆ ในการประชาสัมพันธ์จะใช้ภาษาปกากะญอ เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับรายละเอียดของกองบุญข้าวที่จะจัดในปีนี้ และแนวคิดเกี่ยวกับกองบุญข้าว ชาวบ้านโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่จะนิยมฟังวิทยุ จากการสอบถามพบว่าทำให้เข้าใจแนวคิดของกองบุญข้าวมากขึ้น เนื่องจากเป็นภาษาท้องถิ่น บางครั้งเวลาที่ไปเข้าร่วมกองบุญข้าวก็ฟังไม่เข้าใจทั้งหมด เพราะวิทยากรพูดเป็นภาษาไทย

ในระดับผู้นำ ที่ได้ผลที่สุด คือ การเข้าร่วมการประชุมของเครือข่ายกองบุญข้าว เครือข่ายกองบุญข้าวมีการประชุมสัมนาของผู้นำอย่างน้อยปีละครั้ง และยังมีการประชุมคณะกรรมการบริหาร และคณะทำงานของเครือข่าย นอกจากนี้ ยังมีการประชุมผู้นำสตรีทุกปี กลุ่มผู้นำของเครือข่ายเหล่านี้ยังมีโอกาสพบปะกันในการประชุมต่างๆ ที่จัดโดยศูนย์สังคัมพัฒนาในเครือข่ายงานพัฒนาระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับเขต ระดับจังหวัด จนถึงระดับประเทศ และต่างประเทศ ในการประชุมจะมีเนื้อหาหลักๆ ประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมปัจจุบันและเชื่อมโยงถึงระดับชุมชน โดยเฉพาะผลกระทบจากการพัฒนาที่เน้นวัตถุนิยม บริโภคนิยม ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เน้นการแข่งขัน และตัวใครตัวมัน ให้ความสำคัญกับวัตถุมากขึ้น ช่วยเหลือกันน้อยลง ฯลฯ โดยมีวิทยากรจากภายนอกมาวิเคราะห์สถานการณ์ 2) แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้ผู้นำวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชนของตนเอง 3) หลังจากนั้นจึงเป็นการสรุปภาพรวมและเสริมเนื้อหาโดยวิทยากรที่มาจากภายในองค์กร เชื่อมโยงกับแนวคิดที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การให้คุณค่าหรือความหมายกับจิตวิญญาณหรือ “ขวัญ” ที่มีอยู่ในข้าว ควาย หรือคน ที่ผูกพันคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งสูงสุด ให้มีความสัมพันธ์ที่ให้การเคารพและเกื้อกูลกัน หรือหยิบยกนิทานของปกากะญอ ด้วยการเลือกสรรนิทานที่สามารถนำมาตีความใหม่ให้สอดคล้องกับความหมายของกองบุญข้าว เช่น นิทานเรื่องแม่มา้ยกับลูกกำพร้าว ที่สะท้อนแนวคิดการให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือคนจน นิทานเรื่องข้าวกับเงิน ที่เน้นข้าวมีจิตวิญญาณ และให้ความสำคัญกับข้าวมากกว่าเงิน นิทานเรื่องลูกกำพร้าวกับเจ้าเมือง ที่เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้ที่มีอำนาจกับผู้ที่ย่อยเปรียบในสังคม แต่สุดท้ายลูกกำพร้าวมักเป็นฝ่ายได้ชัยชนะ ด้วยการตีความเชื่อมโยงให้เข้ากับสถานการณ์ทางสังคมในแต่ละปี แนวคิดเหล่านี้ได้เป็นแนวคิดหลักของเครือข่ายกองบุญข้าว และผู้นำได้นำไปต่อยอดแนวคิดในชุมชนของตนเองและในการจัดกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวกับกองบุญข้าว ซึ่ง

การประชุมในแต่ละครั้งจะมีเนื้อหาในรายละเอียดที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การวิเคราะห์สถานการณ์สังคม การแบ่งสถานการณ์ในชุมชนในปัจจุบันของผู้เข้าร่วม การสรุปเชื่อมโยง

ตัวอย่างของการประชุมประจำปี 2546 ของเครือข่ายกองบุญข้าว ในวันที่ 25-27 สิงหาคม 2546 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยเนื้อหาดังนี้ 1) การวิเคราะห์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสาละวิน โดยวิทยากรจากมูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ 2) แบ่งกลุ่มย่อยระดมความคิดเกี่ยวกับเป้าหมายสูงสุดและแนวทางในอนาคตของกองบุญข้าว 3) สรุปเนื้อหาเป้าหมายกองบุญข้าว เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัจจุบันและแนวคิดเกี่ยวกับข้าว 4) ประเมินบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการกองบุญข้าว ในการขยายแนวคิด ขยายการปฏิบัติ และการประสานงานภายในและภายนอกเครือข่าย 5) วางแผนปฏิบัติการ ระยะสั้น (1ปี) ระยะกลาง (3 ปี) และระยะยาว (25 ปี) ซึ่งนอกจากเป็นการวางแผนการดำเนินงานแล้ว ยังมีโครงการเน้นการรณรงค์ในประเด็นต่างๆ เช่น เกษตรปลอดสารเคมี อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น โดยเป็นการวางแผนงานในระดับเครือข่ายและระดับเขต

ในด้านการออกของปัญหา หลังจากที่ถูกนำได้นำปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนมาแลกเปลี่ยนกันในการประชุมดังกล่าว เช่น มีชาวบ้านที่ฆ่าตัวตายเพราะไม่มีเงินใช้หนี้ การเจ็บป่วยที่เป็นผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม ฯลฯ และร่วมกันหาทางออกในการแก้ปัญหาในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งก็พบว่าผู้นำส่วนใหญ่มีความตระหนักถึงปัญหา แต่ยังไม่สามารถหาทางออกจากวัฏจักรหนี้สินและการผลิตเชิงพาณิชย์ แต่ก็เห็นด้วยกับแนวทางในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงเหมือนกับที่เคยเป็นมาก่อนในอดีต และให้ความหวังโยลูกหลานที่กำลังวิ่งตามกระแสทุนนิยม โดยผู้นำได้สรุปว่า “จะทำกองบุญข้าวต่อไปเรื่อยๆให้ถึงลูกถึงหลาน” และ “เข้าร่วมกองบุญข้าวเพราะเห็นว่าเป็นทางออกในการแก้ปัญหาของชุมชน” หลังจากนั้น ก็ได้มีการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำการวิเคราะห์ร่วมกัน และรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนร่วมกัน และการวางแผนงานของเครือข่ายในระยะสั้นและระยะยาว ในกรณีที่ผู้นำในเครือข่ายเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย ก็จะมีโอกาสพบปะกันในการประชุมสัมมนาของผู้นำทางศาสนาด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการวิเคราะห์สถานการณ์สังคม ปัญหาของชุมชน และทางออกของปัญหา ที่อยู่บนแนวทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน ในที่สุดได้เกิดผู้นำจำนวนหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนเอง เช่น การเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อขายมาเป็นการผลิตเพื่อกินเป็นหลัก การทำเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี ซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปขึ้นอยู่กับเงื่อนไขแต่ละคน เช่น มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินเป็นของตนเอง ไม่มีหนี้สิน ไม่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูลูก เป็นต้น

นอกจากการประชุมสัมมนาที่จัดอย่างต่อเนื่องแล้ว บางครั้งยังมีการจัดทัศนศึกษาดูงาน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในเครือข่ายและภายนอกเครือข่าย ซึ่งทำให้ชาวบ้านกับชาวบ้านได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและเสริมด้านกำลังใจให้แกกัน อย่างเช่น การแลกเปลี่ยนดูงานในพื้นที่ภาคอีสาน การศึกษาดูงานการเกษตรปลอดสารเคมีในหน่วยงานของรัฐ ซึ่งประสบการณ์ที่ได้จากการทัศนศึกษาก็ได้นำมาปรับกระบวนการทำงาน ตัวอย่างเช่น รูปแบบของการจัดกองทุนข้าวก็ได้เรียนรู้มาจากการจัดผ้าป่าข้าวของชาวบ้านในเขตพะเยา การเข้าร่วมกองทุนข้าวในหมู่บ้านอื่น ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้พบปะแลกเปลี่ยน ทัศนศึกษา และสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

กิจกรรมที่เครือข่ายกองทุนข้าวได้แก้ไขปัญหามาจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

- (1) กองทุนข้าว แก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวในชุมชน 156 ชุมชน และเป็นกองทุนสวัสดิการให้แก่แม่มาลัย ลูกกำพร้า คนพิการ คนชรา 498 คน
- (2) กองทุนการศึกษาเด็กยากจน 77 กองทุน
- (3) กองทุนสิ่งแวดล้อม 3 กองทุน
- (4) สร้างสาธารณประโยชน์ 32 แห่ง
- (5) กองทุนฉุกเฉิน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม 8 กองทุน

ในการรณรงค์ด้านการเกษตรปลอดสารเคมีของเครือข่ายกองทุนข้าว จากการแบ่งปันของชาวบ้านในการประชุม พบว่ามีการลดการใช้สารเคมีลง แต่ไม่สามารถระบุจำนวนได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ใช้สารเคมีในการปลูกข้าว บางคนใช้ปุ๋ยบ้าง แต่ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ส่วนใหญ่ถ้าปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ชาวบ้านจะใช้ทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เพราะถ้าพืชผักไม่สวยงามผู้บริโภคจะไม่ซื้อ มีชาวบ้านบางส่วนหันมาทำการเกษตรปลอดสารเคมีในระดับครัวเรือน ซึ่งมีแล้วเกือบทุกหมู่บ้านที่จะเป็นตัวอย่างให้กับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านโดยใช้วิธีการดังนี้ เมื่อปลูกแล้วต้องดูแล หากมีแมลงใช้ยาฆ่าแมลงผลิตจากพืชสมุนไพร เช่น สะเดา บอระเพ็ด มีทั้งหมักเอง และซื้อจากร้านค้า มีการใช้ควันไฟไล่แมลง โดยผลผลิตที่ได้มีพ่อค้ามารับซื้อที่หมู่บ้าน

8.5 การสื่อสารกับภายนอกชุมชนของเครือข่ายกองทุนข้าว

ในสถานการณ์ของการเผชิญกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบที่มีต่อชุมชนจากนโยบายของรัฐในการประกาศเขตอุทยานฯ ทับที่ทำกินของชาวบ้าน ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านได้ใช้วิธีการเข้าด้านบวกด้วยการเข้าร่วมในการจัดการ

ทรัพยากรโดยประสานความร่วมมือกับทางราชการ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในระดับชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การรักษาป่าและต้นน้ำ ฯลฯ และในระดับเครือข่าย เช่น เข้าร่วมในเครือข่ายลุ่มน้ำต่างๆ เพื่อแสดงถึงภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นที่ยอมรับจากภายนอก

ในการจัดงานกองทุนข้าวประจำปี ผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าวได้เน้นการแสดงถึง “พลัง” ของชนเผ่า เพื่อทำให้เกิดการยอมรับจากภายนอก โดยเฉพาะจากทางราชการ และแสดงถึงการตอบโต้แนวคิดการพัฒนาที่กำหนดจากรัฐและระบบทุน อาทิ ความเป็นปัจเจก และวัตถุนิยมที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาภายนอก และมีผลกระทบต่องิ๊วชีวิตของชุมชน โดยในการจัดกองทุนข้าวใน พ.ศ. 2546 ได้ตกลงร่วมกันให้เป็นการจัดระดับจังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้วางแผนในการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาเป็นประธานเปิดงาน ซึ่งมีนัยว่าหากผู้ว่าฯ มาเข้าร่วม เจ้าหน้าที่ในระดับสูงของท้องถิ่นจะมาเข้าร่วมด้วย ในที่สุดการจัดดังกล่าวก็ได้ นายอำเภอมาเป็นประธานเปิดงาน และได้เชิญเจ้าหน้าที่หน่วยราชการต่างๆ ในพื้นที่เข้าร่วม เช่น ป่าไม้ โครงการหลวง ตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จากการสังเกตการณ์พบว่าได้มีการใช้สัญลักษณ์จำนวนมากในการแสดงถึงตัวตนของเครือข่ายกองทุนข้าว เช่น ธง ขบวนแห่ การแต่งกายชุดประจำเผ่า ฯลฯ และสัญลักษณ์ที่สื่อสารความหมายของกองทุนข้าว เช่น การทำรูปกระดังง์ที่สะท้อนความหมายเชิงเปรียบเทียบว่าข้าวหมายถึงชีวิต และเงินหมายถึงความตาย ฯลฯ แม้แต่ประธานที่ถูกเลือกให้เป็นผู้จัดงานก็ยังเลือกผู้ที่เป็นที่รู้จักและยอมรับจากทางราชการ แต่ไม่ได้เป็นผู้นำทางความคิดของเครือข่ายกองทุนข้าว ซึ่งส่งผลให้ผู้นำทางความคิดไม่สามารถควบคุมกระบวนการและเนื้อหาให้เป็นไปตามแนวคิดของกองทุนข้าวได้

แนวความคิดของผู้นำเครือข่ายในการแสดงตัวตนและ “พลัง” ต่อภายนอก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน เมื่อมีการจัดกองทุนข้าวประจำปี ใน พ.ศ. 2547 ซึ่งในการประชุมของคณะกรรมการบริหารของเครือข่ายตกลงว่าให้จัดเป็นเขตตามเดิมอย่างที่เคยทำมา เนื่องจากการจัดในระดับจังหวัดต้องใช้พลังและทรัพยากรเป็นอย่างมาก จึงเห็นว่าควรมีการจัดนานๆ ครั้งหนึ่งเพื่อแสดงพลัง ในการจัดกองทุนข้าวในแต่ละเขต (มีทั้งหมด 8 เขต) ซึ่งเป็นการจัดเฉพาะภายในชุมชนและเครือข่าย ไม่มีการแสดงออกถึงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นการแสดงพลังต่อภายนอก เช่น ไม่มีการใช้ธง ไม่มีขบวนแห่ ไม่มีการแต่งกายชุดประจำเผ่าอย่างพร้อมเพรียง (ส่วนใหญ่แต่งกายแบบที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจุบันไม่ค่อยได้ใส่ชุดประจำเผ่า นอกจากเวลาในงาน โดยเฉพาะผู้ชาย และผู้หญิงวัยรุ่น คงมีแต่ผู้หญิงแม่บ้านที่ยังคงใส่ชุดประจำเผ่าในชีวิตประจำวันอยู่) ดังนั้น การแต่งกาย

ด้วยชุดของชนเผ่าจึงเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ในการแสดงความเป็นตัวตนต่อภายนอกอย่างหนึ่ง และการแต่งกายชุดของชนเผ่าเมื่อจัดงานกองบุญข้าวเป็นการภายใน ที่ไม่ได้มีการเชิญบุคคลภายนอก จึงไม่มีความจำเป็น เนื่องจากต่างรู้กันอยู่แล้วว่าเป็นชนเผ่าปกเกะญอ แต่ก็ยังมีการใช้รูปกระดังงาเป็นสื่อเพื่อแสดงความหมาย ส่วนในบางเขตที่มีการเชิญนายอำเภอ หรือเจ้าหน้าที่ราชการมาเป็นประธานเปิดงาน จะมีการนำธง มีการจัดขบวนแห่ มีการใส่ชุดประจำเผ่า ทำให้เห็นว่าเวลาที่มีคนภายนอกเข้าร่วม ผู้นำเครือข่ายจะผนวกเป้าหมายในการแสดงพลังต่อภายนอกและเป้าหมายการช่วยเหลือกันเข้าด้วยกัน ในขณะที่ถ้าจัดเฉพาะในชุมชนจะเน้นเป้าหมายการช่วยเหลือกันเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม เป้าหมายทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นเป้าหมายของเครือข่ายกองบุญข้าว เพียงแต่มีจุดเน้นในโอกาสที่ต่างกัน ที่น่าสนใจคือ ในการไปร่วมงานในเขตหนึ่งที่มีการเชิญนายอำเภอมาเปิดงาน พบว่าชาวบ้านที่เข้าร่วมในขบวนแห่และเข้าร่วมงานส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่นในเครือข่ายที่มาร่วมงาน ส่วนชาวบ้านในหมู่บ้านที่จัดงานมีน้อย เนื่องจากส่วนใหญ่ต้องไปรับจ้างรายวัน ทำให้เห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังของเครือข่ายต่อคนภายนอก แม้ว่าในชุมชนอาจมีคนเข้าร่วมน้อย ซึ่งจะเป็นกรณียกเว้นที่เกิดขึ้นเฉพาะในหมู่บ้านที่ชาวบ้านไปรับจ้างรายวันเป็นรายได้หลัก ส่วนในหมู่บ้านอื่นๆพบว่าคนในหมู่บ้านมาร่วมฟังการบรรยายน้อย เนื่องจากต้องรับผิดชอบด้านการเตรียมอาหาร และการบริการแขกที่มาร่วมกองบุญข้าวในฐานะที่เป็นเจ้าภาพ ในการสื่อความหมายของกองบุญข้าว พบว่านอกจากการสื่อด้วยรูปกระดังงาแล้ว การบรรยายของวิทยากรบนเวทีเกี่ยวกับความหมายของข้าว และพิธีกรรม (ศาสนาคริสต์) เป็นการสื่อความหมายที่สำคัญ ในบางเขตที่ผู้นำเครือข่ายเข้มแข็งจะมีการกำหนดเนื้อหาในพิธีกรรม เช่น การสวด การเทศน์ ให้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับความหมายของกองบุญข้าวด้วย

8.6 กลวิธีการสื่อสารที่แต่ละกลุ่มใช้เพื่อทำให้ความหมายของตนเองเป็นความหมายหลัก

ชาวบ้านมีกลวิธีการสื่อสารที่แต่ละกลุ่มใช้เพื่อทำให้ความหมายของตนเองเป็นความหมายหลัก โดยใช้อย่างผสมผสานและเลื่อนไหลปรับเปลี่ยนไปมาอยู่ตลอดเวลาตามเงื่อนไขและสถานการณ์ ซึ่งมีกลวิธีที่หลากหลายดังนี้

กลวิธีการรื้อสร้าง การโต้แย้งวาทกรรมการพัฒนาในเครือข่ายกองบุญข้าว ด้วยการวิพากษ์แนวคิดในการพัฒนาของรัฐ ผ่านการประชุมสัมมนาต่างๆของเครือข่ายกองบุญข้าว และในชีวิตประจำวัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการในการรื้อสร้าง (Deconstruction) หรือรื้อถอนวาทกรรมหลัก เพื่อนำไปสู่กระบวนการในการสร้างใหม่ (Reconstruction) ของความหมายการ

พัฒนา กล่าวคือ วิธีรื้อสร้าง (Deconstruction) ไม่ได้มุ่งสร้างองค์ความรู้ใหม่ แต่มุ่งวิพากษ์องค์ความรู้เดิมเป็นหลัก ซึ่งมองในอีกแง่หนึ่งจะถือได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้ก็ได้ แต่เผยให้เห็นลักษณะที่ “ถูกสร้างขึ้น” ของความรู้ เผยให้เห็นค่านิยมและอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในตัวบท และทำหน้าที่ผลิตซ้ำ (reproduce) อุดมการณ์เดิมของสังคม (จันทน์ 2544: 139-144)

การให้ความหมาย “เงิน” ว่าเป็น “ของร้อน” “ทำให้เกิดความโลภ การแข่งขัน และความตาย” มิได้หมายความว่าชาวบ้านปฏิเสธเงิน แต่เพราะชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้น และจำเป็นที่จะต้องอยู่กับเงิน จึงทำให้ชาวบ้านต้องวิพากษ์เงิน ในฐานะตัวแทนของระบบทุน ซึ่งสะท้อนให้เห็นกระบวนการรื้อสร้าง (Deconstruction) ความหมายของเงินในระบบทุน เพื่อนำไปสู่กระบวนการในการสร้างใหม่ (Reconstruction) ของความหมายเงิน ด้วยการเชื่อมโยงกับอุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ

กลวิธีการผสมผสาน ในการต่อสู้ช่วงชิงการนิยามความหมาย ชาวบ้านโดยเฉพาะคนยากจนเป็นกลุ่มเสียเปรียบ หรืออยู่ชายขอบของสังคม จึงต้องใช้วิธีการอ้างถึงอดีตเพื่ออ้างถึงสิทธิของพวกเขา ชาวบ้านมักใช้วิธีการผสมผสาน (Articulation) มากกว่ากลวิธีการเข้าแทนที่ (Substitution) ซึ่งเป็นการเอาปัจจุบันเข้าไปทดแทนสิ่งที่เคยมีมาในอดีต โดยเป็นการผสมผสานด้วยการเลือกสรรจากสิ่งที่มีมาในอดีต และนำมาสร้างใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน อย่างเช่น การให้ความหมายของบุญข้าวที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องข้าวและการทำบุญที่เป็นแนวคิดที่มีในอดีต กล่าวคือ ข้าวมีจิตวิญญาณ มีความศักดิ์สิทธิ์ และจะต้องแบ่งปันข้าวให้กับคนยากจน และนำมาให้ความหมายใหม่ที่โต้แย้งกับระบบทุนนิยม ที่เน้นการแข่งขัน ตัวใครตัวมัน และวัตถุนิยมหลัก ด้วยการผสมผสานเข้ากับแนวคิดใหม่ ได้แก่ แนวคิดของศาสนาคริสต์ หรือจิตตารมณ์มหาพรตซึ่งเป็นแนวคิดการแบ่งปันให้กับผู้อื่นที่ขาดแคลน และแนวคิดการพัฒนา เช่น แนวคิดในเรื่องเครือข่าย แนวคิดการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ฯลฯ และนำมาจัดเป็นประเพณีของบุญข้าวที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต ในการเผชิญกับปัญหาที่เป็นผลกระทบจากการพัฒนากระแสหลักที่เน้นวัตถุ และการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานแนวคิดและวิธีการจากหลายๆ ส่วน (Eclectic)

กลวิธีการทำให้ศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่การต่อสู้ประจำวันของชาวบ้าน มักเป็นการทำให้สิ่งที่เป็นความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และมีอำนาจเหนือพวกเขา กลายเป็นทางโลกย์ (Profane) หรือทำให้หมดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นการลดทอนอำนาจ อย่างเช่น สิ่งที่เกิดขึ้นในขบวนแห่งานคาร์นิวัล

ในยุโรป หรือชวอนแห่งบุญบังไฟในภาคอีสานของไทย แต่ในการจัดกองบุญข้าว เป็นการทำให้สิ่งที่เป็นทางโลกในบริบทปัจจุบัน (เช่น ข้าว เงิน) มีความศักดิ์สิทธิ์ (มีจิตวิญญาณ และเป็น “ข้าวบุญ” “เงินบุญ”) ด้วยการรื้อฟื้นอดีต และนำมาให้ความหมายใหม่ในปัจจุบัน โดยผ่านพิธีกรรม เช่น พิธีมิสซาของศาสนาคริสต์ และพิธีการเรียกขวัญข้าวในประเพณีเดิม โดยชาวบ้านเชื่อว่าการนำเงินมาเข้าพิธีกรรมตามความเชื่อศาสนา จะทำให้เป็นเงินศักดิ์สิทธิ์ คดโกงไม่ได้จะเป็นบาป จากการบอกเล่าของกรรมการกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ในหมู่บ้านนาต่อปูและหมู่บ้านมือลาไกล บอกว่าผู้กู้เงินส่วนใหญ่ส่งคืนได้ แม้ว่าบางคนส่งคืนไม่ตรงกำหนด เนื่องจากเชื่อว่าหากไม่ส่งคืนจะมีผลในด้านลบต่อชีวิตเขาในด้านใดด้านหนึ่งเนื่องจากเป็นเงินศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ ยังทำให้ “วัตถุ” ที่ผ่านพิธีกรรม เปลี่ยนจากวัตถุที่เป็นสมบัติของปัจเจก มาเป็นของส่วนรวม ดังนั้น เงินหรือข้าวที่อยู่ในบริบททุนนิยม ถือว่าเป็นสมบัติของปัจเจก ได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นกองบุญที่เป็นของส่วนรวม ซึ่งทุกคนในชุมชนสามารถใช้ร่วมกันได้ โดยผ่านพิธีกรรม

ตัวอย่างหนึ่งที่พบในการนำแนวคิดไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรม คือ ในกลุ่มแม่บ้านกลุ่มหนึ่งของเครือข่ายกองบุญข้าวที่ทำกิจกรรมออมทรัพย์ ได้มีการตกลงกันว่าให้มีการกำหนดวันนำเงินมาฝากพร้อมกันเพื่อทำพิธีทางศาสนาด้วยกัน เช่น ถ้าเป็นคริสต์ก็จะสวดภาวนาร่วมกัน และสำหรับคนที่เป็นพุทธหรือประเพณีเดิมน่าจะมีพิธีทางศาสนาด้วย โดยให้เหตุผลว่าสอดคล้องกับที่คนเฒ่าคนแก่ได้พูดไว้ว่า “ข้าวเป็นของเย็น เงินเป็นของร้อน” การทำพิธีทางศาสนาในช่วงที่นำเงินมาฝากนั้นเป็นการทำให้เงินเย็น หมายถึง มีคุณค่ามีจิตวิญญาณ เพราะที่ผ่านมามีค่าของเงินเป็นวัตถุ ที่เรานำไปใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็นและไม่ถูกทาง และกลุ่มยังได้ขยายแนวคิดออกไปให้กลุ่มแม่บ้านอื่นๆ ในเครือข่ายต่อไปด้วย (ในปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านในเครือข่ายกองบุญข้าวมีทั้งหมด 33 กลุ่ม)

ในทางกลับกัน พบว่าในหมู่บ้านที่ อ. ฮอด ที่เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านปลูกมะเขือเทศและกะหล่ำปลีกันมาก ชาวบ้านมีการทำพิธีทางศาสนา ด้วยการทำหิ้งสำหรับเลี้ยงผี (เช่น ไหว้) ด้วย ซึ่งหลังจากสอบถามชาวบ้าน ก็ได้เล่าว่าเป็นการเลี้ยงผีไร่มะเขือเทศ และกะหล่ำปลี เขาได้ทำมา 5 ปีแล้ว ตั้งแต่ปลูกมะเขือเทศ เชื่อว่าเมื่อทำพิธีเลี้ยงผีแล้วจะทำให้มะเขือเทศออกงามดีและมีราคาดี ซึ่งตามปกติจะมีแต่การเลี้ยงผีไร่ ผีนา ผีเหมืองฝ่ายเท่านั้น ในสมัยก่อนปลูกผืนก็ยังคงเลี้ยงผีผืนด้วย ทำให้เห็นว่าชาวบ้านมีการให้ความหมายพืชที่ปลูกเพื่อการพาณิชย์หรือเพื่อแลกกับเงิน ด้วยการนำมาผ่านพิธีทางศาสนาทำให้วัตถุมีความศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการผนวกประสานของการเข้าสู่ระบบทุน หรือการใช้รูปแบบเก่า มาให้ความหมายใหม่ จากประสบการณ์นี้ ทำให้นึกถึงประสบการณ์ที่พบเห็นในหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งในพื้นที่เดียวกันที่ชาวบ้านได้ทำประเพณีเขาด้วยท่อ

พลาสติกแทนการใช้ไม้ไผ่แต่เดิม แต่ชาวบ้านก็ยังทำพิธีเลี้ยงผีประปา อันเป็นการนำเนื้อหาเดิม มาอยู่ในรูปแบบใหม่ จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการทำให้ศักดิ์สิทธิ์เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านใช้ในการให้ความหมายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนเองในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม

กลวิธีการสร้างคำใหม่ บางครั้งชาวบ้านใช้กลวิธีในการสร้างคำใหม่เพื่อให้เกิดการแยกแยะและเปรียบเทียบอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง อย่างเช่น การใช้คำว่ากองทุนข้าว เป็น “กองทุน” หรือ “ข้าวบุญ เงินบุญ” ที่ต่างจากการให้ความหมายวัตถุและเงินในระบบทุนนิยม เป็น “ของหน้าหมู” ที่ต่างจากกองทุนที่มาจากภายนอกซึ่งเป็น “ของใครของมัน” หรือเงินเป็น “ของร้อน” ที่ทำให้เกิดความแตกแยก และทำลายชีวิต ในขณะที่ข้าวให้ชีวิต และการทำบุญข้าวเพื่อเป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์คนยากจนในหมู่บ้าน เป็น “ข้าวสงเคราะห์” ซึ่งต่างจาก “กองทุนข้าว” สะท้อนให้เห็นการให้ความหมายเพื่อตอบโต้กับอุดมการณ์ของระบบทุนที่เน้นความเป็นปัจเจก และวัตถุนิยม

กลวิธีการสร้างความเป็นพวก (Inclusion) เมื่อต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันชาวบ้านมักใช้วิธีการสร้างความเป็นพวก อย่างเช่น ชาวบ้านมักกล่าวว่ากองทุนข้าวเป็นการสร้างความเป็นพี่เป็นน้อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการทำบุญร่วมกัน

กลวิธีการกันพวกที่ไม่ใช่ออกไป (Exclusion) เมื่อต้องการแสดงถึงอัตลักษณ์ของตนเองในการเผชิญกับความขัดแย้งหรือการต่อรองกับภายนอก ชาวบ้านใช้วิธีการกันพวกที่ไม่ใช่ออกไป พร้อมๆกับการสร้างอัตลักษณ์ร่วม อย่างเช่น การอ้างว่ากองทุนข้าวเป็นการแสดงถึงพลังหรือความสามัคคีของชนเผ่าปกากะญอ การใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เช่น ธง เครื่องหมาย รูปกระดังงา การแต่งกาย การจัดเวทีด้วยอุปกรณ์การทำนา ที่สะท้อนภูมิปัญญา และความเป็นชนเผ่าปกากะญอ ที่มีอัตลักษณ์ที่แยกตัวออกและต่างจากคนอื่น

จากกลวิธีการสื่อสารที่แต่ละกลุ่มใช้เพื่อให้ความหมายของตนเองเป็นความหมายหลัก เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของการสื่อสารชุมชน ที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิสัมพันธ์ตอบ (interactivity) กันอยู่ตลอดเวลา (กาญจนา, 2543) และเป้าหมายของการสื่อสารชุมชน ในการเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน รวมถึงแต่การแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชน ไปจนถึงการแสดงซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย (Pavelka, 1978 อ้างใน กาญจนา, 2543)

8.7 กลไกการสื่อสารในการควบคุมความขัดแย้ง

ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้กลไกการประนีประนอมในการสื่อสารที่จะไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายไปจน กลุ่ม/เครือข่ายขาดออกจากกัน ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีที่ 1 : ธนาคารข้าวล้ม

แม่บ้านคนหนึ่งเล่าว่าที่ธนาคารข้าวในหมู่บ้านคงอยู่ได้เพราะทางฝ่ายผู้หญิงแม่บ้านช่วยกันพูด มีอยู่ครั้งหนึ่งพ่อบ้านหลายคนมาประชุมกันไม่เป็นทางการช่วงที่ธนาคารข้าวล้ม (เนื่องจากยืมข้าวไปแล้วไม่ส่งคืน) และไม่รู้จะตัดสินใจทำต่อหรือหยุดไปเลย หรือจะขายข้าวเอาเงินมาซื้อเมล็ดพันธุ์พืชผักมาปลูกและขายหมุนเวียนกันไป พอดีแม่บ้านคนนั้นแอบฟังเขาพูดคุยกัน จึงพูดขึ้นมาว่าถ้าจะเอาข้าวมาขายเป็นเงินและนำเงินมาจัดการคงไม่ยั่งยืนแน่ จึงเสนอว่าน่าจะนำข้าวที่เหลืออยู่มายืมกันต่อไปและใช้คืนทั้งต้นทั้งดอกจะยั่งยืนกว่า ธนาคารข้าวจึงยังคงอยู่ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ทำให้เห็นความแตกต่างของวิธีคิดระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ในกรณีนี้พบว่าผู้หญิงมีวิธีคิดที่ยืดหยุ่นและประนีประนอมมากกว่า ในขณะที่ผู้ชายคิดแต่ว่าจะต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือวิธีคิดแบบขาวดำ ส่วนผู้หญิงพยายามหาทางเลือกอื่นเพื่อรักษาความสัมพันธ์ของกลุ่มไม่ให้ขาดออกจากกัน

กรณีที่ 2 : การส่งคืนธนาคารข้าว

เช้าวันหนึ่งได้มีการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านโดยตัวแทนคณะกรรมการธนาคารข้าว ว่าวันนี้ให้ทุกคนมาส่งคืนข้าวที่ยืมไป (พ.ศ. 2545) ถึงไม่มีข้าวใช้คืน ก็ให้มาพูดคุยกันว่าจะทำอย่างไรต่อไป เมื่อไปถึงสถานที่ตั้งธนาคารข้าวก็พบคณะกรรมการถือบัญชีมารออยู่แล้ว และมีคนทยอยกันขนข้าวมาใช้คืน คนที่ยืมส่วนใหญ่จะเป็นคนฐานะยากจน แต่แต่ละปีจะได้ผลผลิตข้าวน้อย มีคนฐานะปานกลาง 2-3 คน ไม่มีคนฐานะดี ในระหว่างที่มีการพูดคุยกัน มีคณะกรรมการคนหนึ่งพูดถึงคนที่ยืมข้าวหรือเงินไปแล้วไม่ยอมใช้คืนว่าต้องให้เอามาใช้คืน ถ้าไม่มีเป็นข้าว ก็ต้องคืนเป็นเงิน หรือเลื่อยไม้แผ่นมาสร้างยุ้งข้าวใหม่ มีแม่บ้านคนหนึ่งได้แย้งว่าถ้าให้คืนเป็นเงินหรือเลื่อยไม้แผ่น ข้าวก็ต้องลดลง ยังไงก็ต้องให้คืนด้วยข้าว เพราะต้องให้มีข้าวไว้ ก็เหมือนกับที่เคยผ่านมาที่ข้าวในธนาคารข้าวหายไปหมดเหลือแต่เงิน เนื่องจากส่งคืนไม่ครบ

ในปีนี้นหลายคนใช้คืนเฉพาะดอกเบี้ย ไม่มีข้าวใช้คืนเนื่องจากได้ผลผลิตข้าวน้อย อย่างเช่นคนคนหนึ่งบอกว่าปีนี้ได้ข้าวแค่ 30 ปีบ จึงใช้แค่ดอกเบี้ย บางคนก็ใช้คืนทั้งข้าวทั้งเงิน เช่น คนหนึ่งยืมข้าว 10 ปีบ ใช้คืนดอกเบี้ยของข้าวที่ยืมไป และใช้คืนเป็นเงิน 500 บาท (ปีบละ 50 บาท) รวมได้คืนข้าวทั้งหมดในปีนี้อย่างน้อย 300 กว่าปีบ และเงิน 2,200 บาท

ในปัจจุบันมีกรรมการที่มีบทบาท 3 คน กรรมการคนหนึ่งฐานะยากจน กรรมการอีก 2 คนฐานะปานกลาง มีข้าวพอกิน กรรมการพยายามให้ทุกคนหาทางส่งคืนเพื่อจะไม่ให้เป็นตัวอย่างแก่คนอื่น ๆ โดยเฉพาะกรรมการ มีกรรมการที่เป็นคนจนไม่สามารถคืนเป็นข้าวหรือเป็นเงินก็ตกลงจะเลื่อยไม้แผ่นมาใช้คืนเพื่อสร้างยุ้งข้าวใหม่ โดยบอกว่า “จะใช้คืนเป็นข้าว ข้าวก็ไม่พอกิน จะใช้คืนเป็นเงินก็ไม่มี” อีกกรณีหนึ่งเอาผ้าเต็นท์ผืนหนึ่งมาให้บอกว่าจะได้ลดหนี้ลงครึ่งหนึ่ง 150 บาท ชายคนนี้ยืมข้าวไป 10 ปี๊บ (ปี๊บละ 30 บาท) แต่กรรมการบอกว่าต้องคิดค่าเสื่อมราคา จึงคิดราคาให้ 100 บาท และให้เหตุผลว่าเอามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตัวเองก็ได้รับประโยชน์และเท่ากับเป็นการช่วยเหลือคนอื่น ๆ ด้วย ในระหว่างนั้นได้มีผู้อาวุโสคนหนึ่งพูดขึ้นมาว่าแต่ก่อนไม่มีข้าวมากอย่างทุกวันนี้ ข้าวไม่พอกิน อดอยาก เวลาได้ข้าวแต่ละปีก็ไปรวมอยู่ที่พ่อค้าหมด พ่อค้ามียุ้งข้าวใหญ่ แต่ชาวบ้านข้าวไม่พอกิน ปัจจุบันคนที่มีความพอกินในหมู่บ้านมีถึง 60 ครอบครัว ทำให้เห็นการประนีประนอมของชาวบ้านในเรื่องการส่งคืน และการอ้างถึงความทรงจำในอดีต เพื่อเตือนให้ระลึกถึงความทุกข์ยากลำบากที่เคยมีร่วมกัน และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นหลังจากมีกลุ่มข้าว เป็นการรื้อฟื้นอุดมการณ์ของการมารวมกลุ่มเพื่อเกื้อกูลกันและกัน

กรณีที่ 3 : การประนีประนอมของกลุ่มแม่บ้าน

แต่เดิมในหมู่บ้านไม่มีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านกลุ่มแรกเกิดขึ้นจากกลุ่มแม่บ้านคาทอลิกที่เห็นตัวอย่างของกลุ่มแม่บ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง ได้พูดคุยกันและได้ไปร่วมประชุมกลุ่มสตรีที่ทางศูนย์ฯจัดขึ้น ก็เลยเห็นตัวอย่างที่กลุ่มอื่นเขาทำกัน ก็เลยกลับมาพูดคุยกับกลุ่มแม่บ้านในชุมชนเพื่อรวมกลุ่มกันช่วยเหลือกันเอง เริ่มด้วยการออมเงินคนละ 100 บาทเอาไว้เป็นของกลุ่มเพื่อยืมกันเองในยามจำเป็น เช่น เจ็บป่วย เป็นต้น ต่อมากลุ่มแม่บ้านที่ริเริ่มกลุ่มแรกซึ่งเป็นกลุ่มแม่บ้านคาทอลิกได้นำเงินของกลุ่มไปร่วมทำบุญทางศาสนาคริสต์ ทำให้แม่บ้านบางคนไม่เห็นด้วยเพราะจะทำให้เงินของกลุ่มลดลง และก็มี การพูดกันมากขึ้น เมื่อเริ่มมีแนวคิดที่ขัดแย้งกัน เพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกกัน กลุ่มแม่บ้านกลุ่มแรกจึงตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มแรกก็ได้เข้าไปร่วมเป็นสมาชิกแต่กลุ่มเดิมก็ยังคงเอาไว้เพื่อเป็นการรักษาความสัมพันธ์ ทำให้เห็นว่ากลุ่มแม่บ้านมีวิถีคิดในการประนีประนอมที่ไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายจนกลุ่มขาดออกจากกัน

จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นว่าชาวบ้านใช้หลักการประนีประนอมที่จะไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายไปจนกลุ่ม/เครือข่ายขาดออกจากกัน ซึ่งเป็นกลไกที่มีอยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

ที่เน้นการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากกว่าอย่างอื่น หลายๆ ครั้งเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ชาวบ้านมักตัดสินว่า “ให้เอาคนไว้ก่อน อย่างอื่น (เช่น วัตถุ) หาได้”

จากผลการศึกษากลไกการสื่อสารในการควบคุมความขัดแย้ง ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้กลไกการประนีประนอมในการสื่อสารที่จะไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายไปจน กลุ่ม/เครือข่ายขาดออกจากกัน ทำให้เห็นถึงหน้าที่ของการสื่อสารชุมชนในการควบคุมการปฏิบัติการ (Control Activation Function) ที่การสื่อสารเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้ เนื่องจากการสื่อสารชุมชนมีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง ที่มีขั้นตอนของปฏิกริยาย้อนกลับ (Feedback) (Windahl et al, 1992 อ้างในกาญจนา, 2543) การสื่อสารชุมชนจึงเป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน (Need-oriented) ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะประการสำคัญของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐเป็นหลัก (กาญจนา, 2543)

8.8 การผสมผสานหรือปรับประยุกต์วัฒนธรรมเดิมมาใช้ในเครือข่ายกองทุนข้าว

ในการผสมผสานหรือปรับประยุกต์วัฒนธรรมเดิมมาใช้ในเครือข่ายกองทุนข้าว มีการใช้สื่อสัญลักษณ์ในกองทุนข้าว ซึ่งเป็นเนื้อหาเก่าแต่รูปแบบใหม่ เช่น การนำแนวคิดจากนิทานตำนาน บทกลอน ที่สื่อแนวคิดเรื่องข้าวกับการทำบุญ มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ของกองทุนข้าว เป็นรูปเทียนขี้ผึ้ง (ธรรมะ) ตอข้าว และคน เชื่อมโยงกับคำกล่าวของปกาเกอะญอที่ว่า “ข้าวอร่อย คนดี มีคุณธรรม” และนำมาทำเป็นรูปธง ตราสัญลักษณ์ หรือการนำรูปแบบเดิมมาให้ความหมายใหม่ เช่น การทำรูปกระดัง เพื่อสื่อความหมายที่มีอยู่ในวัฒนธรรมปกาเกอะญอว่าด้านในหมายถึงชีวิต คือ การร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูล เนื่องจากสานเป็นลายคู่ และด้านนอก หมายถึงการแข่งขัน เนื่องจากสานเป็นลายที่ขัดกัน ที่หมายถึงความตาย ซึ่งก็เป็นลวดลายแบบเดิมที่มีมานาน และทำเป็นรูปที่เวลาคนตายจะมีการเอาเงินวางไว้ที่ปาก หน้าอก มือและเท้าทั้ง 2 ข้าง โดยให้ความหมายว่า การเอา “เงิน” เป็นศูนย์กลางของชีวิต จึงหมายถึงความตาย และยังมีการนำอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ในการทำไร่ทำนามาตกแต่งประดับประดาเวทีและบริเวณจัดงาน การจัดนิทรรศการแสดงเครื่องมือการดักสัตว์ชนิดต่างๆ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ที่สะท้อนแนวคิดเบื้องหลังในการแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการนำรูปแบบเดิมมาให้ความหมายใหม่ การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์นี้ทำให้เข้าใจเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้งมากกว่าพบว่าแม้ชาวบ้านที่ฟังภาษาไทยไม่ค่อยเข้าใจ ก็สามารถรับรู้ได้ถึงความหมายของกองทุนข้าว

ในการจัดกองบุญข้าวยังมีการนำพิธีกรรมสู่ขวัญข้าวซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม มาผสมผสานกับพิธีกรรมแบบคริสต์ ซึ่งได้ผลดีในแง่เข้าถึงจิตใจชาวบ้านได้มากกว่าโดยเฉพาะกลุ่มชาวบ้านที่ยังมีความเชื่อดั้งเดิม และมีการนำนิทานเกี่ยวกับเรื่องข้าวมาแต่งเป็นเพลงที่ใช้ทำนองคล้ายการขับลำนำแบบเดิมและใช้ดนตรีพื้นเมืองของปกากะญอ ที่เรียกว่า “เตหนา” (คล้ายกับซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ หรือใกล้เคียงกับพิณของฝรั่ง)

นอกจากนี้ ในการสื่อสารแนวคิดมีการใช้สื่อบุคคล โดยใช้รูปแบบเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีต คือ ประเพณีการเยี่ยมญาติของปกากะญอ แต่ได้มีการปรับเนื้อหาใหม่ ไม่ใช่เป็นแต่เพียงถามทุกข์สุขเท่านั้น แต่ได้เพิ่มการวิเคราะห์สถานการณ์สังคม และแนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าวในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน และขยายรูปแบบใหม่ที่ไม่ใช่เป็นการเยี่ยมญาติเท่านั้น แต่ไปพูดคุยเยี่ยมเยียนคนอื่นๆในชุมชนด้วย ผู้นำเครือข่ายคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าจะเดินทางไปตามหมู่บ้านเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของกองบุญข้าว ด้วยการให้ทุกโอกาสที่มี เช่น ไปทำงาน ไปเยี่ยมญาติ ไปร่วมงานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ เข้าไปตามบ้านที่มีคนรู้จัก หลังจากนั้นก็ทำความเข้าใจกันเพิ่มขึ้น ไปนั่งพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการ เริ่มจากปัญหาต่างๆไปของหมู่บ้าน วัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนที่กำลังสูญหายไป และทางออกในการแก้ปัญหา โดยเชื่อมโยงกับการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันในมิติต่างๆ และการสร้างเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นรูปธรรมอันหนึ่ง ผู้นำเล่าว่าต้องใช้เวลาในการพูดคุย หากคนที่สนใจในแนวทางนี้ซึ่งจะเป็นผู้นำในชุมชนที่จะสื่อสารแนวคิดให้กับคนอื่นๆต่อไป และกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาพร้อมกัน ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อบุคคลนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจแนวคิดได้มากกว่าวิธีการอื่นๆ แต่ก็มีเงื่อนไขว่าบุคคลดังกล่าวจะต้องเป็นบุคคลที่ชาวบ้านยอมรับ ผู้นำคนที่ยกตัวอย่างมานี้เคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำทางศาสนาคริสต์คาทอลิก และเป็นอาสาสมัครทำงานร่วมกับหน่วยงานศูนย์สังคมพัฒนา และได้พิสูจน์มาตลอดชีวิตว่าทำงานเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านทั้งชนเผ่าปกากะญอและคนพื้นราบ ปัจจุบันได้รับเลือกให้เป็นประธานของเครือข่ายกองบุญข้าว

แม้ว่าสื่อบุคคลจะมีข้อเด่นในเรื่องที่สามารถอธิบายให้เข้าใจ เพราะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในด้านเวลาของบุคคล ดังนั้น ในการสื่อสารของเครือข่ายกองบุญข้าวจึงใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น การประชุมสัมมนา และการศึกษาดูงาน ร่วมด้วย เนื่องจากสื่อการประชุมเป็นการสื่อสารกลุ่ม แต่สื่อสารได้ทีละเป็นจำนวนมาก แม้ว่าข้อจำกัดในการอธิบายไม่ได้เต็มที่และสื่อการดูงานเหมาะสำหรับเป้าหมายเพื่อแสวงหาข้อมูลแบบใหม่ๆ จากผลของการสื่อสารด้วยสื่อการประชุม พบว่าทำได้จำกัดเฉพาะกลุ่มผู้นำ ยังมีปัญหาอุปสรรคในการที่ผู้นำจะนำไปสื่อสารต่อให้

กับคนอื่นๆ ในชุมชนหรือเครือข่ายบ้านใกล้เรือนเคียง ผู้นำส่วนหนึ่ง (ส่วนใหญ่เป็นผู้นำรุ่นใหม่) ยังไม่สามารถไปถ่ายทอดแนวคิดให้กับชาวบ้านทั่วไปได้ และผู้นำบางกลุ่มใช้วิธีการแบบเป็นทางการ ด้วยการแจ้งให้ทราบในที่ประชุมเพียงอย่างเดียว ทำให้ชาวบ้านทั่วไปไม่สามารถเข้าใจแนวคิดได้ตามที่คาดหวัง ปัญหาเรื่องการสื่อสารนี้ได้มีการนำไปพูดคุยในการประชุมประเมินผลของคณะกรรมการเครือข่าย และได้ตกลงให้จัดอบรมผู้นำรุ่นใหม่ ที่เรียกว่า “การอบรมผู้นำเข้มข้น” เพื่อสามารถนำแนวคิดไปถ่ายทอดให้กับคนอื่นๆ ในช่วงที่ผ่านมา (พ.ศ. 2545-2546) ได้จัดอบรมผู้นำไปแล้ว 2 รุ่น และได้วางแผนจะจัดการอบรมชาวบ้านและผู้นำในระดับเขตใน พ.ศ. 2547 นี้

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารในเครือข่ายกองทุนข้าวเป็นการสื่อสารที่อยู่บนเครือข่ายเดิมที่มีมาแต่อดีตของชุมชน และมีการผสมผสานระหว่างรูปแบบเดิมและเนื้อหาใหม่ และรูปแบบใหม่ และเนื้อหาเดิม ทำให้เห็นการให้ความหมายใหม่ของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับอดีต นอกจากนี้ ชาวบ้านยังใช้กลวิธีในการสื่อสารในการต่อสู่ความหมายในหลายรูปแบบ อาทิ การรื้อสร้าง การผสมผสาน การทำให้ศักดิ์สิทธิ์ การสร้างคำใหม่ การสร้างความเป็นพวก และการกันพวกที่ไม่ใช่ออกไป รวมทั้งมีกลไกการสื่อสารในการควบคุมความขัดแย้ง ฯลฯ

บทที่ 9

การสื่อสารความหมายการพัฒนาในเครือข่ายกองทุนข้าว กับความเข้มแข็งของชุมชน

การสื่อสารความหมายการพัฒนาในเครือข่ายกองทุนข้าวได้ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวคือ ความสามารถในการจัดการความเป็นไปในชีวิตของตนเองของชาวบ้าน โดยอาศัยต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ในการสืบทอดระบบคุณค่าของชุมชน และการเพิ่มเครือข่ายทางสังคม (social network) หรือการเสริมพลังของท้องถิ่น ในการต่อสู้กับระบบจากภายนอกที่เข้ามาทำให้พลังของชุมชนอ่อนแอลง อาทิ ระบบทุน รัฐ ค่านิยมสมัยใหม่ ฯลฯ ในส่วนของการสืบทอดระบบคุณค่า เครือข่ายกองทุนข้าวได้ให้ความหมายใหม่ของการพัฒนาที่เชื่อมโยงกับคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเดิมของชุมชน โดยอ้างอิงนิทานหรือเรื่องเล่าของชนเผ่าปกเกะญอ ได้แก่ การต่อสู้ระหว่างข้าวกับเงิน ซึ่งเป็นการให้ความหมายในเชิงจิตวิญญาณให้กับวัตถุ การให้ความหมายข้าวและเงินที่มาจากกองทุนข้าว และถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์โดยผ่านพิธีกรรมว่าเป็น “ข้าวบุญ” กับ “เงินบุญ” ที่ไม่ควรนำไปใช้ในทางไม่ดีหรือเอาเปรียบกัน การให้ความหมายว่าข้าว “ให้ชีวิต” ในขณะที่เงินนำไปสู่ “ความตาย” ที่สืบทอดผ่านเรื่องเล่าของชุมชน และนำมาเสนอเป็นสัญลักษณ์รูปกระดังงาในกองทุนข้าว หรือการให้ความหมายของกลุ่มแม่บ้านที่นำเงินที่นำมาออมทรัพย์มาทำพิธีทางศาสนาเพื่อทำให้เป็น “เงินเย็น” เนื่องจากเชื่อว่า “ข้าวเป็นของเย็น เงินเป็นของร้อน” เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้เชื่อมโยงนิทานเรื่องข้าวกับการทำบุญ ที่จะต้องแบ่งปันข้าวให้กับคนที่ขาดแคลน ซึ่งสื่อผ่านนิทานเรื่องแม่ยายและลูกกำพร้า เพื่อเน้นการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ขาดแคลนในชุมชน การโต้แย้งว่าข้าวมีความสำคัญกว่าเงินของเครือข่ายกองทุนข้าว มิได้หมายความว่าชาวบ้านปฏิเสธเงิน แต่แสดงให้เห็นถึงการเหนียวรั้งให้คิดถึงความหมายเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญที่อยู่บนจริยธรรมการเกื้อกูลกันตามแบบเดิมของชุมชน เพื่อนำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ใหม่ในสังคมที่เปิดพื้นที่ให้กับคนที่อยู่ชายขอบของสังคมหรือคนยากจน ในท่ามกลางบริบทของสังคมปัจจุบันที่เน้นวัตถุนิยม ให้ความสำคัญกับเงินเป็นหลัก และมีความสัมพันธ์แบบตัวใครตัวมัน

ในการเพิ่มเครือข่ายทางสังคม (social network) การสื่อสารในเครือข่ายกองทุนข้าวยังทำให้เกิดการขยายผู้ร่วมงาน (partners) ของเครือข่ายทางสังคม ในระดับชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในชุมชน ทั้งคนที่มีฐานะต่างกัน ชาติพันธุ์ต่างกัน และศาสนาต่างกัน เนื่องจากในระยะเริ่มแรกเป็นการทำงานที่เริ่มจากกลุ่มเล็กๆ ที่นับถือศาสนาคริสต์คาทอลิก ส่วนในระดับเครือข่าย ได้ขยายไปสู่การมีส่วนร่วมมากขึ้นในเครือข่ายของงานพัฒนา ที่เป็นการพัฒนาองค์กรของชุมชนให้เข้มแข็งมากขึ้นทั้งในระดับชุมชนและในระดับเครือข่าย และขยายกิจกรรมไปสู่

ประเด็นที่เป็นความต้องการของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกษตรปลอดภัย และขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน และสิ่งแวดล้อม และยังได้พยายามสร้างพันธมิตรกับองค์กรภายนอกเพื่อสร้างความเข้าใจ การยอมรับและการสนับสนุนองค์กรของประชาชน เช่น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาของศาสนาคาทอลิก เป็นต้น

ในกระบวนการสื่อสารความหมายการพัฒนาในเครือข่ายกองบุญข้าวได้ก่อให้เกิดทุนทางสังคมใหม่ เนื่องจากการขยายเครือข่ายทางสังคม (social network) นี้ เป็นรากฐานของทุนทางสังคม ที่เอื้อประโยชน์ต่อทั้งปัจเจก บุคคล ชุมชน และสังคม โดยทุนทางสังคมหรือทรัพยากรที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถนำไปสู่การพึ่งพาระหว่างกัน (Coleman 1990, Bourdieu 1986, Putnam 2000) ทำให้เห็นความพยายามของชาวบ้านในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ใหม่ในสังคม ด้วยการสร้างพื้นที่ที่ส่วนรวมร่วมกัน ในบริบทที่พื้นที่ส่วนรวมถูกจำกัดให้เล็กลงจากการขยายตัวของรัฐ อันเป็นการปรับตัวหรือการต่อรองของชาวบ้านกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม เช่น จากอิทธิพลของรัฐและระบบทุนนิยม (อานันท์, 2544 : 130-137) โดยการปรับตัวของชาวบ้านไม่จำเป็นต้องเป็นอิสระจากพื้นที่ของอำนาจ แต่เป็นการช่วงชิงการนำในการนิยามความหมายภายในพื้นที่อำนาจนั่นเอง ทั้งภายในชุมชน และกับภายนอก (อภิญา, 2543 : 85-86)

การสื่อสารนี้สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของการสื่อสารชุมชน ที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีทิศทางการไหลของข่าวสารแบบแนวนอนระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน ตั้งแต่การแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชนไปจนกระทั่งถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับของชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง สร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน การสื่อสารชุมชนเป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะประการสำคัญของกระบวนการทัศน์การพัฒนาแนวใหม่แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐเป็นหลัก (กาญจนา, 2543)

จากกรณีศึกษา 2 หมู่บ้าน พบว่าการสื่อสารมีบทบาทต่อการเสริมความเข้มแข็งของชุมชน การสื่อสารในหมู่บ้านนาต่อปูซึ่งมีความสัมพันธ์ในชุมชนแน่นแฟ้นมากกว่า ประกอบกับกลุ่มข้าวยังสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ใช้วิธีการสื่อสารกับทั้งชุมชน โดยใช้หลายรูปแบบ ทั้ง

แบบเดิมและแบบสมัยใหม่ เช่น การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การประชุมหมู่บ้าน หอกระจายข่าว สามารถทำให้ชุมชนรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของกองทุนข้าว และเข้าร่วมในงานกองทุนข้าวมากกว่า ในขณะที่การสื่อสารในหมู่บ้านม็อลลาไกล ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความแน่นแฟ้นน้อยกว่า การสื่อสารในชุมชนม็อลลาไกลเป็นการสื่อสารในวงแคบ โดยใช้รูปแบบการพูดคุยในโบสถ์เฉพาะกลุ่มคาทอลิกเท่านั้น ทำให้คนกลุ่มอื่นไม่เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนข้าว แต่ก็ร่วมในการทำบุญ โดยเข้าใจแต่เพียงว่าเป็นการทำบุญ และเข้าร่วมในการรับแขกตามประเพณีของท้องถิ่นเมื่อมีการจัดกองทุนข้าวในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าความเข้มแข็งของชุมชนนี้มีได้หมายถึงความเข้มแข็งภายในชุมชนเท่านั้น แต่อาจหมายถึงความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย ซึ่งจากกรณีศึกษาพบว่าหมู่บ้านที่มีความแน่นแฟ้นในชุมชนน้อยกว่า อาจเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งในระดับเครือข่าย ทำให้เห็นว่า “ชุมชน” มิได้หมายถึงหมู่บ้าน แต่หมายถึงเครือข่ายที่กว้างขวางกว่าระดับหมู่บ้าน และมีได้หมายถึงพื้นที่ในเชิงภูมิศาสตร์เท่านั้น ซึ่งในกรณีนี้พบว่าเครือข่ายที่สร้างอยู่บนอุดมการณ์เรื่องข้าวและการทำบุญ

ทั้งนี้ ผลที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารความหมายการพัฒนาในเครือข่ายกองทุนข้าว ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ดังต่อไปนี้

9.1 การบริหารจัดการ การคํานึงกิจกรรม การมีสวัสดิการในชุมชน

สืบเนื่องจากการจัดกองทุนข้าว ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมรูปธรรมในการช่วยเหลือกัน ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน อย่างเช่น การจัดให้มีกองทุนในชุมชน อาทิ กองทุนให้ความช่วยเหลือคนจน (แม่มีาย คนชรา เด็กกำพร้า) การจัดให้มีกองทุนสวัสดิการชุมชนในยามเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน เช่น เจ็บป่วย ตาย ไฟไหม้ ฯลฯ การมีกองทุนการศึกษาสำหรับเด็ก การมีกองทุนข้าวในชุมชนสำหรับคนที่ไม่มีข้าวไม่พอกิน และสิ่งที่สำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชน คือ เป็นกองทุนที่เป็นของชาวบ้านเอง เนื่องจากเป็นกองทุนที่มาจากชาวบ้าน มีคณะกรรมการที่เลือกมาจากชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจในการบริหารจัดการ และคํานึงกิจกรรมของตนเอง มีการตั้งกฎเกณฑ์ในการทำให้คนทุกกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาตามหลักความยุติธรรม ซึ่งเกณฑ์ที่พวกเขาใช้คือ ให้คนที่ขาดแคลนมากที่สุดเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ก่อน

ความแตกต่างในการให้ความหมายระหว่างกองทุนชุมชนที่เป็นของชาวบ้านเองและกองทุนอื่นๆที่มาจากภายนอก ได้สะท้อนให้เห็นในการให้ความหมายกองทุนต่างๆของชาวบ้านกลุ่มต่างๆในชุมชน เช่น การให้ความหมายกองทุนที่มาจากกองทุนข้าวว่าเป็น “ของหน้าหมู่บ้าน” (ของ

ส่วนรวม) เป็น “กองทุน” ทำให้เกิด “ความสามัคคี” “การช่วยเหลือกัน” และ “ให้ชีวิต” ในขณะที่ กองทุนอื่นๆที่มาจากภายนอก เป็น “ของใครของมัน” เป็น “ของร้อน” ทำให้เกิด “ความแตกแยก แยกความสามัคคี” อันเป็นการต่อสู้ในการให้ความหมายที่เป็นการสืบทอดระบบคุณค่าของชุมชน ที่เน้นการให้ความหมายในเชิงจิตวิญญาณกับวัตถุ ที่จะต้องแสดงออกด้วยการแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล การไม่เห็นแก่ตัว ฯลฯ ในการเผชิญกับแนวคิดในระบบทุนที่เป็นแนวคิดหลักในการ พัฒนาของรัฐ ซึ่งเน้นวัตถุนิยม ความเป็นปัจเจก การแข่งขัน การบริโภค ฯลฯ

ความเข้มแข็งของชุมชนสะท้อนให้เห็นในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ชาวบ้าน ใช้กลไกการประนีประนอมในการสื่อสารที่จะไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายไปจนกลุ่ม/เครือ ช่ายขาดออกจากกัน อย่างเช่น ในเครือช่ายกองทุนข้าวมีกลุ่มออมทรัพย์ของแม่บ้าน เมื่อกลุ่มแม่ บ้านที่เริ่มมีแนวคิดขัดแย้งกัน เพื่อไม่ให้เกิดความแตกแยกกัน กลุ่มแม่บ้านจึงได้ตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้น มาอีกกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มแรกก็ได้เข้าไปร่วมเป็นสมาชิก แต่กลุ่มเดิมก็ยังคงเอาไว้เพื่อเป็นการรักษา ความสัมพันธ์ หรือในกรณีที่ดินอาคารข้าวล้ม พบว่าผู้หญิงมีวิธีคิดที่ยืดหยุ่นและประนีประนอมมาก กว่าผู้ชาย โดยผู้หญิงได้พยายามหาทางเลือกที่จะรักษาความสัมพันธ์ของกลุ่มไม่ให้ขาดออกจาก กัน ซึ่งทำให้เห็นความหลากหลายของวิธีคิดของกลุ่มต่างๆในเครือช่ายกองทุนข้าว อาทิ กลุ่มผู้ หญิง หรือกรณีการยืดหยุ่นการส่งคืนธนาคารข้าวที่ยินยอมให้ผู้ที่ไม่สามารถส่งคืนนำวัตถุดิบของ มาใช้คืนแทนข้าวหรือเงิน เป็นต้น (ดูรายละเอียดในบทที่ 8 ข้อ 8.7)

นอกจากนี้ ความเข้มแข็งของชุมชนยังเห็นได้จากการมีกองทุนของตนเอง ที่ชาวบ้าน สามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง หรือการพึ่งตนเองของชุมชน และขยายออกไปถึงการช่วยเหลือ เกื้อกูลกันในระดับเครือช่าย จากการพูดคุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านกลุ่มต่างๆมองเห็นว่ากองทุนข้าว ที่ทำให้เกิดสวัสดิการในชุมชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“กองทุนข้าวเป็นการทำบุญเพื่อช่วยเหลือแม่ยายเด็กกำพร้า คนตกทุกข์ได้ยาก เช่น เวลาเกิดเจ็บป่วยขึ้นมากระชั้นหันไม่มีเงินก็ไปยืมได้” (นายบุญ อายุ 30 ปี สุวานะยากจน)

“กองทุนข้าวแสดงออกถึงความรักความสามัคคี มีประโยชน์มากต่อชุมชน มีทั้งคน ยากคนจน เด็กและเยาวชน ที่ได้รับผลประโยชน์จากกองทุนข้าว ผลประโยชน์แต่ละครั้งไม่ได้ตก อยู่กับหมู่บ้านเดียว แต่กระจายไปทุกหมู่บ้านที่มีความต้องการในเขตพื้นที่ อย่างเช่น กรณีที่มีไฟ ใหม้บ้านของเพื่อนบ้านซึ่งเป็นคริสเตียนในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านเห็นสมควรว่าควรช่วยเหลือ ก็ ระดมกันเอาข้าวและเงินไปช่วย ได้ข้าวประมาณ 20 ถัง” (นายเคอะพอ อายุ 40 ปี สุวานะปาน กลาง)

“กองทุนข้าวได้ช่วยเหลือหมู่บ้านที่ข้าวไม่พอกินหลายหมู่บ้าน และยังขยายไปเรื่อยๆ ในการจัดแต่ละปี เหมือนกับที่หมู่บ้านของเราเนี่ย แต่ก่อนข้าวก็ไม่พอกิน แต่พอมาทำกิจกรรม ธนาคารข้าว ก็ค่อยๆดีขึ้น ปัจจุบันมีข้าวพอกินกันหมด ข้าวในธนาคารมีมากมายจนต้องขายไป เพราะไม่มีคนมาซื้อ กองทุนข้าวนี้ทำให้พึ่งตนเองได้” (นายมีชัย อายุ 42 ปี กรรมการเครือข่าย)

“กองทุนข้าวทำให้เกิดการพึ่งตนเองของชาวบ้านในเรื่องความจำเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าวพอกิน เงินฉุกเฉินยามเดือดร้อน และทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาอื่นๆ ของชุมชน” (นางอิกาใหม่ อายุ 35 ปี กรรมการเครือข่าย)

“สิ่งที่ได้จากกองทุนข้าว คือ เราได้ไปช่วยคนอื่น อย่างเช่น การนำข้าวจากการจัดงาน กองทุนข้าวไปจัดตั้งกลุ่มข้าวสำหรับหมู่บ้านที่ยังไม่มีและขาดแคลนข้าว นำไปช่วยเหลือคนพิการ หรือ แม่เฒ่าที่ยากจน ช่วยเด็กกำพร้า ให้อ่านหนังสือให้เด็ก” (นายแสง อายุ 38 ปี ประธาน)

“กองทุนข้าวเป็นการทำบุญที่ไม่ใช่ทำเพื่อหมู่บ้านเดียวหรือคนใดคนหนึ่ง แต่ทำเป็นเขต เป็นเครือข่าย ผลประโยชน์ไม่ตกที่คนใดคนหนึ่ง แต่ตกอยู่กับทุกคน เช่น กองทุนหมุนเวียน ทุกคนก็สามารถไปยืมได้” (นายเสก อายุ 63 ปี ประธาน)

9.2 การทำให้คนทุกกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาตามหลักความยุติธรรม

กองทุนข้าวมีเป้าหมายสำคัญในการให้ความช่วยเหลือคนยากจน บนหลักความยุติธรรมที่อยู่บนอุดมการณ์เดิมของชุมชน ที่คนที่มีมากกว่าจะต้องช่วยเหลือคนที่ขาดแคลน ดังที่ปรากฏในสุภาษิตของปกาเกอะญอ อย่างเช่น “อิมอิมด้วยกัน ออดอดด้วยกัน” ดังนั้น เมื่อมีการได้แย่งในการเข้าถึงทรัพยากรของกองทุนข้าว ผู้นำกองทุนข้าวจะตัดสินใจโดยใช้เกณฑ์ความยุติธรรมตามแบบเดิมที่เป็นเป้าหมายของกองทุนข้าว

ตัวอย่างกรณีหนึ่งที่หมู่บ้านดอกแดง อ. ฮอด จ. เชียงใหม่ มีครอบครัวฐานะดีครอบครัวหนึ่ง ได้มาบอกกับกรรมการกองทุนข้าวว่าควรให้คนฐานะดีกู้ยืมจากกองทุนข้าวด้วย และปีนี้ขอกู้ยืมข้าว 50 ถัง เพื่อเอาไปขาย และนำมาลงทุนปลูกมะเขือเทศ กองทุนจะได้ขยายเร็ว เพราะ “ถ้าให้แต่คนฐานะยากจนกู้ เมื่อไรกองทุนจะเติบโตสักที คนจนกู้แล้วคืนได้บ้างไม่ได้บ้าง กองทุนขยายได้ช้า” แต่กรรมการกองทุนข้าวอธิบายว่า “เป้าหมายที่แท้จริงของการทำกองทุนข้าวไม่ได้เน้นด้านปริมาณของวัตถุ เรามีทุนน้อย แต่ถ้าทุนนั้นตอบสนองรับใช้คนยากจน จะมีประโยชน์มากกว่ามีทุนมากแต่ไม่ได้รับใช้คนยากจน เราเน้นชีวิตคนเป็นหลัก เราไม่ได้เน้นวัตถุหรือปริมาณเป็นหลัก” และเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง กรรมการกองทุนข้าวจึงบอกว่า “จะต้องให้ข้าวคนที่ข้าวไม่พอกินยืมไปก่อน ถ้าเหลือทางคณะกรรมการกองทุนข้าวจะพิจารณาให้อีกครั้งหนึ่ง”

จากตัวอย่างนี้ทำให้เห็นว่าการให้ความหมายการพัฒนาของเครือข่ายกองทุนข้าววางอยู่บนหลักความยุติธรรมที่เน้นกลุ่มคนที่ยากจนเป็นเป้าหมายหลัก

9.3 การเข้าใจความหมายการพัฒนาส่งผลต่อกิจกรรมอย่างไร

นอกจากการช่วงชิงการให้ความหมายในการสื่อสารของเครือข่ายกองทุนข้าวกับภายนอกแล้ว ยังมีการช่วงชิงการให้ความหมายที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายกองทุนข้าวเอง และการเข้าใจความหมายการพัฒนาได้ส่งผลต่อกิจกรรม ทั้งความสำเร็จและล้มเหลว โดยเป็นการช่วงชิงการให้ความหมายการพัฒนาระหว่างผู้นำเครือข่ายที่มี 2 แนวคิด คือ *แนวคิดแรก* เน้นการให้ความหมายในเชิงอุดมคติ กล่าวคือ การทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทนในความหมายแรก เพื่อผลตอบแทนต่อตนเองในชาตินี้และชาติหน้า และแสดงถึงขวัญข้าวและบุญคุณของข้าว กองทุนข้าวเป็น “กองทุน” หรือ “เงินบุญ” เพื่อช่วยเหลือคนจน ที่เป็นการให้ความหมายเช่นเดียวกันกับชาวบ้านทั่วไป และ*แนวคิดที่สอง* เน้นการแสดงผลและความสามัคคีของกลุ่มหรือชนเผ่า ที่เป็นแนวคิดที่แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป

9.3.1 กรณีศึกษากิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ : การจัดกองทุนข้าวระดับจังหวัด

แม่ฮ่องสอน

ใน พ.ศ. 2546 คณะกรรมการของเครือข่ายกองทุนข้าวตกลงให้จัดกองทุนข้าวในระดับจังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน แทนการจัดเป็นระดับเขต ที่มีทั้งหมด 8 เขตตามที่เคยจัดมาทุกปี เนื่องจากได้มีการก่อตั้งเครือข่ายกองทุนข้าวเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2545 หลังจากได้ดำเนินงานมาเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี จึงเห็นว่าควรจัดรวมกันสักครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการรวมพลังของเครือข่ายกองทุนข้าว แต่เนื่องจากระยะทางระหว่างหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนห่างไกลกันมากจึงไม่สามารถจัดรวมกันได้ทั้งหมด จึงแยกจัดเป็นระดับจังหวัด 2 ครั้ง การจัดรวมกันนี้ค่อนข้างใช้กำลังคน และทรัพยากรมากกว่าการจัดเป็นเขต เนื่องจากมีคนเข้าร่วมมากกว่า และหมู่บ้านเจ้าภาพจะต้องเป็นหมู่บ้านที่มีความพร้อมในหลายด้าน โดยเฉพาะการรับรองแขกที่มาร่วมงานจากภายนอก

ในการเตรียมการ คณะกรรมการเครือข่ายกองทุนข้าวทั้งสองจังหวัดได้มาประชุมเตรียมงานร่วมกัน เพื่อเตรียมงานล่วงหน้าก่อน 3 เดือน ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย คณะกรรมการระดับเครือข่าย ระดับเขต และระดับหมู่บ้าน และมีเจ้าหน้าที่ศูนย์สังคมพัฒนาเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษา ในที่ประชุมมีการกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา ระยะเวลา และสถานที่ ตลอดจนรูปแบบการจัด ตามปกติการเตรียมการจัดกองทุนข้าวในปีต่อไปจะเกิดขึ้นในช่วงที่มีการประชุมใหญ่

ประจำปีของคณะกรรมการเครือข่าย ในเดือนตุลาคมของทุกปี ก่อนที่จะถึงเวลาจัดกองบุญข้าวซึ่งจะจัดระหว่าง เดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม เหตุที่เลือกช่วงเวลานี้เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านจะว่างเว้นจากงานหลัก และเป็นช่วงที่อากาศยังไม่ค่อยร้อน การเดินทางสะดวก และการระดมข้าวจากชุมชนจะได้มาก เพราะส่วนใหญ่ข้าวจะยังอยู่ในมือของชาวบ้าน

ในการจัดครั้งนี้ที่ประชุมกำหนดให้มีการจัดทำธง และเครื่องหมายของเครือข่ายกองบุญข้าวขึ้นเป็นครั้งแรก เนื่องจากเป็นปีแรกหลังจากมีการจัดตั้งเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ (เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2545) จึงเห็นว่าควรที่จะแสดงพลังของเครือข่ายให้ปรากฏและเป็นที่ยอมรับทั้งภายในและภายนอกเครือข่ายสักครั้งหนึ่ง นอกจากธงของเครือข่ายแล้ว ยังให้มีธงชาติไทยคู่กับธงของเครือข่ายด้วย ทางเขตแม่ลำน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอนเสนอว่าจะจัดขบวนรถและติดป้ายประชาสัมพันธ์ในวันเดินทางไปร่วมกองบุญข้าวด้วย และทำเสื้อยืดพิมพ์รูปเครื่องหมายเครือข่าย เพื่อให้คนภายนอกได้รู้จักกองบุญข้าวด้วย และมีการเสนอให้จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ และเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดให้มาเป็นประธานในการเปิดงาน โดยที่ประชุมได้มอบหมายให้คณะกรรมการเครือข่ายแต่ละจังหวัดรับผิดชอบในการประสานงาน หลังจากนั้น ให้มีการประชุมเตรียมงานของแต่ละจังหวัด

ในการประชุมเตรียมงานของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปรากฏว่าคณะกรรมการแต่ละเขตไม่ยอมรับเป็นเจ้าภาพ เพราะเป็นงานใหญ่ระดับจังหวัด ต้องประสานกับหน่วยงานต่างๆ และต้องรับแขกจำนวนมาก ตามปกติคนที่มาร่วมงานเฉพาะในระดับเขตแต่ละปีจะมีปริมาณที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับระยะทาง ความยากง่ายในการเดินทาง การประชาสัมพันธ์ สภาพอากาศ เพราะบางปีอากาศจะหนาวมาก ในตอนกลางคืน ครอบครัวยุคใหม่ไม่เพียงพอ การติดธุระเร่งด่วนของชาวบ้านบางส่วน เช่น มีหน่วยงานอื่นมาประชุมในหมู่บ้าน เช่น ป่าไม้ สาธารณสุข ฯลฯ แต่โดยเฉลี่ยแล้ว การจัดกองบุญข้าวในระดับเขตแต่ละเขตมาไม่ต่ำกว่า 600 คน รวมคนในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพด้วย หรือมากกว่านี้ขึ้นอยู่กับขนาดของหมู่บ้านเจ้าภาพ ดังนั้น การจัดระดับจังหวัดจึงมีจำนวนคนมากกว่าระดับเขต หมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจึงต้องเป็นหมู่บ้านที่เป็นศูนย์กลางของเขต ขนาดของหมู่บ้านต้องใหญ่พอที่จะรับรองแขกได้ จึงได้มีการเสนอหมู่บ้านในเขตอำเภอแม่ลำน้อย แต่คณะกรรมการเขตแม่ลำน้อยให้เหตุผลว่าเคยเป็นเจ้าภาพจัดงานมาแล้ว 2 ปีติดต่อกัน จึงขอเปลี่ยนให้เป็นเขตอื่นบ้าง และจะไปช่วยงานเพราะถือเป็นภารกิจร่วมกัน ส่วนเขตแม่สะเรียงให้เหตุผลว่ายังไม่พร้อม เพราะเกรงว่าการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆยังไม่คล่อง เขตแม่โถไม่เข้าเกณฑ์ที่จะเป็นเจ้าภาพ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กและการคมนาคมไม่สะดวก เหลือแต่เขตขุนยวม ซึ่งหากจัดคงต้องเป็นหมู่บ้านเปียงหลวง เพราะความพร้อมของหมู่

บ้านมีมาก เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่และเป็นชุมชนคาทอลิก ผู้นำชุมชนมีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และพื้นที่เขตนี้เคยได้รับรางวัลการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งระดับจังหวัดและระดับภาค และรางวัลตำบลปลอดยาเสพติด หมู่บ้านเปียงหลวงเป็นหมู่บ้านใหม่ที่เพิ่งได้รับการตั้งให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้ผู้มาร่วมงานได้รู้จักหมู่บ้านมากขึ้น และสร้างการยอมรับจากทางการมากขึ้นอีกด้วย คณะกรรมการเขตชุมชนยอมจึงได้ขอปรึกษาหารือกับคณะกรรมการหมู่บ้านเปียงหลวงว่าพร้อมที่จะเป็นเจ้าภาพหรือไม่ ในที่สุดได้ตกลงรับเป็นเจ้าภาพ เกณฑ์หมู่บ้านที่จะรับเป็นเจ้าภาพจัดกองบุญข้าว 1) เป็นหมู่บ้านที่ครัวเรือนใหญ่ พอที่จะต้อนรับแขกจากที่ต่างๆ 2) การคมนาคมสะดวก 3) กรรมการหรือผู้นำมีความกระตือรือร้น 4) ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่

ในการจัดงานกองบุญข้าวที่หมู่บ้านเปียงหลวง เขตชุมชนยอม คณะกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าวได้มอบให้ผู้นำในหมู่บ้านเปียงหลวง ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากทางราชการในพื้นที่เป็นประธานในการจัด แต่เนื่องจากผู้นำดังกล่าวไม่ได้เป็นแกนนำของเครือข่ายกองบุญข้าว จึงมีเป้าหมายในการจัดที่แตกต่างออกไป โดยเน้นเป้าหมายในการสร้างการยอมรับจากทางราชการในพื้นที่เป็นหลัก ในพื้นที่ดังกล่าวชาวบ้านมีปัญหาเกี่ยวกับทางป่าไม้เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากการประกาศเขตอุทยานฯทับที่ทำกินของชาวบ้าน ผู้นำดังกล่าวจึงได้รวมกลุ่มชาวบ้านและสร้างเป็นเครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ประสานงานและได้รับการยอมรับกับทางอำเภอ จนในที่สุดจึงสามารถต่อรองกับป่าไม้ได้ ในการจัดงานกองบุญข้าวในครั้งนี้ ประธานจัดงานได้ลดเวลาในด้านเนื้อหาเกี่ยวกับกองบุญข้าวบนเวทีลง และเพิ่มให้มีการแข่งขันกีฬาจากหมู่บ้านต่างๆ โดยให้เหตุผลว่าการแข่งขันกีฬาระหว่างหมู่บ้านจะเป็นจุดสนใจให้คนหนุ่มสาวมาร่วมงานมากขึ้น ในขณะที่กรรมการที่เป็นแกนนำเครือข่ายหลายคนไม่เห็นด้วย แต่ไม่มีการคัดค้าน เนื่องจากความเกรงใจที่ประธานจัดงานรับเป็นเจ้าภาพ

เหตุที่คณะกรรมการกองบุญข้าวจังหวัดแม่ฮ่องสอนมอบให้ผู้นำหมู่บ้านเป็นประธานจัดงานเพราะเห็นว่าผู้นำคนนี้มีความสามารถที่จะติดต่อประสานงานกับทางราชการ และเป็นที่ยอมรับของทางราชการ ประกอบกับเป้าหมายการจัดกองบุญข้าวระดับจังหวัดครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ตัวเองของเครือข่ายของกองบุญข้าวต่อทางราชการ เป็นการแสดงพลังเพื่อสร้างการยอมรับจากหน่วยงานราชการ ฉะนั้น จึงวางแผนที่จะสร้างเวทีด้วยการเชิญหน่วยงานราชการมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในเวทีที่เครือข่ายจัดขึ้นเอง ซึ่งข้าราชการที่จะเชิญเข้ามาร่วมนั้นมีถึงระดับผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ อุทยานฯ ซึ่งคณะกรรมการกองบุญข้าวส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ ความสามารถ และความคุ้นเคยกับข้าราชการ

เหล่านี้เลย จึงมอบหมายให้ผู้นำหมู่บ้านที่รู้จักกับข้าราชการ มีประสบการณ์ และสามารถที่จะประสานกับข้าราชการได้ จึงตกลงมอบหมายให้ผู้นำหมู่บ้านเป็นประธานจัดงานดังกล่าว ซึ่งวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์หลายข้อของการจัดกองทุนข้าวในปีนี้ (พ.ศ. 2546) ซึ่งวัตถุประสงค์ข้อนี้สำหรับคณะกรรมการกองทุนข้าวถือว่าเป็นวัตถุประสงค์รอง แต่ผู้นำหมู่บ้านและผู้นำทางการถือว่าเป็นวัตถุประสงค์หลัก

ด้วยเหตุนี้ การจัดงานกองทุนข้าวระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงไม่สามารถเน้นเป้าหมายในการขยายแนวคิดของเครือข่ายกองทุนข้าว นอกจากนี้ งบประมาณส่วนใหญ่ที่ได้จากการระดมทุนได้ถูกใช้ไปเกือบหมด อย่างเช่น เป็นค่าอาหาร (ส่วนใหญ่เป็นนักกีฬาที่เป็นเยาวชน และไม่ได้ให้ความสนใจกับเนื้อหาของกองทุนข้าว) และค่าตอบแทนสำหรับวิทยากรจากทางราชการ และที่น่าสังเกต คือ แกนนำของเครือข่ายกองทุนข้าวไม่ได้เข้าควบคุมเนื้อหาและกระบวนการในการจัด แต่รับผิดชอบในด้านเทคนิค เช่น อาหาร การจัดขบวนแห่ ฯลฯ ในขณะที่ประธานในการจัดได้เข้าควบคุมเนื้อหาและกระบวนการในการจัดทั้งหมด

แม้ว่าการจัดงานกองทุนข้าวระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอนไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายกองทุนข้าวบางประการ เช่น การทำบุญเพื่อช่วยเหลือคนยากจน (เนื่องจากเงินที่ได้รับจากการทำบุญทั้งหมดประมาณ 120,000 บาท ได้ถูกใช้ในการจัดงานถึง 80,000 บาท) และการขยายแนวคิดของเครือข่ายกองทุนข้าวที่ไม่เข้มข้นเท่าที่ควร แต่ก็สามารถบรรลุเป้าหมายในการแสดงพลังของเครือข่าย และคณะกรรมการทุกหมู่บ้านในเขตได้เข้าร่วมรับผิดชอบอย่างเต็มที่ในการจัด เช่น สถานที่ เวที อาหาร ที่พัก และได้เชิญวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ มาร่วมสนทนาเกี่ยวกับกองทุนข้าว และการขยายแนวคิดไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิทยากรที่มาร่วมงานมีทั้งบาทหลวง พระภิกษุ นักวิชาการ นักการเมือง องค์กรพัฒนาเอกชน และมีผู้ร่วมงานจากภายนอก เช่น นักศึกษา เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน รวมทั้งมีนายอำเภอเป็นประธานเปิดงาน

ในการจัดสัมมนาและประเมินผลการจัดกองทุนข้าวของคณะกรรมการเครือข่าย เมื่อวันที่ 25-27 สิงหาคม 2546 ที่ประชุมได้สรุปว่า การจัดกองทุนข้าวที่บ้านเปียงหลวง เขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนมิใช่เกิดจากผู้นำไม่เข้าใจเป้าหมายของกองทุนข้าว แต่อยู่ที่การเน้นเป้าหมาย หรือการลำดับความสำคัญของเป้าหมายของแต่ละฝ่ายต่างกัน ตามมุมมองและพื้นฐานการทำงานของแต่ละฝ่าย กล่าวคือ เป้าหมายหลักของกรรมการกองทุนข้าว คือ เน้นแนวคิดการแบ่งปันและการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส กลายเป็นเป้าหมายรองของผู้นำหมู่บ้าน และเป้าหมายหลักของผู้นำหมู่บ้านเป็นเป้าหมายรองของกรรมการกองทุนข้าว การจัดกองทุนข้าวระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอน ถ้าประเมินตามวัตถุประสงค์แล้ว ที่ประชุมไม่ถือว่าล้มเหลวทั้งหมด เพียงแต่บรรลุวัตถุประสงค์มาก

น้อยต่างกัน สำหรับด้านการจัดการถือว่าจัดได้ดีมาก เช่น การต้อนรับแขก อาหาร ที่พัก การจัด ขบวน พิธีกรรม ฯลฯ ทั้งในสายตาของทางราชการ และชาวบ้านทั่วไป โดยประธานเครือข่าย ได้เสนอแนะต่อที่ประชุมว่า “เป็นจุดบกพร่องเพียงเล็กน้อย เป็นบทเรียนประสบการณ์ที่จะต้องแก้ไข วิธีการที่ได้เรียนรู้จากจุดบกพร่องหรือลองผิดลองถูกนี้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่าที่สุด ขอให้คณะกรรมการเครือข่ายฯ ได้ร่วมกันทำงานกันต่อไป” ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีคิดแบบ ประนีประนอมในการเผชิญกับความขัดแย้ง เพื่อไม่ให้กลุ่มหรือเครือข่ายขาดออกจากกัน ที่เป็นวิธี คิดที่พบในชาวปกากะญอส่วนใหญ่

ที่ประชุมได้ประเมินผลการจัดกองทุนข้าวครั้งนี้ว่าสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ คือ 1) สามารถแสดงให้เห็นความเป็นตัวตนและพลังของชุมชน มีผู้มาร่วมงานเป็นจำนวนมากประมาณ 2,500 คน มีผู้นำของรัฐ นักวิชาการ และพระภิกษุ เข้าร่วม ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์ ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน 2) การระดมวัตถุดิบได้ข้าวประมาณ 1,500 ถัง และเงิน 120,000 บาท ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ค่อนข้างมาก โดยกลุ่มบรรณการทำบุญจากชุมชนหมู่บ้านในแต่ละเขต และโรงเรียนคาทอลิกในตัวเมืองเชียงใหม่ สำหรับในส่วนที่ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ คือ 1) มีเวลาน้อยใน ด้านการให้การศึกษอบรมขยายแนวคิด มีผู้ร่วมเสวนาจากหลายกลุ่ม บางกลุ่มมีเนื้อหาไม่สอดคล้องกับการทำกองทุนข้าว แต่เหมาะกับการประสานงานระหว่างชุมชน เช่น กลุ่มตำรวจจราจร ที่ มาพูดเรื่องกฎจราจร เป็นต้น 2) เงินที่ได้รับจากการทำบุญทั้งหมดประมาณ 120,000 บาท ได้ถูก ใช้ในการจัดงานถึง 80,000 บาท ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นค่าอาหาร เนื่องจากมีเยาวชนที่มาร่วมแข่ง กีฬาจำนวนมาก และค่าวิทยากรสำหรับเจ้าหน้าที่จากหน่วยราชการ 3) มีกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มแม่ บ้านจากเขตต่างๆ มาจัดขายของหาเงินเข้ากองทุนกลุ่มของตนเอง มีการแข่งกีฬาระหว่างเยาวชน ตามเขตหมู่บ้านต่างๆ ทำให้ใช้เวลากับการจัดการกับกิจกรรมเหล่านี้มากกว่าการให้ความสนใจกับการเสวนาแนวคิดของงานกองทุนข้าวที่เป็นงานหลัก

9.3.2 การศึกษากิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ : การจัดกองทุนข้าวระดับจังหวัดเชียงใหม่

การจัดกองทุนข้าวระดับจังหวัดเชียงใหม่ จัดในวันที่ 13-14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 โดยได้สรุปบทเรียนมาจากการจัดที่แม่ฮ่องสอน โดยมีคณะทำงานของเครือข่ายมาร่วมกันประเมิน หลังการจัดกองทุนข้าวเขตแม่ฮ่องสอนเสร็จประมาณอาทิตย์หนึ่ง ในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2546 เพื่อ วางแผนและแก้ไขจุดบกพร่องที่เกิดขึ้นในการจัดที่แม่ฮ่องสอน

ในการเตรียมการ ได้มีการประชุมคณะกรรมการในเขตเชียงใหม่ และได้เลือกหมู่บ้าน ห้วยตองเป็นเจ้าภาพ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็งในเครือข่ายกองทุนข้าว มีผู้นำในหมู่บ้านที่

เป็นแกนนำของเครือข่าย ซึ่งสามารถประสานกับทางราชการได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในตอนแรก กรรมการหมู่บ้านห้วยตองได้ปฏิเสธ เนื่องจากเป็นเจ้าภาพจัดมาแล้ว 2 ปีติดต่อกันเช่นกัน และสถานที่จัดในบริเวณโบสถ์คับแคบไม่สามารถรองรับคนจำนวนมากได้ และต้องขออนุญาตจาก บาทหลวงที่ดูแลโบสถ์ก่อน ซึ่งรู้สึกเกรงใจ เพราะใช้สถานที่บริเวณโบสถ์จัดงานมาแล้ว 2 ครั้ง คณะกรรมการเขตจังหวัดเชียงใหม่จึงได้เสนอให้จัดที่ทุ่งนา ซึ่งมีบรรยากาศสวยงามกำลังกินฟาง ข้าว ตอข้าว เข้ากับบรรยากาศของกองทุนข้าว คณะกรรมการกองทุนข้าวเขตห้วยตองจึงได้ยอมรับเป็นเจ้าภาพ

ในการจัดครั้งนี้ แกนนำเครือข่ายกองทุนข้าวได้เข้าควบคุมกระบวนการและเนื้อหาในการจัดทั้งหมด กล่าวคือ กรรมการเครือข่ายกองทุนข้าวได้เข้ามาดูแลรับผิดชอบกระบวนการและเนื้อหาของการจัดงานครั้งนี้ เพราะส่วนนี้ถือว่าเป็นหัวใจของการจัดงาน ส่วนเรื่องของการจัดการ เชิงเทคนิคหรืองานบริการด้านอื่น มอบหมายให้คนอื่นหรือฝ่ายอื่นไปดำเนินการ (ดูตารางที่ 9) ทำให้ผลการจัดเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งการทำบุญเพื่อช่วยเหลือคนจน การแสดงผลของเครือข่าย ได้รายได้ที่เป็นเงิน 239,025 บาท ข้าว 389 ถัง รายจ่าย 58,103 บาท คงเหลือเงิน 180,922 บาท

ตารางที่ 11 แสดงเปรียบเทียบบทบาทความรับผิดชอบของกรรมการกองทุนข้าวกับผู้นำชุมชน ในการจัดกองทุนข้าวเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2546)

เขตแม่ฮ่องสอน		เขตเชียงใหม่	
กรรมการกองทุนข้าว	ผู้นำชุมชน	กรรมการกองทุนข้าว	ผู้นำชุมชน
- รองประธานจัดงาน	- เป็นประธานจัดงาน	- ประธานจัดงาน	- รับผิดชอบงานด้าน
- รับผิดชอบงานด้าน	- ควบคุมเนื้อหา	- ควบคุมเนื้อหา	เทคนิค
เทคนิค	และกระบวนการ	และกระบวนการ	- รับผิดชอบงานบริการ
- รับผิดชอบงานด้าน	- บริหารจัดการ	- บริหารจัดการ	ด้านอื่นๆ
บริการ	งบประมาณการจัด	งบประมาณการจัด	- เป็นผู้ร่วมบริหารจัดการ
- เป็นผู้เข้าร่วม			

จากการช่วงชิงการให้ความหมายในการสื่อสารของเครือข่ายกองทุนข้าวที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายกองทุนข้าวระหว่างผู้นำเครือข่ายที่มี 2 แนวคิด จากผลการศึกษาพบว่ากลุ่มแนวคิดที่สามารถเข้าควบคุมการจัด สามารถควบคุมการให้ความหมายและกระบวนการทั้งหมด สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจในการนำและการสื่อสารความหมายที่สามารถกำหนดโดยกลุ่มที่ได้อำนาจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้ที่มีอำนาจเป็นผู้ที่กำหนดการสื่อสารความหมาย อย่างไรก็ตาม การช่วงชิงอำนาจในการ

เข้าควบคุมการจัดการของอีกกลุ่มแนวคิดในเวลาต่อมา ทำให้เห็นว่าอำนาจสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับการช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของคนกลุ่มต่างๆในสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสื่อสารความหมายการพัฒนากับความเข้มแข็งของชุมชน

บทที่ 10

สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายกองทุนข้าว และศึกษาว่าชาวบ้านกลุ่มต่างๆในชุมชนที่อยู่ในกระบวนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นของหน่วยงานรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน มีรูปแบบและเนื้อหาในการสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน และระหว่างชุมชนกับชุมชนอย่างไร ชาวบ้านในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสารนิยามหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาว่าอย่างไร รวมทั้งศึกษาโอกาสในการส่งข่าวสาร ช่องทางการส่งสาร แหล่งที่มาของข้อมูล ฯลฯ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารความหมายกับความเข้มแข็งของงานพัฒนาหรือของชุมชนที่ศึกษา

ในการศึกษาการสื่อสารความหมายการพัฒนาระหว่างชาวบ้านในเครือข่ายกองทุนข้าว เป็นการศึกษาการสื่อสารใน 2 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน และระดับเครือข่าย ในการศึกษาในระดับหมู่บ้าน ได้เลือกกรณีศึกษาใน 2 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่บ้านนาตอปปู จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็งมากกว่า และหมู่บ้านมีอลาไกล จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านที่เข้มแข็งน้อยกว่าของเครือข่ายกองทุนข้าว โดยใช้เกณฑ์ความเข้มแข็งของหมู่บ้านในเครือข่ายกองทุนข้าวเป็นเกณฑ์ในการเลือกหมู่บ้าน ดูจากความร่วมมือภายในกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และการค้นคิดกิจกรรมใหม่ๆเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชน ส่วนในการสื่อสารระดับเครือข่าย เป็นการศึกษาผ่านรูปแบบของการจัดพิธีกรรม (กองทุนข้าว) และการจัดประชุมสัมมนาของระดับเครือข่าย

จากผลการศึกษา มีข้อสรุปและอภิปรายในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

10.1 การต่อสู้เชิงวาทกรรมในการให้ความหมายการพัฒนาของชาวบ้าน

ในบริบทของชุมชนบนพื้นที่สูงที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม ในรูปของโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐ ในพื้นที่ที่ศึกษาพบว่าการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเมืองหนาว พืชเศรษฐกิจ และการให้สินเชื่อสำหรับการลงทุนในการเกษตรผ่านกองทุนต่างๆ การเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตเพื่อพาณิชย์ทำให้เกิดผลกระทบต่อบ้านในหลายด้าน โดยเฉพาะการเป็นหนี้ แม้ว่ากลุ่มคนฐานะดีเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์มากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ เนื่องจากมีต้นทุนในการผลิต เช่น ที่ดิน เงินทุน และมีความสามารถในการชำระหนี้ได้มากกว่า แต่ทุกกลุ่มต้องตกอยู่ในสถานะเดียวกันคือ ตกอยู่ในวัฏจักรของหนี้สินด้วยการกู้จากแหล่งหนึ่งไปใช้อีกแหล่งหนึ่ง กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ กลุ่มคนจนที่มีที่ดินน้อยหรือไม่มีที่ดินทำกิน มีรายได้จากการรับจ้าง และผลิต

ข้าวได้ไม่พอกิน เนื่องจากมีต้นทุนในการผลิตน้อย ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุน รายได้ ฯลฯ นอกจากนี้ นโยบายของรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีผลกระทบต่อคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงเนื่องมาจากการประกาศเขตอุทยานทับที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้ถูกจำกัดในเรื่องของที่ดินทำกิน และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายป่า ในขณะที่จากการศึกษาในชุมชนในครั้งนี้พบว่าสาเหตุของการทำลายป่าขนาดใหญ่เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลในอดีตให้สัมปทานป่าไม้แก่บริษัทต่างชาติ นโยบายของรัฐในการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจที่ทำให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่า และการลักลอบตัดไม้ของนายทุนที่มีอิทธิพลในท้องถิ่น ฯลฯ

ในการตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักที่มองว่าชาวเขาเป็นต้นเหตุของการทำลายป่า พบว่าชาวบ้านกลุ่มต่างๆมีการปรับตัวและต่อรองในการเผชิญกับสถานการณ์ที่มีความหลากหลาย เช่น การรวมตัวกันในการสร้างกลุ่มและเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งขยายออกไปอย่างกว้างขวางในชุมชนบนพื้นที่สูง การรวมพลังกลุ่มชาวบ้านในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินที่ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานฯและป่าสงวนทับที่ทำกินของชาวบ้าน และการรวมพลังหรือความสามัคคีของชนเผ่าเพื่อสร้างการยอมรับจากทางรัฐ

จากการศึกษาของยศ สันตสมบัติ (2546) เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม ชาวนา และเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งทำการศึกษาในพื้นที่หมู่บ้านนาต่อปูที่เป็นหมู่บ้านกรณีศึกษา พบว่าในท่ามกลางกระแสสภาพแวดล้อมนิยม ที่เริ่มเป็นประเด็นความห่วงใยของคนกลุ่มต่างๆทั่วประเทศ ชาวปกาเกอะญอได้ปรับเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมของตนให้กลายมาเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในการต่อสู้และท้าทายวาทกรรมของรัฐ อันเป็นความพยายามของผู้นำชาวกะเหรี่ยงในการผลิต และสั่งสมอำนาจเชิงสัญลักษณ์โดยการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นความรู้ในด้านการจัดการผลิตและทรัพยากร พิธีกรรม และคติชนต่างๆ เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ สร้างการยอมรับและความชอบธรรมในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

องค์ประกอบสำคัญอย่างน้อย 3 ประการในทุนวัฒนธรรมของปกาเกอะญอได้รับการเน้นย้ำอย่างต่อเนื่อง ประการแรก คือ การนิยามความหมายของ “ไร่หมุนเวียน” ในฐานะที่เป็นหัวใจของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของชาวปกาเกอะญอ ไร่หมุนเวียนถูกนำเสนอในฐานะเป็นแก่นของความ เป็นปกาเกอะญอ และเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งตนเอง และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ประการที่สอง คือ การชูประเด็นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์และระบบการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติของชาวปกาเกอะญอ เพื่อนิยามความหมายและสร้างภาพลักษณ์ของชาวปกาเกอะญอในฐานะเป็น “ผู้รักษาป่า” ประการที่สาม คือ การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปรับใช้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้แผนที่ดาวเทียม ภาพถ่ายทางอากาศ และเทคนิคการถ่ายภาพเพื่อแสดงให้เห็นว่าในบริเวณที่มีหมู่บ้านชาวปกาเกอะญออาศัยอยู่นั้น สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าพื้นที่อื่นๆ ผู้นำชาวปกาเกอะญอยังได้ประยุกต์ใช้พิธีกรรมและความเชื่อทางพุทธศาสนา อย่างเช่น โครงการบวชต้นไม้ 50 ล้านต้นในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ครบ 50 ปี การทำพิธีบวชป่าจึงเป็นเสมือนกับใช้อุดมการณ์รัฐชาติและสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา มาสร้างความชอบธรรมให้กับป่าชุมชน ซึ่งได้รับการดูแลจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างเครือข่ายขององค์กรกลุ่มน้ำ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นความพยายามในการต่อสู้ดิ้นรนในอีกรูปแบบหนึ่ง ภายใต้บริบทการกีดกันสิทธิและการถูกกระทำให้เป็นชนชายขอบในความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาบนที่สูงกับรัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การสะสมทุนวัฒนธรรมในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในรูปของการจัดการไร่หมุนเวียน ลำนำและนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ และการปรับเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมให้กลายเป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์นั้น เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการต่อสู้ของชาวนาต่อวาทกรรมครอบงำของรัฐ (ยศ, 2546 : 97-126)

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าเครือข่ายกองบุญข้าว ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านปกาเกอะญอที่อยู่ภายใต้บริบทเดียวกัน ได้มีความพยายามในการโต้แย้งกับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักของรัฐ ที่ประกอบด้วยวาทกรรมชุดต่างๆ ได้แก่ วาทกรรมชุดแรก วาทกรรมการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยม บนพื้นฐานแนวคิดปัจเจกนิยม บริโภคนิยม วัตถุนิยม และการมองแบบแยกส่วน และวาทกรรมชุดที่สอง การที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูง ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการตัดไม้ทำลายป่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดภาพในด้านลบที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในสายตาของสังคมทั่วไป และเป็นเหตุผลที่รัฐใช้ในการอ้างความชอบธรรมเพื่อการควบคุมและจัดการทรัพยากรในพื้นที่สูง

ในขณะที่จากกรณีศึกษาดังข้างต้น (ยศ, 2546) ไร่หมุนเวียนถูกนำเสนอในฐานะเป็นแก่นของความเป็นปกาเกอะญอ และเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งตนเอง และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน การชูประเด็นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์และระบบการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติของชาวปกาเกอะญอ เพื่อนิยามความหมายและสร้างภาพลักษณ์ของชาวปกาเกอะญอในฐานะเป็น “ผู้รักษาป่า” ในการสื่อสารความหมายการพัฒนาภายในเครือข่ายกองบุญข้าว พบว่าได้นำ “ข้าว” มาเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของปกาเกอะญอ ในการสื่อสารเพื่อต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ อันเป็นการสร้างใหม่ของความหมายการพัฒนา ที่เน้นความหมายของการช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะการช่วยเหลือคนยากจน และการแสดงพลังของกลุ่มชนเผ่า ด้วยการนำองค์ความรู้เดิมของชุมชน เช่น เรื่องเล่าที่มีอยู่ในตำนาน นิทาน บทลำนำ หรือสุภาษิต ที่สะท้อนอุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำบุญของปกาเกอะญอ มาผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ ได้แก่ แนวคิดการพัฒนาที่เน้นคุณค่าศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน แนวคิดการทำบุญของศาสนาคริสต์ ผ่านรูปแบบของการประยุกต์ใช้พิธีกรรม และรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ

การให้ความหมายของชาวบ้านว่าข้าวใหญ่กว่าเงิน จึงเป็นการเป็นการช่วงชิงการนิยามความหมายการพัฒนาที่ได้แย้งกับวาทกรรมพัฒนากระแสหลัก ด้วยการเน้นความหมายของข้าวที่เชื่อมโยงกับอดีต กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับข้าวและการทำบุญที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชนปกาเกอะญอ และสืบทอดผ่านเรื่องเล่า (narrative) เช่น ตำนาน นิทาน ลำนำ ฯลฯ ข้าวจึงเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงแนวคิดที่มีอยู่เดิมในชุมชน ในขณะที่เงินหมายถึงสัญลักษณ์ของวัตถุนิยม ความเป็นปัจเจก การแข่งขัน ฯลฯ

การให้ความหมายกองบุญข้าวของคนกลุ่มต่างๆในชุมชนพบว่าทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่าเป็น “การทำบุญ” และ “การระลึกถึงบุญคุณของข้าว” แต่มีการให้ความหมายที่ได้แย้งกัน ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความหมายว่าเป็นการทำบุญเพื่อแลกเปลี่ยนตอบแทนในเชิงอุดมคติ ในขณะที่บางส่วนได้แย้งว่าเป็นพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เน้นผลประโยชน์จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองและเข้าสู่การผลิตอย่างเข้มข้นให้ความหมายที่เน้นการแลกเปลี่ยนตอบแทนที่เน้นผลประโยชน์มากกว่าชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ห่างไกลเมืองและเข้าสู่กระบวนการผลิตอย่างเข้มข้นน้อยกว่า การให้ความหมายกองบุญข้าวว่าเป็น “การช่วยเหลือคนยากจน” ของกลุ่มคนจน แสดงถึงการโต้แย้งของคนจนที่มีต่อคนฐานะดีที่เข้าถึงประโยชน์จากกองบุญข้าวมากกว่าคนจน ในขณะที่คนฐานะดีและปานกลางให้ความหมายว่าเป็นการช่วยเหลือกันเพื่อสร้างเครือข่ายที่กว้างขวาง ที่หมายถึงการสร้างเครือข่ายที่กว้างกว่าระดับหมู่บ้าน หรือเครือข่ายที่มีอยู่เดิมในชุมชน อาทิ เครือญาติ และมีได้หมายถึงพื้นที่ในเชิงภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นเครือข่ายที่สร้างอยู่บนอุดมการณ์ร่วมบางอย่าง ซึ่งในกรณีนี้ ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับข้าวและการทำบุญ ที่เน้นการแบ่งปันและการสร้างความยุติธรรมในสังคม

ในท่ามกลางบริบทของชุมชนชาวเขาที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากร (ที่ดิน น้ำ และป่า) การถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อม ต้นน้ำ และป่าไม้ และนโยบายของรัฐในการประกาศเขตอุทยานฯทับที่ทำกินของชาวบ้าน การให้ความหมายของผู้ นำเครือข่ายว่ากองทุนข้าวเป็นการแสดงถึง “พลัง” ของชนเผ่า เป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจและตัวตนของชาวบ้านในการเผชิญกับอำนาจภายนอก นอกจากนี้ การให้ความหมายของผู้นำเครือข่าย ยังแสดงให้เห็นถึงการตอบโต้แนวคิดการพัฒนาที่กำหนดจากรัฐและระบบทุน ที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาภายนอก และมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน

การให้ความหมายของผู้นำเครือข่ายว่า กองทุนข้าวเป็น “กองทุน” หรือ “เงินทุน” เพื่อช่วยเหลือคนจน และไม่ควรรนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง เป็นของ “หน้าหมู” หรือของส่วนรวม เป็นความสามัคคี การเสียสละ และการแบ่งปัน จึงเป็นการโต้แย้งแนวคิดของระบบทุนที่เน้นความเป็นปัจเจก และวัตถุนิยม ข้าวและเงินในระบบทุนนิยมที่ถูกเข้าใจว่าเป็นวัตถุที่ตอบสนองความต้องการของปัจเจก ถูกนำมาให้ความหมายใหม่ผ่านพิธีกรรม ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ และเปลี่ยนจาก “วัตถุ” ที่เป็นสมบัติของปัจเจกมาเป็นของที่ใช้ร่วมกันของชุมชน และเป็น “กองทุน” เพื่อช่วยเหลือคนจน ในขณะที่กองทุนข้าวมีทั้งข้าวและเงิน การให้ความสำคัญกับข้าวมากกว่าเงินในการให้ความหมายกองทุนข้าว จึงเป็นการให้ความหมาย “ข้าว” ที่เชื่อมโยงกับความหมายในอดีต และนำมาให้ความหมายใหม่กับ “เงิน” ในบริบททุนนิยมที่ทุกสิ่งทุกอย่างถูกแปรเป็นเงิน

นอกจากนี้ การให้ความหมายกองทุนต่างๆที่มาจากภายนอก สะท้อนให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มคนฐานะต่างๆในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากกองทุนต่างๆที่มาจากภายนอก กลุ่มคนฐานะดี ซึ่งรวมถึงผู้นำทางการ เป็นกลุ่มคนที่ได้ประโยชน์จากกองทุนมากกว่า เนื่องจากรนำเงินไปลงทุนในการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งมีรายได้เพียงพอที่จะนำกลับมาใช้หนี้ หรือมีต้นทุนเพียงพอที่จะหมุนเงินใช้หนี้ได้ ในขณะที่คนจนและคนฐานะปานกลางไม่มีต้นทุนหรือมีน้อย ทำให้ไม่สามารถใช้หนี้ได้ตามกำหนดระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ แม้ว่าจะนำเงินไปใช้ในการลงทุนในการผลิต แต่การผลิตที่ต้องพึ่งพาระบบตลาดและพึ่งพาธรรมชาติกลับทำให้ขาดทุนเป็นส่วนใหญ่ และนำเงินบางส่วนไปใช้ในทางที่ไม่ทำให้เกิดรายได้หรือผลกำไร เช่น นำไปใช้ในการบริโภค เนื่องจากไม่มีรายได้เพียงพอสำหรับการยังชีพ

การถกเถียงโต้แย้งเกี่ยวกับการให้ความหมายการพัฒนาระหว่างชาวบ้านในเครือข่ายกองทุนข้าว ในอีกนัยหนึ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามในการจัดความสัมพันธ์ใหม่ในสังคม ในบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เงินได้กลายเป็นสิ่งสำคัญมากขึ้นในชีวิตของชาวบ้าน การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ทำให้มีผลกระทบต่อชาวบ้าน โดยเฉพาะคนยากจน

ซึ่งจากการศึกษาพบว่าได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชนให้เป็นลักษณะตัวใครตัวมัน และแข่งขันกันมากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง

การตอบโต้ว่าททกรรมการพัฒนาในเครือข่ายกองทุนข้าว ด้วยการวิพากษ์แนวคิดในการพัฒนาของรัฐ ผ่านการประทุมสัมมนาต่างๆของเครือข่ายกองทุนข้าว และในชีวิตประจำวัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการในการรื้อสร้าง (Deconstruction) หรือรื้อถอนวาทกรรมหลัก เพื่อนำไปสู่กระบวนการในการสร้างใหม่ (Reconstruction) ของความหมายการพัฒนา กล่าวคือ วิธีรื้อสร้าง (Deconstruction) ไม่ได้มุ่งสร้างองค์ความรู้ใหม่ แต่มุ่งวิพากษ์องค์ความรู้เดิมเป็นหลัก ซึ่งมองในอีกแง่หนึ่งจะถือได้ว่าเป็นการสร้างองค์ความรู้ก็ได้ แต่เผยให้เห็นลักษณะที่ “ถูกสร้างขึ้น” ของความรู้ เผยให้เห็นค่านิยมและอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในตัวบท และทำหน้าที่ผลิตซ้ำ (reproduce) อุดมการณ์เดิมของสังคม (จันทน์ 2544: 139-144) ในแนวคิดของมาร์ค แดร์ริดา วิธี การรื้อสร้าง หมายถึง การสร้างกรอบโดยดูว่าวาทกรรมต่างๆถูกผลิตหรือสร้างขึ้นมาได้อย่างไร มีระเบียบ กฎเกณฑ์ จารีตใดเป็นตัวกำหนด และการแทนที่สวมรอยสิ่งหนึ่งด้วยอีกสิ่งหนึ่ง แต่ร่องรอยของสิ่งที่ถูกแทนที่ก็ยังคงอยู่ (trace) รวมตลอดถึงการเขย่าสั่นคลอนสิ่งที่ตกตะกอนให้ขุ่นขึ้นมา เพื่อหาองค์ประกอบต่างๆของสิ่งที่ต้องการศึกษา (ไชยรัตน์, 2545 :104) จะเห็นได้ว่าการสร้างชุดวาทกรรมของชาวบ้านในการตอบโต้กับวาทกรรมกระแสหลัก ชาวบ้านได้สร้างชุดวาทกรรม “ข้าว” กับ “เงิน” ในการตอบโต้กับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่เน้นเงินหรือเศรษฐกิจเป็นหลัก ด้วยการให้ความหมายใหม่กับ “เงิน” และเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ข้าว” ที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนจน ด้วยการอ้างถึงวัฒนธรรมของชุมชนที่มีมาตั้งแต่ใน “อดีต” เพื่อแทนที่แนวคิดการพัฒนาในปัจจุบันที่เน้นความเป็นปัจเจก หรือตัวใครตัวมัน การแข่งขัน การเห็นเงินเป็นพระเจ้า ฯลฯ

การที่ชาวบ้านสร้างชุดวาทกรรมเฉพาะขึ้นมา เพื่อตอบโต้กับวาทกรรมกระแสหลัก มิได้หมายความว่าชาวบ้านต่อต้านวาทกรรมหลักของรัฐไปเสียทั้งหมด เพราะในความเป็นจริง ชาวบ้านยังต้องเข้าสู่ระบบทุน อาทิ การผลิตเพื่อขาย การกู้ยืมเงินจากกองทุนต่างๆของรัฐเพื่อนำมาใช้ในการลงทุนสำหรับการผลิตและการบริโภค ดังนั้น การให้ความหมาย “เงิน” ว่าเป็น “ของร้อน” “ทำให้เกิดความโลภ การแข่งขัน และความตาย” จึงไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านปฏิเสธเงิน แต่เพราะชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้น และจำเป็นที่จะต้องอยู่กับเงิน จึงทำให้ชาวบ้านต้องวิพากษ์เงิน ในฐานะสัญลักษณ์ของระบบทุน

ในการให้ความหมายใหม่เกี่ยวกับข้าว ที่ตอบได้ว่าทหกรรมการพัฒนากระแสหลักที่เน้นแนวคิดวัตถุนิยม ทุนนิยม และบริโภคนิยม ด้วยการเปรียบเทียบความหมายข้าว/เงิน ได้แก่ ของเย็น/ของร้อน การแบ่งปัน/ความโลภ การช่วยเหลือเกื้อกูล/การแข่งขัน ชีวิต/ความตาย ทำให้เห็นความสามารถของชาวบ้านในฐานะผู้กระทำที่ไม่ยอมจำนนต่อพลังจากภายนอกที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงชีวิตของพวกเขา แต่สามารถกำหนดความเป็นไปของตนเอง ด้วยการต่อสู้ในการให้ความหมายในชีวิตประจำวัน ให้สามารถปรับตัวและต่อกรในท่ามกลางกระแสพัฒนาในปัจจุบันได้อย่างมีศักดิ์ศรีมากขึ้น ดังนั้น การสร้างกองทุน หรือที่ชาวบ้านให้ความหมายว่าเป็น "กองทุนบุญ" ด้วยการนำ "ข้าว" มาเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ของปกาสัยเกอญอ ในการโต้แย้งกับระบบทุน จึงเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการนิยามความหมายใหม่ และสามารถกำหนดความเป็นไปในชีวิตของตนเอง หรือการสร้างเครือข่ายที่ทำให้คนมีความรู้สึกว่าคุณค่าของเขาไม่ได้อยู่แต่เฉพาะในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการสร้างบนพื้นฐานของเครือข่ายที่มีอยู่เดิมของชุมชน อาทิ เครือญาติ ที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชน การขยายเครือข่ายทางสังคม (social network) นี้ เป็นรากฐานของทุนทางสังคม ที่เอื้อประโยชน์ต่อทั้งปัจเจก บุคคล ชุมชน และสังคม โดยทุนทางสังคมหรือทรัพยากรที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถนำไปสู่การพึ่งพาอาศัยกัน (Coleman 1990, Bourdieu 1986, Putnam 2000) สะท้อนให้เห็นทุนทางสังคม อันหมายถึง มิติของคุณค่า อุดมการณ์อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเคลื่อนไหวอยู่เสมอ และสามารถสร้างใหม่ได้ ในความพยายามที่จะต่อสู้ในการสร้างพื้นที่ส่วนรวมร่วมกัน ท่ามกลางบริบทที่พื้นที่ส่วนรวมถูกจำกัดให้เล็กลงจากการขยายตัวของรัฐ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับทั้งภายในและภายนอกชุมชนเอง ภายใต้บริบทและเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นมาในประวัติศาสตร์ (อานันท์, 2544 : 4-5) ซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต ฯลฯ ซึ่งเป็นปัจจัยในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่สั่งสมได้ สืบทอดได้ในที่นี้ได้พบว่าทุนทางสังคมไม่ได้หยุดนิ่ง แต่พัฒนาไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่กว้างขวางกว่าระดับชุมชน หรือการช่วยเหลือกันในระดับเครือข่าย

การถกเถียงโต้แย้งเกี่ยวกับการให้ความหมายการพัฒนาระหว่างชาวบ้านในเครือข่ายกองทุนข้าวนี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการสื่อสารชุมชนที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีทิศทางการไหลของข่าวสารแบบแนวนอนระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน ตั้งแต่การแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชนไปจนถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย และการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับของชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวง

กว้าง สร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน (กาญจนา, 2543)

จากผลการศึกษาได้สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาแนววิพากษ์ ซึ่งให้ความสนใจการต่อสู้ด้านความหมายของการสื่อสาร และสนใจ "กระบวนการ" มากกว่า "ตัวผลผลิตทางวัฒนธรรม" โดยมองว่าวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งมวลของสังคม และเป็นแหล่งกำเนิดหรือหล่อหลอมของกลุ่มที่เสียเปรียบกลุ่มต่างๆ ในการเสริมสร้างพลังของตนเอง และมีทัศนะว่าวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง (static) แต่มีการเคลื่อนไหว (dynamic) อยู่ตลอดเวลา ด้วยการวิเคราะห์ "ความขัดแย้ง" ที่เกิดในทุกระดับของความหมาย เนื่องจากสังคมประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ต่างกันและอาจขัดแย้งกัน จึงมีเรื่องของ "อำนาจ" เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการกับความขัดแย้ง รวมทั้งการใช้อำนาจในการจัดการกับการสร้างและการต่อสู้ด้านความหมายด้วย (กาญจนา, 2544) ซึ่งในแนวคิดของ มิเชล ฟูกูต์ เห็นว่าชีวิตมนุษย์เปรียบเสมือนการล้อมรอบไปด้วยปริณิชนวิทยาอย่างมากมายที่วาทกรรมต่างๆ ครอบครองอยู่ ภาวปฏิบัติการณ์ของวาทกรรม (discursive practice) หมายถึงภาวะที่พื้นที่/ปริณิชนวิทยาเหล่านั้นได้มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น การที่คำพูด/เหตุการณ์ทางวาทกรรมหนึ่งได้ประสาน ปะทะ ต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ บุรณาการ รวมทั้งการขจัดออกจากพื้นที่เดิม นอกจากนี้ ยังเปิดทางให้วาทกรรมย่อยๆ ที่ถูกบังคับด้วยอำนาจของวาทกรรมที่เชื่อว่าเป็นสัจจะ สามารถมีบทบาทออกมา ฟูกูต์ได้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจและความชอบธรรมที่ถูกอ้างว่ามาจากความรู้ นั้น ความรู้เหล่านั้นเป็นเพียงผลผลิตของวาทกรรมเท่านั้นเอง และเมื่อวาทกรรมปรากฏตัว เราจะพบการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่อ้าง "ความถูกต้องชอบธรรม" ให้แก่วาทกรรมหนึ่งๆ กับกลุ่มที่ถูกปฏิเสธความชอบธรรมให้แก่วาทกรรมของตน ทั้งนี้ วาทกรรมก่อตัวและดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แบบหนึ่ง แต่ละวาทกรรมก็มีความเป็นมาเฉพาะตน เป็นผลผลิตของสถานการณ์เฉพาะเจาะจง รวมเข้าเป็นเครือข่ายที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์ ดังนั้น วาทกรรมจึงมีมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ด้วย (อรรถวณ, 2546 : 6-7)

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทย ทำให้รัฐเปลี่ยนแนวทาง "การพัฒนา" ไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น แนวทางใหม่นี้ทำให้รัฐแทรกซึมเข้าไปกำหนดชีวิตของชาวบ้านได้อย่างรอบด้านมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แทนที่ชาวบ้านจะถูกครอบงำอย่างสิ้นเชิง หรือต่อสู้กับการครอบงำนั้นด้วยวิธีต่างๆ ชาวบ้านกลับใช้ "วาทกรรม" เดียวกันในการต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะสร้างวาทกรรมต้าน (counter discourse) ขึ้นตอบโต้วาทกรรมหลัก ทั้งทางตรงและแฝงเร้นเพื่อสลายความชอบธรรมของวาทกรรมหลัก หรือเพื่อเสริมอำนาจการต่อรองของชาวบ้านต่อรัฐและระบบตลาด (ศุภชัย, 2544)

โดยสก็อตเสนอว่าในสถานะที่การบังคับโดยตรงและทางอ้อมของทุนนิยมตลาดยังมีไม่มากพอ จะเกิดรูปแบบที่เป็นที่ยอมรับทางสังคมหรือการยินยอมจากผู้ที่ย่อนแอกว่า อันเป็นรูปแบบก่อนทุนนิยม โดยการเปลี่ยนรูปทุนทางเศรษฐกิจให้เป็นทุนทางสัญลักษณ์ ที่จะได้เห็นได้ในลัทธิบูชาสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นความขัดแย้งทางอุดมการณ์ ทำให้เห็นว่าผู้ไร้อำนาจไม่ได้ถูกควบคุมอย่างสิ้นเชิง แต่ยังมีอิสระในการสร้างชีวิตและวัฒนธรรม และมีวาทกรรมที่ปลอดภัย แม้ว่าจะจำกัด แต่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาของการต่อต้านเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งถูกสร้างขึ้นในบริบทของสังคมเดียวกัน ดังนั้น จึงอาจพบวัฒนธรรมย่อยของชนชั้นที่เป็นรองที่ถูกสร้างขึ้นในท้องถิ่นหรือหลังจากในสถานการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุม แม้ว่าอยู่ภายใต้เงา แต่เห็นได้ชัดในวาทกรรมแบบไม่เป็นทางการ (Scott, 1985 : 200-330)

จากการศึกษาของวินัย บุญลือ (2545) ใน “ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชนชาวปกาเกอะญอ” ให้ข้อสังเกตว่าการพยายามนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ดูเหมือนทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมขึ้น เพราะชาวปกาเกอะญอมักจะลงจากภูเขามาเดินขบวนประท้วงเรียกร้องสิทธิ แท้จริงแล้วเป็นการพยายามเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ใหม่ แสดงตัวตนผ่านระบบสัญลักษณ์ความเป็นตัวตนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อรองและท้าทายต่ออำนาจครอบงำของชาติหรือหน่วยงานหรือกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ (วินัย, 2545 : 153-154) ที่มิจัยมีข้อสังเกตว่าลักษณะของการต่อรองดังกล่าวยังคงอยู่บนฐานการคิดแบบชั่วคราวข้าม ทำให้อำนาจเป็นพื้นที่ “ตรงข้าม” กับการต่อต้าน อันเป็นการขีดวงจำกัดต่อการต่อต้านเสียเอง เพราะจะทำให้ผู้ศึกษาเฝ้ามองหาแต่การต่อต้านชนิดที่เป็นการปฏิเสธอำนาจอย่างสิ้นเชิง และดันรณรงค์หาพื้นที่นอกขอบเขตของอำนาจนั้น จากผลการศึกษาพบว่า การต่อสู้ในการให้ความหมายการพัฒนาของชาวบ้านผ่านเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นการตอบโต้แนวคิดในระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น เอาข้าวมาสู้กับเงิน เอาความสามัคคีมาสู้กับความเห็นแก่ตัว ฯลฯ และการแสดงถึง “พลัง” ของชนเผ่า ของผู้นำเครือข่าย เป็นตัวอย่างหนึ่งของความพยายามในการต่อรองในแนวความคิด “พื้นที่ที่สาม” (third space) ซึ่งเป็นความพยายามที่จะทำให้การต่อต้านก้าวข้ามพ้นการคิดแบบชั่วคราวข้าม ซึ่งทำให้ต้องมีการนิยามคำว่า การเมืองและการต่อต้านใหม่ และพื้นที่นี้ไม่จำเป็นต้องอยู่นอกพ้นไปจากพื้นที่ของอำนาจและการกดขี่ เพราะไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่จะสมบูรณ์ เมื่อพื้นที่ของอำนาจเองก็เลื่อนไหลได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างที่ปัจเจกสามารถเคลื่อนไหวในระหว่างพื้นที่ของอำนาจนั้นๆ ในแง่นี้ อำนาจและการต่อต้านจึงไม่เป็นอิสระจากกันและกัน

การต่อต้านจึงหมายถึงการไม่ยอมถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ (dislocation) (อภิญา, 2543 : 85-86)

กล่าวโดยสรุป อาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายกองบุญข้าวเป็นกรณีตัวอย่างกรณีหนึ่งที่ประสบความสำเร็จในการทำงานแบบที่ประชาชนมีส่วนร่วม บนพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชน ที่สามารถนำไปเป็นตัวอย่างเพื่อประยุกต์ใช้ในการทำงานพัฒนาที่เน้นความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากเครือข่ายกองบุญข้าวได้เปิดเวทีในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการถกเถียงโต้แย้งและให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งมีความหมายที่หลากหลายและแตกต่าง ขึ้นอยู่กับกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ต่างกัน โดยเครือข่ายกองบุญข้าวได้พยายามยึดกุมเป้าหมายและช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมาย อาทิ การช่วงชิงการให้ความหมายการพัฒนาที่เน้นอุดมการณ์เดิมของชุมชน การช่วงชิงอำนาจในการควบคุมและจัดการการจัดกองบุญข้าว (กรณีการจัดกองบุญข้าวที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2546) การช่วงชิงการให้ความหมายเหล่านี้ได้มีผลไปสู่การปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของชุมชน อย่างเช่น กองทุนข้าว กองทุนสวัสดิการชุมชน (ในกรณีเจ็บป่วย ตาย ไฟไหม้ ฯลฯ) กองทุนช่วยเหลือเด็กกำพร้า คนชรา คนพิการ กองทุนการศึกษาเด็กยากจน กลุ่มออมทรัพย์สตรี การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เกษตรปลอดสารเคมี และที่สำคัญ คือ การแสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มหรือชนเผ่า ที่แสดงถึงความสามารถในการกำหนดความเป็นไปของตนเอง หรือความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่การต่อรองให้เกิดการยอมรับ โดยเฉพาะจากภายนอก แม้ว่าบางครั้งการโต้แย้งหรือการช่วงชิงความหมายอาจมิได้นำไปสู่การมีอำนาจในการนิยามความหมาย หรือสะท้อนให้เห็นว่าแพ้หรือชนะอย่างชัดเจน แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิด ของ “หน่ออ่อน” ของกลุ่มที่เสียเปรียบกลุ่มต่างๆใช้ในการเสริมสร้างพลังของตนเอง

10.2 การสื่อสารความหมายการพัฒนาในเชิงสัญลักษณ์

ในการช่วงชิงการให้ความหมายการพัฒนา หรือ “วาทกรรม” ของชาวบ้านในเครือข่ายกองบุญข้าว พบว่ามีการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ในการใช้สื่อความหมายเพื่อเป็นการโต้แย้งกับระบบทุน และสร้างการยอมรับจากภายนอก โดยเฉพาะจากทางราชการ อันแสดงถึงการปรับตัวและต่อรองของชาวบ้านต่อวาทกรรมของรัฐ

เครือข่ายกองบุญข้าวได้นำแนวคิดจากนิทาน ตำนาน บทกลอน มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ของกองบุญข้าว เป็นรูปเทียนขี้ผึ้ง (หมายถึง ธรรมะ) ดอกข้าว และคน และใช้คำขวัญว่า

“ข้าวอร่อย คนดี มีคุณธรรม” และมีการทำรูปกระดัง ที่ในวัฒนธรรมปกากะญอให้ความหมายว่า ด้านในหมายถึงชีวิต คือ การร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูล เนื่องจากสานเป็นลายคู่ และด้านนอก หมายถึงการแข่งขัน เนื่องจากสานเป็นลายที่ขัดกัน ที่หมายถึงความตาย ซึ่งก็เป็นลวดลายแบบเดิมที่มีมานานแต่นำมาให้ความหมายใหม่ และทำเป็นรูปที่เวลาคนตายจะมีการเอาเงินวางไว้ที่ปาก หน้าอก มือและเท้าทั้ง 2 ข้าง โดยให้ความหมายว่า การเอา “เงิน” เป็นศูนย์กลางของชีวิต จึงหมายถึงความตาย ซึ่งเป็นการนำรูปแบบเดิมมาให้ความหมายใหม่ ที่ได้แย้งกับแนวคิดทุนนิยม

ในบริเวณที่จัดงานมีการจัดเวทีและบริเวณพิธีที่ตกแต่งประดับประดาด้วยอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆในการทำไร่ทำนา และการจัดนิทรรศการแสดงเครื่องมือการดักสัตว์ชนิดต่างๆ และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น สัญลักษณ์ที่ทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นรูปต่างๆเพื่อป้องกันสิ่งร้ายที่จะเข้ามา พร้อมทั้งจัดให้มีชาวบ้านผู้มีความรู้คอยอธิบายให้ความรู้ ที่ชาวบ้านอธิบายว่า ต้องการสะท้อนแนวคิดเบื้องหลังในการแสดงถึงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชาวปกากะญอ

ในการจัดกองบุญข้าวในปี 2546 ซึ่งเป็นการจัดระดับจังหวัด และเป็นการจัดในปีแรกหลังจากจัดตั้งเป็นองค์กร “เครือข่ายกองบุญข้าว” อย่างเป็นทางการ มีการจัดขบวนแห่ ทั้งขบวนรถ และคน การแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ที่ชาวบ้านบอกว่าต้องการแสดงให้เห็นถึงการรวมพลังและความสามัคคี โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อคนภายนอก ซึ่งเลียนรูปแบบมาจากการจัดของทางราชการ เป็นต้น และการจัดทำธงของเครือข่ายเป็นรูปเครื่องหมายของเครือข่าย (เทียน ตอข้าว และคน) ที่สื่อแนวคิดของเครือข่ายกองบุญข้าว ที่เป็นการผสมผสานสื่อสัญลักษณ์แบบเดิมและสมัยใหม่ โดยเป็นการปรับรูปแบบใหม่แต่เนื้อหาเก่า ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน

แนวความคิดของผู้นำเครือข่ายในการแสดงตัวตนและ “พลัง” ต่อภายนอก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ในการจัดกองบุญข้าวประจำปี ใน พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นการจัดกองบุญข้าวในระดับเขต (มีทั้งหมด 8 เขต) โดยในเขตที่เป็นการจัดเฉพาะภายในชุมชนและเครือข่าย ไม่มีการแสดงออกถึงสัญลักษณ์ต่างๆที่เป็นการแสดงพลังต่อภายนอก เช่น ไม่มีการใช้ธง ไม่มีขบวนแห่ ไม่มีการแต่งกายชุดประจำเผ่าอย่างพร้อมเพรียง ผู้นำได้ให้คำอธิบายว่าการแต่งกายชุดของชนเผ่าไม่มีความจำเป็น เนื่องจากต่างก็รู้จักกันอยู่แล้วว่าเป็นชนเผ่าปกากะญอ ส่วนในบางเขตที่มีการเชิญนายอำเภอ หรือเจ้าหน้าที่ราชการมาเป็นประธานเปิดงาน จะมีการใช้ธง มีการจัดขบวนแห่ และมีการใส่ชุดประจำเผ่า ดังนั้น การแต่งกายด้วยชุดของชนเผ่าจึงเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ ในการแสดงความเป็นตัวตนต่อภายนอกอย่างหนึ่ง

การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมในเครือข่ายกองบุญข้าว เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สำคัญของการสื่อสารความหมายการพัฒนา เนื่องจากกองบุญข้าวเป็นกิจกรรมที่ริเริ่มโดยกลุ่มศาสนาคริสต์คาทอลิก จึงมีพิธีกรรมมิสซา ซึ่งเป็นพิธีกรรมของศาสนาคริสต์ แต่ก็มี การตีความใน บทเทศน์โดยบาทหลวงผู้ทำพิธีว่าการเสียสละชีวิตของพระเยซูเพื่อเพื่อนมนุษย์นั้นเปรียบเสมือน ข้าวที่ตายเพื่อให้มนุษย์มีชีวิต ดังนั้น เราจึงต้องเสียสละให้กับผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน และในหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือความเชื่อดั้งเดิม มีการจัดสัปดาห์บุญข้าวตามแบบ ประเพณีดั้งเดิมของปกากะญอ ก่อนที่จะทำพิธีมิสซา เพื่อแสดงถึงว่าข้าวมีจิตวิญญาณ และความเชื่อดั้งเดิมของปกากะญอในการแบ่งปันข้าวให้กับผู้ที่ขาดแคลน

ในแนวคิดของโรแลนด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) มองว่าระบบของการสื่อความหมาย มี 2 ระดับ ระดับแรก คือ ความหมายตรง หรือความหมายของภาษา (denotation) ส่วนระดับที่สอง คือ ความหมายแฝง (connotation) หรือที่บาร์ตส์เรียกว่า ระบบความหมายชุดที่สอง (ไชยรัตน์, 2545 : 137-139) ระดับแรกเป็นระดับของการอธิบายหรือพรรณนา โดยไม่ต้องค้นไปถึงสิ่งที่แสดงนัยยะ หรือการอธิบายโดยปราศจากความคิดเห็น การประเมินคุณค่าหรือการตัดสินใดๆ ส่วนระดับที่สอง เครื่องหมายทั้งหมดจะพ่วงเอาการสื่อความหมายหรือความสัมพันธ์มาด้วยชุดหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึก ความเชื่อ หรือแนวคิดบางอย่าง (สมเกียรติ, 2545)

บาร์ตส์ยังมีความเห็นว่าความหมายมิใช่เรื่องของธรรมชาติ แต่เป็นผลผลิตของสังคม ซึ่งมีกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด อำพราง บิดเบือนฐานะการเป็นสัญลักษณ์ของสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องของ “ธรรมชาติ” หรือเป็นสิ่งปกติธรรมดา เป็นความคิดความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม และเป็นความคิดความเชื่อที่สอดคล้องกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมขณะนั้น หรือเป็นตัวกำหนดการรับรู้ของคนในสังคม ที่บาร์ตส์ เรียกว่า “มายาคติ” (ไชยรัตน์, 2545 : 95-96) ในการทำความเข้าใจชีวิตประจำวันของคนในสังคม เป็น เรื่องของการรับรู้ในความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆในสังคม บาร์ตส์เห็นว่าไม่มีผู้อ่านที่บริสุทธิ์ เป็น กลาง และไร้เดียงสา แต่ทุกคนจะนำฐานคติเฉพาะชุดหนึ่งหรือหลายชุดติดตัวมาด้วยเสมอในการ อ่านตัวบท ดังนั้น ทุกครั้งที่อ่าน จึงเป็นการสร้างความหมายชุดหนึ่งขึ้นมาด้วย การอ่านทุกครั้งเป็น การเพิ่มความหมายให้กับตัวบทไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อันเป็นกระบวนการสร้างความหมายที่ไม่รู้จบ (ไชยรัตน์, 2545 : 98-100)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ของชาวบ้านในเครือข่ายกองบุญข้าวใน รูปแบบต่างๆ เช่น กระดัง เทียน ตอข้าว คน การจัดขบวนแห่ ธง การแต่งกายชุดประจำเผ่า ฯลฯ จึง เป็นความพยายามในการสื่อแนวคิดบางอย่างที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหมายแฝง

หรือความหมายชุดที่สอง อย่างเช่น ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของปกาเกอะญอ เพื่อสร้างการยอมรับในภูมิปัญญาของท้องถิ่น และการยอมรับจากภายนอกหรือรัฐ และเป็นการสร้างความหมายหรือวาทกรรมชุดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา ที่ได้แย้งกับวาทกรรมการพัฒนาของรัฐที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก และได้กลายเป็น “มายาคติ” อยู่ในสังคมปัจจุบัน

10.3 การสื่อสารความหมายการพัฒนากับความเข้มแข็งของชุมชน

ในการสื่อสารความหมายการพัฒนากับความเข้มแข็งของชุมชนพบว่าถ้าเป็นการสื่อสารในระดับชุมชน การสื่อสารแบบเห็นหน้าเห็นตา หรือแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการไปเยี่ยมเยียนตามบ้านหลังเลิกงาน หรือการไปร่วมงานในชีวิตประจำวัน เช่น การเอามื้อเอาแรง การร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ เป็นช่องทางในการสื่อสารของผู้นำเครือข่ายที่ใช้ได้ผลที่สุดสำหรับการทำความเข้าใจแนวคิด รองลงมาก็เป็นการสื่อสารแบบเป็นทางการ ด้วยการแจ้งให้ทราบในการประชุมหมู่บ้านทางหอกระจายข่าว หรือในโบสถ์ของศาสนาคริสต์ ส่วนผู้นำก็จะมีการสื่อสารกันในการประชุมกลุ่มของผู้นำ นอกจากนี้ ยังพบว่าการสื่อสารในชุมชนกรณีศึกษา 2 หมู่บ้าน ในชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากกว่า ผู้นำสามารถสื่อสารได้กับทั้งชุมชน ทำให้ชุมชนรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของกองทุนข้าว และเข้าร่วมในงานกองทุนข้าวมากกว่า ส่วนชุมชนที่เข้มแข็งน้อยกว่า การสื่อสารของผู้นำเป็นการสื่อสารในวงแคบเฉพาะกลุ่มคาทอลิกเท่านั้น ทำให้คนกลุ่มอื่นไม่เข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนข้าว แต่ก็ร่วมในการทำบุญโดยเข้าใจแต่เพียงว่าเป็นการทำบุญ และเข้าร่วมในการรับแขกตามประเพณีของท้องถิ่นเมื่อมีการจัดกองทุนข้าวในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยเรื่องวิธีการสื่อสารของผู้นำไม่ได้เป็นปัจจัยเดียวที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง แต่ยังมีปัจจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชน ได้แก่ ในชุมชนที่เข้มแข็งมากกว่า ข้าวยังเป็นความต้องการของชุมชน ในขณะที่ชุมชนที่เข้มแข็งน้อยกว่า ชาวบ้านให้ความสำคัญกับเงินมากขึ้นในชีวิตประจำวัน เนื่องจากอยู่ใกล้เมืองและการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนเข้าสู่การผลิตอย่างเข้มข้น ทำให้ไม่มีกองทุนข้าวของเครือข่ายกองทุนข้าวในหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านมองว่าไม่ใช่สิ่งจำเป็นในปัจจุบัน จึงได้ขายข้าวไปตั้งเป็นกองทุนเงิน

ในระหว่างชุมชน พบว่าเป็นการสื่อสารบนทุนทางสังคมหรือเครือข่ายเดิมเป็นหลัก ได้แก่ เครือญาติ ศาสนา ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน และเครือข่ายกองทุนข้าวเป็นการขยายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม โดยอาศัยเครือข่ายงานของพัฒนา การสื่อสารที่ได้ผลมากที่สุดในระดับชาวบ้าน ได้แก่ การไปเข้าร่วมงานกองทุนข้าว ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นการไปทำบุญ และมีการสื่อสารแนวคิดเรื่องข้าว และการวิเคราะห์สถานการณ์สังคมปัจจุบัน แม้ว่าชาวบ้าน

บางส่วนที่ไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทย ก็สามารถสื่อสารเนื้อหาเกี่ยวกับกองทุนข้าวได้ เนื่องจากการใช้รูปแบบของการสื่อสารในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบที่มองเห็นได้ในการรวมพลังคน วัตถุ และจิตใจ เช่น การจัดขบวนแห่ การรวบรวมปัจจัย (ข้าว เงิน) พิธีกรรม การต้อนรับแขก บุคคลต่างๆจากภายนอกที่มาร่วมงานทั้งในส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โรงเรียน ศาสนาต่างๆ ฯลฯ และการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ เช่น การจัดทำธงของเครือข่าย เครื่องหมายของ เครือข่าย การจัดเวทีและบริเวณพิธีที่มีสัญลักษณ์ซึ่งสื่อความหมายในการมาร่วมกัน และอุปกรณ์ เครื่องใช้ต่างๆในการทำไร่ทำนา การดักสัตว์ การรำดาบ เป่าแตร และเขาสัตว์ ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชนเผ่าของตนเอง นอกจากนี้ ยังมีการแสดงละครที่สื่อถึงนิทานข้าวและเงิน หรือนิทานเรื่องแม่ม้ายกับลูกกำพร้า และนิทานเรื่อง ลูกกำพร้ากับเจ้าเมือง ที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเบื้องหลังของกองทุนข้าว เช่น การให้ความสำคัญ กับข้าว การแบ่งปันให้กับคนยากจน การเอาเปรียบของคนรวยที่มีต่อคนจน และความฉลาดและมี คุณธรรมของคนจน ฯลฯ มีการแสดงดนตรีของเยาวชนที่มีเนื้อเพลงภาษาปกากะญอที่เล่าเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม หรือปัญหาต่างๆ หรือนำบทลำนำแบบเดิมมาขับร้องเป็นเพลง การแสดงละครและดนตรีนี้เป็นการสื่อสารที่สามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้มากกว่าอย่างอื่น

อีกช่องทางหนึ่งที่ได้ผลดีสำหรับชาวบ้านทั่วไปที่อาจไม่ได้มาเข้าร่วมหรือเคยเข้าร่วม กองทุนข้าว ได้แก่ วิทยุ เครือข่ายกองทุนข้าวมีการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุกระจายเสียงของกรม ประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะมีภาคภาษาของชนเผ่าต่างๆ ในการประชาสัมพันธ์จะใช้ภาษาปกากะญอ เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับรายละเอียดของกองทุนข้าวที่จะจัดในปีนี้ และแนวคิดเกี่ยวกับกองทุน ข้าว ชาวบ้านโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่จะนิยมฟังวิทยุ จากการสอบถามพบว่าทำให้เข้าใจแนวคิด ของกองทุนข้าวมากขึ้น เนื่องจากเป็นภาษาท้องถิ่น และบางครั้งเวลาที่ไปเข้าร่วมกองทุนข้าวก็ฟัง ไม่เข้าใจทั้งหมด เพราะวิทยากรพูดเป็นภาษาไทย

ในการสื่อสารความหมายการพัฒนาของเครือข่ายกองทุนข้าวทำให้เห็นความเข้มแข็ง ของชุมชน กล่าวคือ ความสามารถในการจัดการความเป็นไปในชีวิตของตนเองของชาวบ้าน โดย อาศัยต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น บทบาทของการสื่อสารในการสืบทอดระบบคุณค่าของ ชุมชน และการเพิ่มเครือข่ายทางสังคม (social network) หรือการเสริมพลังของท้องถิ่น ในการต่อสู้กับระบบจากภายนอกที่เข้ามาทำให้พลังของชุมชนอ่อนแอลง อาทิ ระบบทุน รัฐ ค่านิยมสมัยใหม่ ฯลฯ ในส่วนของการสืบทอดระบบคุณค่า เครือข่ายกองทุนข้าวได้ต่อสู้ในเรื่องของการให้ความ หมายที่เชื่อมโยงกับคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเดิมของชุมชน โดยอ้างถึงนิทานหรือเรื่องเล่าของชน

เผ่าปาเกอะญอ เพื่อเน้นการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ขาดแคลนในชุมชน ในท่ามกลางบริบทของสังคมปัจจุบันที่เน้นวัตถุนิยม ให้ความสำคัญกับเงินเป็นหลัก และมีความสัมพันธ์แบบตัวใครตัวมัน

สำหรับการเพิ่มเครือข่ายทางสังคม (social network) การสื่อสารในเครือข่ายกองบุญ ข่ายยังทำให้เกิดการขยายผู้ร่วมงาน (partners) ของเครือข่ายทางสังคม ในระดับชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในชุมชน ทั้งคนที่มีฐานะต่างกัน ชนชั้นพันธุ์ต่างกัน และศาสนาต่างกัน ที่เป็นการพัฒนาองค์กรของชุมชนให้เข้มแข็งมากขึ้นทั้งในระดับชุมชนและในระดับเครือข่าย มีการขยายกิจกรรมไปสู่ประเด็นที่เป็นความต้องการของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกษตรปลอดสาร และขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน และสิ่งแวดล้อม และยังได้พยายามสร้างพันธมิตรกับองค์กรภายนอกเพื่อสร้างความเข้าใจ การยอมรับและการสนับสนุนองค์กรของประชาชน เช่น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาของศาสนาคาทอลิก เป็นต้น ทำให้เกิดทุนทางสังคมใหม่ ที่ขยายจากพื้นฐานของเครือข่ายที่มีอยู่เดิมของชุมชน อาทิ เครือญาติ ที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชน การขยายเครือข่ายทางสังคม (social network) นี้ เป็นรากฐานของทุนทางสังคม ที่เอื้อประโยชน์ต่อทั้งปัจเจก บุคคล ชุมชน และสังคม โดยทุนทางสังคมหรือทรัพยากรที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สามารถนำไปสู่การพึ่งพาระหว่างกัน (Coleman 1990, Bourdieu 1986, Putnam 2000) และสะท้อนให้เห็นทุนทางสังคม อันหมายถึง มิติของคุณค่า อุดมการณ์อำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเคลื่อนไหวอยู่เสมอ และสามารถสร้างใหม่ได้ ในความพยายามที่จะต่อสู้ในการสร้างพื้นที่ส่วนรวมร่วมกัน (อานันท์, 2544 : 4-5)

กองบุญข้าวได้ก่อให้เกิดกิจกรรมรูปธรรมในการช่วยเหลือกัน ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน อย่างเช่น การจัดให้มีกองทุนในชุมชน อาทิ กองทุนให้ความช่วยเหลือคนจน (แม่มา้ย คนชรา เด็กกำพร้า) การจัดให้มีกองทุนสวัสดิการชุมชนในยามเมื่อมีเหตุฉุกเฉิน เช่น เจ็บป่วย ตาย ไฟไหม้ ฯลฯ การมีกองทุนการศึกษาสำหรับเด็ก การมีกองทุนข้าวในชุมชนสำหรับคนที่มีข้าวไม่พอกิน ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน เนื่องจากเป็นกองทุนที่เป็นของชาวบ้านเอง ระดมทุนมาจากชาวบ้าน มีคณะกรรมการที่เลือกมาจากชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจในการบริหารจัดการ และคั่นคิดกิจกรรมของตนเอง มีการตั้งกฎเกณฑ์ในการทำให้คนทุกกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาตามหลักความยุติธรรม ซึ่งเกณฑ์ที่พวกเขาใช้ คือ ให้คนที่ขาดแคลนมากที่สุดเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ก่อน ความเข้มแข็งของชุมชนสะท้อนให้เห็นในกรณีของการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ชาวบ้านใช้กลไกการประนีประนอมในการสื่อสารที่จะไม่ขยายความขัดแย้งให้บานปลายไปจนกลุ่ม/

เครือข่ายขาดออกจากกัน อย่างเช่น กรณีการยืดหยุ่นการส่งคืนธนาคารข้าวที่ยินยอมให้ผู้ที่ไม่สามารถส่งคืนนำวัตถุดิบของมาใช้คืนแทนข้าวหรือเงิน เป็นต้น

10.4 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะการนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างเครือข่าย หรือการกระตุ้นการรวมกลุ่มในที่อื่นๆ ว่าในการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ควรให้ความสำคัญกับวิถีคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหรือการให้ความหมายการพัฒนา ที่อยู่บนวิถีคิดของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องนำไปสู่การต่อสู้ในเรื่องของระบบคุณค่าที่แสดงออกในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น ส่วนรวม/ส่วนตัว ช่วยเหลือกัน/ตัวใครตัวมัน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตประจำวันที่ทวนกับกระแสของสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2543) "การสื่อสารกับชุมชน : แนวคิดหลักเพื่อการพัฒนา" ในการสื่อสารเพื่อชุมชน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 1 ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2544) ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา, กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรสโปรดักส์.
- ชัตติยา กรรณสูตร. (2544) "กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต : พระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด" ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.) สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1) กลุ่มออมทรัพย์, กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2545) "ขบวนการ "ลัทธิฤาษี" และ "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์" ของคนกะเหรี่ยงในบริเวณชายแดนไทย-พม่า" ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2545 : 15(1) : 212
- จันทน์ เจริญศรี. (2544) โพสต์โมเดิร์น กับสังคมวิทยา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- เจษฎา โชติกิจภิวาทย. (2542) การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาการจัดการไร่หมุนเวียนของชาวปกาเกอญอในจังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2538) "วาทกรรมกับการพัฒนา" ในวารสารธรรมศาสตร์ 2538 : 21(2) : 30-34
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545) สัจวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: วิภาษา.
- ทวิช จตุรพุกษ์. (2538) "พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน: การศึกษาการปรับตัวทางพิธีกรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่" วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บงกชมาศ เอกเอี่ยม คลัคค์. (2545) "ทุนทางสังคม : ความหมาย และกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเครือข่ายสังคมกับการพัฒนาสังคมและการพัฒนาชุมชน", เอกสารประกอบการบรรยาย ในงานสัมมนาเรื่อง การสื่อสาร เครือข่าย และการพัฒนาชุมชน จัดโดย โครงการวิจัยชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่จังหวัดเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ. (2546) พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการค้นคว้าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม, เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษา

- ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
 วินัย บุญลือ. (2545) ทูทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน
 ชาวปกากะญอ, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. (2544) ถอดรหัสการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาการเมือง.
- สมเกียรติ ตั้งนโม. (2545) แปลและเรียบเรียงจาก "Introduction" in Michael O' Shaughnessy
 and Jane Stadler (2002), Media and Society. London : Oxford University Press.
- สำรวย ผัฒผล. (2543) การศึกษาขบวนการทางสังคมแนวใหม่ : กรณีศึกษาเครือข่ายอัยการเมืองน่าน,
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุชาติ พวงสำลี และคณะ. (2542) "บทนำ" ในขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาค
 พลเมือง, กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อภิญา เพื่องฟูสกุล. (2543) "พื้นที่ ในทฤษฎีสังคมศาสตร์" ในวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 เชียงใหม่ 2543 : 12 (2) : 85-87.
- อริยา เสวตมร. (2542) ผ้าป่าข้าว : บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการวิจัย.
- อรรณณ ปิลันธน์โอวาท. (2546) "กรอบวาทกรรมวิเคราะห์และกรณีศึกษาไทย" ในวารสารนิเทศ
 ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2546 : 21(1).
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544) มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการ
 ทรัพยากร, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2542) "ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ : ความหมายของประชาสังคม" ในอนุชาติ
 พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ) ขบวนการประชาสังคมไทย : ความ
 เคลื่อนไหวภาคพลเมือง, กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัย
 มหิดล.
- อำภา จันทราภาศ. (2543) ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน, วิทยานิพนธ์ศึกษา
 ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาษาอังกฤษ

Barthes, Roland. (1972) **Mythologies**. New York : Hill and Wang.

Dreyfus, Hubert and Rabinow, Paul L. (1982) **Michel Foucault : Beyond Structuralism and Hermeneutics**. New York : Harvester Wheatsheaf.

Foucault, Michel. (1980) **Power/Knowledge : Selected Interviews and Other Writings 1972-1977**. Harvester Press.

_____. (1981) "The Order of Discourse," in Robert Young (ed.) **Untying the Text : A Post-Structuralist Reader**. London : Routledge and Kegan Paul.

Moore, Donald S. (1997) "Remapping Resistance 'ground for struggle' and the politic of places" in Steve Pile and Michael Keith (Eds.), **Geographies of Resistance**. London and New York : Routledge.

Pile, Steve. (1997) "Introduction" in Steve Pile and Michael Keith (Eds.), **Geographies of Resistance**. London and New York : Routledge.

Scott, James C. (1985) **Weapons of the Weak : Everyday Forms of Peasant Resistance**. New Haven : Yale University Press.

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

คณะกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าว

1. นายตะเลอะโพ สร้างกุศลในพสุธา	ประธานเครือข่ายกองบุญข้าว
2. นายณรงค์ชัย วอปือ	รองประธานฯ
2. นายปูลุ บุญลือ	กรรมการ
3. นางหม่อเอ สุขสวัสดิ์	กรรมการ
4. นายอุดร ไพรัชจี	กรรมการ
5. นายแซโน ดอยสูงสง่า	กรรมการ
6. นายน้อย ตาดี	กรรมการ
7. นายสมหมาย ทอเทอะ	กรรมการ

หมู่บ้านนาต่อปุต. แม่วิน อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่

1. นายสมบุญ หล้าเซอ อายุ 35 ปี ฐานะยากจน
2. นายแซ มุชาแอ อายุ 50 ปี ฐานะยากจน
3. นายการุ โดโง่บา อายุ 58 ปี ฐานะยากจน
4. นางจามี ปุลุ อายุ 35 ปี ฐานะยากจน
5. นายปุ่น เกบุดิ อายุ 30 ปี ฐานะยากจน
6. นายทานา มุชาแอ อายุ 47 ปี ฐานะยากจน
7. นางพินา หล้าเซอ อายุ 42 ปี ฐานะยากจน
8. นายทอทอ สะลือพอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง
9. นายเคอะพอ ลานู อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง
10. นางแปะพอ หล้าบอ อายุ 90 ปี ฐานะปานกลาง
11. นางค้อเจ๊ะ ไพรพนาวัลย์ อายุ 50 ปี ฐานะปานกลาง
12. นายเตอซี ไพรพนาวัลย์ อายุ 52 ปี ฐานะปานกลาง
13. นายเคละโพ หล้าบอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง
14. นายลานะ สะลือพอ อายุ 41 ปี ฐานะปานกลาง
15. นายปีพอ ไพรพนาวัลย์ อายุ 52 ปี ฐานะปานกลาง
16. นายจะเอ เลิศไพร อายุ 40 ปี ฐานะดี
17. นายก่อที ไพรพฤษา อายุ 46 ปี ฐานะดี

18. นายเจาะบี ป้อเคโด อายุ 52 ปี ฐานะดี
19. นางกาพอ เลิศไพร อายุ 46 ปี ฐานะดี

บ้านมือลาไกล ต. แม่ลำน้อย อ. แม่ลำน้อย จ. เชียงใหม่

1. นายทุเจ๊ะ วานู อายุ 43 ปี ฐานะยากจน
2. นางจารุณี ช่อลาโบ อายุ 36 ปี ฐานะยากจน
3. นายดีคา โพเซอ อายุ 28 ปี ฐานะยากจน
4. นายทาปลุ โพเซอ อายุ 35 ปี ฐานะยากจน
5. นายบุญเก วานู อายุ 35 ปี ฐานะยากจน
6. นายลิลูฟือ วอพอ อายุ 50 ปี ฐานะปานกลาง
7. นางอิกาใหม่ ลอเล อายุ 35 ปี ฐานะปานกลาง
8. นายนุวา วอพอ อายุ 38 ปี ฐานะปานกลาง
9. นายเยดา ปอแจ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง
10. นายสมบุญณ์ เลิศวงศ์ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง
11. นางหน่อพอทุ ตอชี่ อายุ 43 ปี ฐานะปานกลาง
12. นายดีดดี เลเนาะ อายุ 36 ปี ฐานะปานกลาง
13. นายจะลอย ปอแจ อายุ 58 ปี ฐานะปานกลาง
14. นางเป่พอ วอพอ อายุ 56 ปี ฐานะปานกลาง
15. นางอะแก่งพี วาบีอ อายุ 55 ปี ฐานะดี
16. นายแสง เลิศวงศ์ อายุ 38 ปี ฐานะดี
17. นายเส่เก ปอแจ อายุ 63 ปี ฐานะดี
18. นายอะวา พานู อายุ 35 ปี ฐานะดี
19. นายมียแฮ คีร์ดำรง อายุ 42 ปี ฐานะดี
20. นางอุทิน วาบีอ อายุ 35 ปี ฐานะดี

ภาคผนวก ข

ข้อมูลตัวอย่างความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน
และการเข้าสู่ภาวะหนี้สิน ของหมู่บ้านนาต่อปุ

1. ความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหมู่บ้านนาต่อป

ครัวเรือนฐานะดี จะเป็นครัวเรือนที่สืบทอดมาจากตระกูลแรกๆที่เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมาก ทำให้สามารถบุกเบิกที่ดินทำกินได้มาก จากที่ไร่เป็นที่นาและที่สวน ประกอบกับมีที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ส่วนใหญ่จะทำการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ ทั้งพืชผัก ผลไม้ และดอกไม้ ส่งขายให้กับโครงการหลวงและพ่อค้าภายนอก ทำนาเพื่อบริโภค และมีสัตว์เลี้ยง ทั้งช้าง ม้า วัว ควาย และยังเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสทางการศึกษา ซึ่งสามารถเข้ารับราชการ ทำการค้าขาย และทำงานกับองค์กรภายนอก ครัวเรือนฐานะดีจะมีที่นาเฉลี่ยครอบครัวละ 15 ไร่ ที่สวน จำนวน 25 ไร่ และมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 50,000-100,000 บาท ต่อปี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายก่อทิ อายุ 46 ปี เป็นคนตระกูลจ๋อวาหลูทางสายพ่อ แม่เป็นสายตระกูลนุเกหรือกลุ่มดั้งเดิม มีตาเป็นฮีโซ (ผู้นำ) ครอบครัวมีสมาชิก 5 คน มีที่นา 13 ไร่ ที่สวน 12 ไร่ มีรายได้ที่เป็นข้าวจำนวน 250 ถังต่อปี พอกินตลอดปี มีสัตว์เลี้ยงจำนวนมาก ส่วนรายได้เป็นตัวเงินประมาณ 100,000 บาท ต่อปี มีรายได้หลักจากการปลูกพืชผักส่งโครงการหลวง รายได้รองจากโรงสีที่ชาวบ้านมาสีข้าว และรายได้จากการขายสัตว์เลี้ยงบางโอกาส สำหรับด้านรายจ่ายประมาณ 50,000 บาทต่อปี จ่ายค่ากับข้าว ใช้จ่ายการเกษตร ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน ค่าไฟฟ้า จ่ายสำหรับการศึกษาของลูก จ่ายงานสังคม มีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น รถมอเตอร์ไซด์ โทรทัศน์ มีโรงสีขนาดเล็ก 1 โรงและรถไถนา

นายก่อทิเป็นคนหนึ่งที่มืบทบาทมากในชุมชน เช่น เคยร่วมก่อตั้งกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้าน และเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นประธานกองทุนเงินล้าน และเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เพราะเป็นคนที่มีพูดและทำอะไรตรงไปตรงมา และยังมีน้ำใจแบ่งที่นาส่วนหนึ่งให้เพื่อนบ้านยากจน 2 ครอบครัวทำนา และให้ใช้รถไถนาฟรี

นายเจาะบิ อายุ 56 ปี ทางฝ่ายแม่เป็นตระกูลดั้งเดิมหรืออนุเก ฝ่ายพ่อมาจากตำบลบ่อแก้ว และทางฝ่ายภรรยาแม่เป็นคนตระกูลจ๋อวาหลูซึ่งเป็นผู้ร่วมตั้งหมู่บ้าน ครัวเรือนมีสมาชิก 9 คน มีที่นา 23 ไร่ ที่สวน 52 ไร่ ได้ข้าว 400 ถังต่อปี มีสัตว์เลี้ยง หมู ไก่ และควาย รายได้ในครัวเรือนประมาณ 100,000 บาท ต่อปี รายได้หลักมาจากเงินตอบแทนที่ได้รับจากการทำงานกับองค์กรภายนอก ส่วนรายจ่ายประมาณ 80,000 บาทต่อปี ใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายยามเจ็บป่วย การศึกษาลูก ส่งผ่อนรถยนต์ และงานสังคม มีเงินออมทรัพย์เครดิตยูเนียน และภรรยาเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ของศูนย์สังคมพัฒนา มีรถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ รถ

ไถนา ไททัศน์ และตู้เย็น มีภาระหนี้สินกองทุนเงินล้าน กู้เพื่อการสร้างบ้าน และทำโครงการเกษตรนำร่อง

เขาเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ในชุมชน เคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีบทบาทในการร่วมงานพัฒนากับศูนย์สังคมพัฒนาตั้งแต่แรกเริ่ม เช่น การทำกิจกรรมธนาคารควาย ธนาคารข้าว ต่อมาก็ได้ร่วมงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการภายนอก และเคยเป็นประธานเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (ค.ก.น.)

นายทิเม อายุ 47 ปี ทางฝ่ายพ่อเป็นคนตระกูลจ๋อวาลู เป็นคนหนึ่งที่มีความรู้ในชุมชน เนื่องจากสืบทอดมาจากต้นตระกูล เพราะว่าช่วงแรกที่ต้นตระกูลอพยพมาจากพม่า มีวัวและช้าง ซึ่งแสดงว่าเป็นคนที่มีฐานะดี พ่อเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านและฮีโร่ในสายตระกูลจ๋อวาลู เป็นกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่มีข้าวกินนานกว่าเพื่อนบ้าน คือ ถึงเดือนกันยายน นับตั้งแต่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ขณะที่คนอื่นมีข้าวไม่พอกิน เพราะว่าต้นตระกูลนี้เป็นผู้ริเริ่มบุกเบิกที่นาในระยะเริ่มแรก และมีวัวมีควายจำนวนมาก ปัจจุบันได้รับเลือกเป็นฮีโร่คนปัจจุบัน

ครอบครัวมีสมาชิก 8 คน มีที่นา 11 ไร่ ที่สวน 4 ไร่ เป็นข้าว 500 กว่าถัง มีสัตว์เลี้ยง ทั้งหมู ไก่ วัว ควาย รวมรายได้ของครอบครัวประมาณ 70,000 บาท ต่อปี รายได้หลักมาจากการขายสัตว์เลี้ยง มีลูกสาวทำงานสถานีนามัยในหมู่บ้าน 2 คน ด้านรายจ่ายประมาณ 50,000 บาท ต่อปี ใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร ใช้จ่ายในการเกษตร ค่าไฟ เจ็บป่วย การศึกษา งานแต่งงาน มีเครื่องอำนวยความสะดวก ตู้เย็น ไททัศน์ รถมอเตอร์ไซด์ รถไถนา มีหนี้สินกองทุนเงินล้าน

นายพาศัย อายุ 48 ปี พ่อเป็นคนอีกตระกูลหนึ่งที่อพยพเข้ามาจากเสียมะดี อดีตเป็นผู้ใหญ่บ้านกะเซอ ภรรยาเป็นคนสายตระกูลที่เป็นผู้ริเริ่มตั้งหมู่บ้าน พาศัยเป็นครูในหมู่บ้านมาตลอด มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน มีที่นา 10 ไร่ ที่สวน 30 ไร่ ได้ข้าว 250 ถัง ต่อปี เนื่องจากให้หลานทำกิน และแบ่งผลผลิตครึ่งหนึ่ง มีวัว 10 ตัว มีรายได้จากการขายพืชผลจำพวก พลับ บัว กล้วย ประมาณ 60,000 บาท ต่อปี รายจ่ายค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่าไฟ ค่ารักษายามเจ็บป่วย จ่ายด้านการศึกษา มีการกู้ยืมเงินจากกลุ่มเครดิตยูเนียน กลุ่มออมทรัพย์ กองทุน อบต. มีเงินออมทรัพย์ เครดิตยูเนียน มีเครื่องอำนวยความสะดวก ตู้เย็น ไททัศน์ เครื่องซักผ้า รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ รถไถนา

ครัวเรือนฐานะปานกลาง จะมีอาชีพทำนาข้าวและทำไร่หมุนเวียนบ้างเพื่อบริโภค และทำสวนผักและดอกไม้ส่งโครงการหลวงและตลาดภายนอก บางคนก็ทำงานรับจ้างโครงการ

หลวง ครัวเรือนฐานะปานกลางจะมีที่นาเฉลี่ยจำนวน 8 ไร่ ที่สวนจำนวน 14 ไร่ และมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 25,000-50,000 บาทต่อปี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายจะเอ อายุ 45 ปี เป็นคนสายตระกูลจั่วว่าลูที่เริ่มตั้งหมู่บ้าน ครอบครัวยุทธยาอพยพมาจากแม่แจ่ม ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเป็นหัวหน้าคริสตัง (ผู้นำทางศาสนาคาทอลิก) เคยทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ และเป็นคณะกรรมการธนาคารข้าวในหมู่บ้าน ครอบครัวยุทธยา 8 คน มีที่ดินที่นา 13 ไร่ ที่สวน 12 ไร่ รายได้ประมาณ 55,000 บาทต่อปี จากการรับจ้างทำถนนของลูก และจากการปลูกพืชผัก สำหรับค่าใช้จ่ายประมาณ 45,000 บาท ต่อปี เป็นค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่ารักษาพยาบาล และใช้ค่าน้ำประปา กองทุนเงินล้าน และโครงการเกษตรนาร่อง เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน และกลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน

นายทอทอ อายุ 40 ปี เดิมเป็นคนบ้านปากกล้วยแต่งงานกับคนในตระกูลจั่วว่าลูผู้ตั้งหมู่บ้าน มีสมาชิกครอบครัว 6 คน มีที่ดินเป็นมรดกตกทอด มีที่นา 10 ไร่ ที่สวน 14 ไร่ ได้ผลผลิตจากข้าว 350 ถัง ต่อปี พอเพียงสำหรับการบริโภค มีสัตว์เลี้ยงหมู ไก่ และควาย 10 ตัว รายได้ประมาณ 50,000 บาท ต่อปี มีรายได้หลักจากการเกษตร และจากขายสัตว์เลี้ยง มีรายจ่ายประมาณ 45,000 บาท ต่อปี เป็นค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่าไฟฟ้า งานแต่งงานลูก มีเครื่องอำนวยความสะดวก โทรทัศน์ รถไถนา ยืมข้าวจากธนาคารข้าว มีหนี้สินกับกลุ่มออมทรัพย์ เงินอปป. เงิน อบต.

เขาเล่าว่าช่วงแรกที่เข้ามาอยู่ในใหม่ไม่ค่อยสนใจงานพัฒนา ไม่รู้จักการวิเคราะห์สถานการณ์ เริ่มมาสนใจตอนที่ได้เข้ามาเป็นอาสาสมัครดูแลช่วงที่รื้อฟื้นธนาคารข้าว เคยได้รับเลือกให้เป็นผู้นำคริสตัง และปัจจุบันเป็นคณะกรรมการเครือข่ายกองทุนข้าวของจังหวัดเชียงใหม่ ทำโครงการเกษตรธรรมชาติ และได้รับเลือกให้เป็นแปลงสาธิตเกษตรธรรมชาติ เพื่อการเผยแพร่แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับกลุ่มต่างๆที่สนใจ โดยเฉพาะในเครือข่ายกองทุนข้าว

นายสมาน ผู้ใหญ่บ้านนาต่อปู อายุ 40 ปีเป็นคนสายตระกูลจั่วว่าลู ภรรยาจากบ้านทุ่งหลวง สมาชิกในครัวเรือน 5 คน มีที่นา 7 ไร่ ที่สวน 5 ไร่ ได้ผลผลิตข้าว 400 ถังต่อปี พอเพียงสำหรับการบริโภค มีสัตว์เลี้ยง หมู ไก่ วัว 6 ตัว ควาย 16 ตัว รายได้หลักที่เป็นเงินมาจากการปลูกพืชผัก เงินเดือน ขายสัตว์เลี้ยง มีรายได้ประมาณ 45,000 บาท ต่อปี รายจ่าย 60,000 ต่อปี เป็นค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่าไฟฟ้า ค่ารักษาพยาบาล เนื่องจากภรรยาป่วยต้องกินยาเป็นประจำ รายจ่ายเป็นค่าการศึกษาของลูก เป็นหนี้กองทุน อบต. 10,000 บาท มีเครื่องอำนวยความสะดวก ตู้เย็น โทรทัศน์ รถมอเตอร์ไซด์ และรถไถนา

ครัวเรือนฐานะยากจน ส่วนมากมีอาชีพทำไร่และทำนาเพื่อบริโภคเป็นหลัก ซึ่งได้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคในแต่ละปี บางครัวเรือนจะทำนาในที่นาของเพื่อนบ้านที่ให้ทำโดยการแบ่งข้าวให้กับเจ้าของที่นา หรือบางรายเจ้าของที่ดินจะให้ทำโดยไม่ต้องแบ่งข้าวให้ มีอาชีพหลักรับจ้าง รับจ้างโครงการหลวง และรับจ้างเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน เช่น รับจ้างบุกเบิกเตรียมที่ปลูกพืช และรับจ้างใส่ปุ๋ยและพ่นยาฆ่าแมลง ซึ่งได้รับค่าตอบแทนไม่มากนัก แต่เป็นงานที่อันตรายต่อสุขภาพ ครัวเรือนยากจน จะมีที่นาประมาณ 3 ไร่ ที่สวน 5 ไร่ และที่ไร่ซึ่งเป็นที่ยับยอทำกินไม่ใช่เป็นกรรมสิทธิ์ และบางรายไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองเลย และมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 6,000-20,000 บาท ต่อปี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายทานา อายุ 47 ปี เป็นคนพื้นราบ เดิมขึ้นมารับจ้างในบริเวณหมู่บ้านนาต่อปุและหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าม้งที่ขุนวาง รับจ้างทำไร่ผืนได้ค่าจ้างวันละ 5 บาท ต่อมาแต่งงานกับผู้หญิงปลาเกะญอในชุมชน ซึ่งมีฐานะยากจนเช่นกัน ในครอบครัวอยู่ด้วยกัน 5 คน อาศัยอยู่ในบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง มุงหลังคาด้วยหญ้าคา ฝาบ้านเป็นไม้เสริมไม้ไผ่ อาชีพหลัก คือ รับจ้าง และทำนา มีที่ดินทั้งหมดประมาณ 10 ไร่ ได้ผลผลิตข้าว 40 ถัง ต่อปี บางครั้งก็มีรายได้จากการหาไม้เกียะ(ไม้สน)ขาย หรือสานกระด้ง รับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างพ่นยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นงานที่ไม่มีใครอยากทำ รายได้เป็นเงินเฉลี่ย 5,000 บาท ต่อปี รายจ่ายโดยเฉลี่ยต่อปีตกอยู่ประมาณ 10,000 บาท และมีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินจากกองทุนเกษตรนาร่อง โดยลูกชายนำมาซื้อวัว 1 ตัวมาเลี้ยงในราคา 8,000 บาท เลี้ยงไปไม่ถึงปี ลูกชายคนรองจะแต่งงานแต่ไม่มีเงิน เลยขายวัวใช้จ่ายในงานแต่งงานในราคาเท่าเดิม และมีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินกองทุน กขคจ. 35,000 บาท นำมาซื้อกระบือมุงหลังคา แต่ก็ต้องขายไป ก็เลยติดหนี้ กขคจ. 5,000 บาท ไม่มีเงินใช้คืน ก็ไปกู้ยืมจากกองทุนเงินล้าน 8,000 บาท นำไปใช้หนี้ กขคจ. 5,000 บาท อีก 3,000 บาท นำไปใช้จ่ายทั่วไป เช่น ค่ากับข้าว ลูกที่แต่งงานก็ย้ายไป ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 4 คน ครอบครัวนี้กู้ยืมข้าวจากธนาคารข้าวเมื่อปี 2542 จำนวน 10 ถัง ภายหลังก็ไม่กู้ยืมอีก แต่บอกว่ายังไม่รู้ว่าจะยืมหรือไม่ในปี 2545 เนื่องจากเวลาการปล่อยกู้ข้าวนั้นยังไม่หมด จากการสอบถามเพื่อนบ้านแล้วว่าคนจนไม่ค่อยกล้ากู้ยืมข้าวเนื่องจากผลผลิตข้าวในแต่ละปีนั้นได้ข้าวน้อย ไม่พอกินอยู่แล้ว ไม่สามารถใช้คืนได้ โดยเฉพาะคนที่รับจ้างเป็นอาชีพหลัก

นายบุญ อายุ 30 ปี เดิมเป็นคนหมู่บ้านโป่งสมิต มาแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน ปัจจุบันสมาชิกในครอบครัวมี 5 คน อาศัยอยู่ในบ้านชั้นเดียวยกพื้นสูง มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง ฝาบ้านทำด้วยไม้ ลักษณะไม่ใหญ่นัก ที่ดินบ้านเดิมมีเกือบ 1 ไร่ ปัจจุบันเหลือ 1 งาน จากคำบอกเล่าจากเพื่อนบ้าน มีสาเหตุเนื่องจากลูกคนโต อายุ 7 ปี ประสบอุบัติเหตุบ่อยเนื่องจากกระดุกเปราะทำให้

กระดุกต้นขาหักบอย ต้องไปโรงพยาบาล ลูกคนสุดท้องเกิดมาร่างกายก็ไม่แข็งแรงก็ต้องไปโรงพยาบาลบ่อยครั้งตลอดปี ไม่มีเงินที่จะไปหาหมอก็ต้องกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน พอกู้มากเข้าก็ไม่สามารถใช้คืนได้ ก็เลยต้องขายที่ส่วนหนึ่งไป สำหรับที่นานั้นเดิมมีอยู่ 3-4 ไร่ แต่ก็ขายไปเช่นกัน เนื่องจากช่วงนั้นทำนาไม่ค่อยได้เพราะไม่มีน้ำ ก็เลยขายไป โดยขายให้กับกำนันในเขตนั้น แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านในหมู่บ้านได้ซื้อคืนมาแล้ว ในปัจจุบันไม่มีทั้งที่นาและที่สวน

ครอบครัวนี้แม้จะไม่มีที่นา แต่ละปีมีข้าวเกือบจะพอกิน เนื่องจากเพื่อนบ้านคนหนึ่งซึ่งมีฐานะดีกว่า ให้ทำนาที่ตนเองฟรี รถไถนา也给ใช้ฟรี ในแต่ละปีถ้าฝนฟ้าดีก็ได้ข้าวประมาณ 170 ถัง แต่ข้าวที่ได้ยังไม่พอกิน จึงกู้ยืมจากธนาคารข้าวอีก 30 ถัง รายได้หลักเป็นเงินจากการปลูกพืชผักเชิงพาณิชย์ รายได้ต่อปีประมาณ 5,000-6,000 บาท แต่บางครั้งถ้าปลูกในช่วงที่ราคาผลผลิตดีอาจจะได้ถึง 8,000 บาท แต่ก็นานๆครั้ง ที่ดินที่ใช้ปลูกพืชผักนั้นเป็นที่ดินของเพื่อนบ้าน การปลูกพืชผักนั้นต้องใช้เวลาในการลงทุนมากพอสมควร เช่น ต้องซื้อปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอก ยาฆ่าแมลง เป็นต้น ในแต่ละปีลงทุน รวมทั้งการทำนาด้วยประมาณ 2,000-3,000 บาท แต่ก็ไม่แน่นอนอาจจะมากหรือน้อยกว่า

ครอบครัวนี้ยากจนเพราะมีที่ทำกินไม่เพียงพอ ปัจจุบันได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐ รักษาพยาบาลโดยไม่เสียเงิน และได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวที่มีฐานะดี ทำให้สามารถอยู่ได้ แต่ในอนาคตอาจต้องกลับไปอยู่หมู่บ้านเดิม เพราะไม่มีที่ทำกิน ชาวบ้านคนหนึ่งให้ความเห็นว่าธนาคารข้าวมีสำคัญต่อชุมชนอย่างมากในการช่วยเหลือคนที่ขาดแคลน เพราะในหมู่บ้านยังมีคนที่มีข้าวไม่พอกิน

นายการุ อายุ 58 ปี มาจากตระกูลที่เก่งในการขับลำนำ มีบทบาทในการเป็นพ่อสื่อ และเขามีความสามารถด้านงานฝีมือ ช่างไม้ ช่างปูน ประกอบเป็นอาชีพได้ และเคยเป็นคณะกรรมการธนาคารข้าวในหมู่บ้าน เขาเป็นคนที่ถือบัญชีธนาคารข้าวในช่วงนั้น มีสมาชิกในครอบครัว 5 คน มีที่นา 1 ไร่ เป็นมรดกที่แม่ให้ มีที่สวนจำนวน 5 ไร่ มีความอยู่ 4 ตัว มีหมู รายได้เฉลี่ย 10,000 บาท ต่อปี รายจ่าย 10,000 บาท ต่อปี เป็นค่าใช้จ่ายด้านอาหาร เดิมทีครอบครัวนี้เคยมีที่นาอยู่หลายไร่ แต่เนื่องจากที่ทำนาไม่ค่อยมีน้ำ และขัดแย้งเรื่องน้ำกับเพื่อนบ้าน จึงขายเพื่อตัดปัญหา ได้เงินมากก็ซื้อควายมาเลี้ยงแทน โดยศูนย์สังคมพัฒนาได้ซื้อที่ดินไว้เพื่อให้ครอบครัวที่ยากจนใช้เป็นที่ทำกิน สำหรับที่ดินที่ขายไปนั้นเป็นของภรรยา พอขายไปแล้วก็ไม่มีนาอีก ต่อมาแม่แบ่งให้อีก 1 ไร่ เพราะสงสาร ซึ่งใช้เป็นที่ทำกินในปัจจุบัน

2. การเข้าสู่ภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่มีฐานะแตกต่างกันในหมู่บ้านนาต่อป

2.1 การเข้าสู่ภาวะหนี้สินเพราะเงื่อนไข ธกส.

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้เข้าสู่หมู่บ้านในปี 2538 เมื่อรัฐมนตรีนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการผลิตเพื่อขาย เสริมรายได้แทนการทำไร่ในพื้นที่ป่า โดยให้ชาวบ้านกู้ยืมเงิน ส่วนมากคนที่กู้เงินจาก ธ.ก.ส. จะเป็นกลุ่มคนฐานะดี หรือปานกลาง เพราะครัวเรือนดังกล่าวมีเอกสารที่ดิน ที่จะเป็นหลักทรัพย์ในการค้ำประกันกับทางธนาคารได้ อย่างเช่น

นายพชัย อายุ 48 ปี ฐานะดี รับราชการเป็นครูในหมู่บ้าน เข้าเป็นสมาชิก ธ.ก.ส. และกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตร จำนวน 30,000 บาท และต้องจ่ายค่าสมาชิก ธ.ก.ส. ปีละ 2,000 บาท ต่อคน สามารถใช้หนี้ได้ เนื่องจากมีเงินเดือนประมาณ 18,000 บาท ส่วนภรรยาก็มีร้านค้าขายของในหมู่บ้าน และบางครั้งมีรายได้เสริมจากการเป็นพ่อค้ารับซื้อผลไม้จำพวก พลับ บัวย ในช่วงที่ออกผล และปลูกผลไม้ พลับ ผักสลัดด้วย

นายก่อทิ อายุ 46 ปี ฐานะดี กู้ยืมจาก ธ.ก.ส. เพื่อลงทุนในการผลิตเกษตรเพื่อขายกับโครงการหลวง และสามารถใช้คืนได้ภายในระยะเวลา 5 ปี เพื่อนบ้านเล่าว่าถึงแม้เขาจะมีหนี้ แต่ก็สามารถหาเงินมาชำระหนี้ได้ เพราะว่ามีสัตว์เลี้ยง และมีรายได้จากการปลูกพืชผัก

2.2 การกู้ยืมเงินเพื่อใช้ในการลงทุนทางการเกษตรเพื่อปลูกพืชพาณิชย์

ชาวบ้านกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนต่างๆที่มีในหมู่บ้านเพื่อใช้ในการลงทุนเพื่อปลูกพืชเชิงพาณิชย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายพชัย อายุ 48 ปี ฐานะดี กู้ยืมเงินเพื่อการลงทุนทางการเกษตร จำนวน 30,000 บาท ยืมเงินกองทุน อบต. 10,000 บาท และกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน 5,000 บาท แต่ก็สามารถหาเงินมาชำระหนี้ได้ เพราะว่ามีสัตว์เลี้ยง และมีรายได้จากการปลูกพืชผัก

นายเคอะพอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง ได้เล่าถึงการเข้าสู่ภาวะหนี้สิน ครั้งแรกยืมเงินจากกองทุนแก้ไขความยากจน (กชคจ.) จำนวนเงิน 9,000 บาท เพื่อลงทุนปลูกพืชผักส่งโครงการหลวง และส่วนหนึ่งก็นำมาใช้จ่ายทั่วไป ปรากฏว่าได้ผลไม่ค่อยดี มีรายได้ดีเป็นบางช่วง จึงไม่สามารถเก็บออมเงินได้ เพราะมีรายจ่ายภายในบ้านทุกวัน พอครบกำหนด 1 ปี ที่จะต้องใช้เงินคืนก็ไม่มีเงินที่จะใช้คืน จึงจำเป็นต้องขายวัวไป 1 ตัว ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ยืมอีกเลย เพราะคิดได้แล้วว่าถึงยืมไปก็ไม่สามารถทำให้งอกเงยขึ้นมา ยืมไปก็เกิดหนี้ ไม่ยืมก็สามารถอยู่ได้

นายจะเอ อายุ 45 ปี ฐานะปานกลาง เล่าว่าปัญหานี้ขึ้นช่วงที่ลำบากมากก็คือ ตอนที่ยืมเงินกองทุน อพป. 20,000 บาท เพื่อนำไปซื้อรถไถนาเดินตาม แต่เงินไม่พอจึงต้องขายวัว 1 ตัว ที่มีอยู่ แต่พอถึงเวลาใช้หนี้คืน ก็ไม่มีเงิน

นายบุญ อายุ 30 ปี ฐานะยากจน ยืมเงินกองทุน กขคจ. แต่ก็สามารถหาเงินชำระคืนได้ จากรายได้ปลูกพืชผักส่งโครงการหลวง และเมื่อกองทุนเงินล้านเข้ามาในหมู่บ้าน ก็กู้เงินจากกองทุนเงินล้านไปใช้หนี้

2.3 การกู้ยืมกองทุนเงินล้าน

ในปัจจุบันรัฐได้มีนโยบายในการสนับสนุนกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งเงินกู้ของชาวบ้านอีกแหล่งหนึ่งสำหรับการลงทุน โดยให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านบริหารจัดการกันเอง ในการกู้ยืมกองทุนเงินล้าน บางรายกู้เงินเพื่อนำไปใช้หนี้ที่ติดค้างที่อื่น เช่น บางคนติดหนี้กองทุน อพป. ที่ยืมมาซื้อรถไถแล้วไม่มีคืน ก็ต้องกู้ยืมเงินจากกองทุนเงินล้านไปใช้คืน บางรายกู้เงินเพื่อใช้ในการปรับที่นา กู้เพื่อสร้างบ้าน และบางรายกู้เงินเพื่อผ่อนซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก ในการใช้หนี้หนี้สินจะอาศัยรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร จากการขายสัตว์เลี้ยงทั้ง วัว ควาย และที่ปฏิบัติกันส่วนมากคือการหมุนเวียนหนี้ ด้วยการยืมจากแหล่งหนึ่งไปใช้คืนอีกแหล่งหนึ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายทิม อายุ 47 ปี ฐานะดี ติดหนี้กองทุนเงินล้าน 10,000 บาท เพื่อนำไปใช้จ่ายทั่วไป ในเรื่องอาหารการกิน เมื่อถึงเวลาใช้คืน ไม่มีเงินใช้คืน ก็ขายควายหนึ่งตัวใช้คืนไป เนื่องจากครอบครัวนี้มีฐานะดี เพราะว่ามีที่นามาก ได้ข้าว 500-600 ถังต่อปี ถ้าข้าวได้ผลดี ใช้กินในครอบครัวก็พอเพียง และยังสามารถแบ่งขายได้ นอกจากนั้นก็ยังมีสัตว์เลี้ยงจำพวก วัว ควาย ประมาณ 10 ตัว สำหรับเรื่องนี้หนี้มีไม่มาก เนื่องจากเคยสรุปบทเรียนจากการยืมเงินกองทุน กขคจ. ว่ายืมไปก็เป็นหนี้ เพราะไม่มีช่องทางจะเอาไปทำให้เกิดดอกออกผล ช่วงหลังก็ยืมบ้างแต่ไม่มาก เป็นค่าใช้จ่ายในการทำนา หรือใช้จ่ายทั่วไปประมาณ 5,000-6,000 บาท

นายเคอะพอ อายุ 40 ปี ฐานะปานกลาง เล่าว่า กองทุน 1 ล้านเข้ามา ปีแรกก็ได้ยืมเงินต่อจากเพื่อนบ้าน 3,000 บาท เพื่อนำไปใช้จ่ายในครอบครัว แต่พอถึงเวลาใช้คืนก็ไม่มีเงินอีก ไม่รู้จะทำยังไง ต้องขายวัวอีกตัวในราคา 3,000 บาท เพื่อนำเงินมาใช้คืนเงินกองทุน 1 ล้าน หลังจากนั้นก็ได้กู้เงินอีกเลย

นายจะเอ อายุ 45 ปี ฐานะปานกลาง เล่าว่าตอนที่ยืมเงินกองทุน อพป. 20,000 บาท เพื่อนำไปซื้อรถไถนาเดินตาม แต่เงินไม่พอจึงต้องขายวัว 1 ตัวที่มีอยู่ แต่พอถึงเวลาใช้หนี้คืน ก็ไม่มี

เงิน พอดีเป็นช่วงที่กองทุนเงินล้านเข้ามาในหมู่บ้าน ก็เลยกู้ยืมกองทุนเงินล้านอีก 20,000 บาท มาใช้คืนกองทุน อพป. แต่พอถึงเวลาจะต้องใช้หนี้คืนกองทุนเงินล้าน ก็ต้องหาแหล่งกู้ยืมเงินอีก

นายปุ่น อายุ 30 ปี ฐานะยากจน เมื่อกองทุนเงินล้านเข้ามาในหมู่บ้าน ได้กู้ยืม 10,000 กว่าบาท ก็นำไปใช้จ่ายทั่วไป และสร้างบ้าน อีกส่วนหนึ่งก็นำไปลงทุน ซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ใช้ในการปลูกพืชผัก แต่ผลผลิตไม่ค่อยได้ผล พอขายได้บ้าง ทำให้ไม่สามารถเก็บเงินเป็นก้อนได้ พอครบกำหนดเวลาชำระเงินกู้คืน จึงไม่มีเงินชำระคืน

นายทานา อายุ 47 ปี ฐานะยากจน อาชีพหลักรับจ้างทั่วไป เช่น รับจ้างพ่นยาฆ่าแมลงให้กับพืชผักของเพื่อนบ้าน และสานกระดังขาย บางครั้งไปผ่าไม้เกียะหรือไม้สนมาขาย ทำนาบ้างไม่มากนัก เมื่อก่อนไม่เคยมีหนี้สินที่เป็นเงินก้อน แต่เมื่อกองทุน กขคจ. เข้ามา จึงกู้เงินครั้งแรก 5,000 บาท เพื่อให้ลูกเขาไปสร้างบ้าน ซื้อสังกะสี เสาบ้าน เนื่องจากต้องการให้ลูกมีบ้านเป็นของตนเอง แต่สุดท้ายลูกก็ขายไปหมด ทั้งสังกะสี เสาบ้าน และเอาเงินไปใช้จ่ายจนหมด ตนเองก็ต้องการเงินมาชำระคืนเงินกู้จนหมด ต่อมาได้กู้ยืมเงินกองทุน กขคจ. อีก 2 ครั้ง และจากกองทุนเงิน 1 ล้าน 5,000 บาท ช่วงที่ต้องใช้คืน ต้องเอาที่ดินไปจำนองเพื่อนำเงินมาใช้คืน และกู้เงินนอกระบบมาไถ่ถอนที่นา ต่อมากู้เงินจากเงินกองทุนเกษตรนาร่อง โดยใช้ชื่อสมาชิกในครอบครัวจำนวน 10,000 บาท นำเงินไปซื้อวัว แต่ที่สุดต้องขายเอาเงินไปใช้หนี้ในราคา 8,000 บาท เพื่อเอาเงินมาช่วยงานแต่งงานน้อง เมื่อครบกำหนดการชำระคืน 1 ปี ไม่สามารถหาเงินใช้คืน จึงต้องแบ่งขายที่ดิน (ที่บ้าน) ที่มีอยู่ในราคา 2,000 บาท เพื่อนำไปใช้หนี้ และหวังที่จะกู้เงิน กขคจ. อีก 5,000 บาท ขณะนี้กำลังรอเวลาที่จะปล่อยให้กู้

นายการุ อายุ 58 ปี ฐานะยากจน เข้าสู่ภาวะหนี้สิน ด้วยการยืมเงินกองทุน กขคจ. ประมาณ 8,000 บาท เพื่อนำไปใช้จ่ายในการซื้อหลังคาสร้างบ้าน และส่วนหนึ่งใช้จ่ายทั่วไปในครอบครัว เนื่องจากข้าวไม่พอกิน ได้ข้าวประมาณ 40 กว่าถังต่อปี เมื่อครบกำหนดการชำระคืนเงินกู้ ก็ไม่มีเงิน จึงไปกู้ยืมเงินจากกองทุนเงินล้าน จำนวน 10,000 บาท เพื่อนำไปชำระคืนกองทุน กขคจ. อีกทีหนึ่ง แต่พอครบกำหนดเวลาคืนเงินกองทุนเงินล้านก็ไม่มีอีก จึงต้องขายควายไป 1 ตัว จากที่มีอยู่ 4 ตัว ในราคา 6,000 บาท และยืมจากเพื่อนบ้านอีก 3,000 บาท รวมกับที่ดินตนเองมีอยู่แล้ว 2,000 บาท นำไปชำระคืน และเมื่อถึงเวลาที่เปิดให้กู้ยืมเงิน จึงกู้อีก 5,000 บาท และนำไปชำระคืนเพื่อนบ้านที่ยืมมา 3,000 บาท

ภาคผนวก ค

ข้อมูลตัวอย่างความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน
และการเข้าสู่ภาวะหนี้สิน ของหมู่บ้านมีอลาไกล

1. ความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหมู่บ้านมื่อลาไกล

ครัวเรือนฐานะดี เป็นครัวเรือนตระกูลแรกๆที่เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน มีที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ มีที่ไร่ ที่นา และที่สวนเป็นทำกิน ทำอาชีพการผลิตเกษตรเพื่อขาย เช่น ปลูกยาสูบ ถั่วเหลือง กระเทียม หอมแดง ทำนาเพื่อบริโภค และมีสัตว์เลี้ยง เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย บางครัวเรือนมีทุนในการลงทุนการเกษตร และสามารถออกเงินกู้ให้คนในหมู่บ้าน และเป็นครัวเรือนที่ลูกหลานมีโอกาสทางการศึกษา และมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ครู ข้าราชการ และค้าขาย ครัวเรือนร่ำรวยจะมีที่นาเฉลี่ยจำนวน 6 ไร่ ที่สวนจำนวน 10 ไร่ และมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 90,000-120,000 บาทต่อปี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายพอทุ อายุ 46 ปี เป็นเครือญาติของตระกูลแรกๆที่ตั้งหมู่บ้าน มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน มีที่นา 6 ไร่ ที่สวน 10 ไร่ อาชีพค้าขาย และทำนาทำสวน ปลูกข้าวได้ผลผลิต 400 ถัง ต่อปี รายได้ที่เป็นเงิน 96,000 บาท ต่อปี มาจากปลูกถั่วเหลือง 46,000 บาท จากการค้าขาย 30,000 บาท ขายวัว 20,000 บาท ค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 72,600 บาท ต่อปี เป็นค่าการศึกษาลูก ค่าอาหาร การลงทุนการเกษตร ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ปัจจุบันมีหนี้สิน 25,000 บาท

นายเสก อายุ 63 ปี เล่าว่าสมัยเป็นเด็กอายุ 8 ปี ยากจนไม่มีข้าวกิน รับจ้างเลี้ยงควาย ได้รับค่าจ้างเป็นข้าวเปลือก 6 ถัง เขาเล่าว่าเป็นชีวิตที่ยากลำบากแต่มีความสุข เวลาเข้าป่าก็หาเหียงนกเพื่อเป็นอาหารมื้อเที่ยง เลี้ยงควายจนถึงอายุ 13 ปี ก็ไปรับจ้างทำนา ไถนากับพ่อ พ่อเป็นคนขยัน ทำ 3 แปลงสามารถใช้หนี้ได้ทั้งหมด เมื่ออายุได้ 18 ปี มีที่นา 3 แปลง ข้าวก็มีพอกิน เมื่อข้าวพอกินก็ไปรับจ้างชุดแร่เงินที่แม่ละมด ทำงานได้ค่าจ้างวันละ 7 บาท แต่ต้องทำงานหนักจึงไม่ไหว ก็เลยกลับบ้าน ต่อมาอีก 5 ปี พ่อก็ได้ซื้อ ช้าง 1 ตัว อยู่ได้ไม่นานพ่อก็ตายจากไป ก็เอาช้างไปขาย แบ่งกันพี่น้อง 5 คน ได้คนละ 7,000 บาท ก็เอาเงินมาซื้อนา 1 แปลง ได้ข้าว 500 ถัง พอสำหรับการบริโภค ต่อมาแต่งงานมีลูก 2 คน ได้เข้าเป็นคหบดีก็เริ่มทำธนาคารข้าวขึ้นมา ช่วงนั้นอายุประมาณ 30 ปี เป็นสมาชิกรุ่นแรกของธนาคารข้าว ได้เอาข้าวไปใส่ในธนาคารข้าวทุกปี ปัจจุบันมีที่นา 5 ไร่ ได้ข้าว 450 ถัง ต่อปี ที่สวน 6 ไร่ ปลูกกระเทียม ถั่วเหลืองมีรายได้ประมาณ 50,000 บาท ต่อปี สำหรับค่าใช้จ่ายในบ้าน การรักษาพยาบาล และการลงทุนการเกษตรประมาณ 22,000 บาท ต่อปี ไม่มีหนี้สิน

นายมียแฮ อายุ 42 ปี มีสมาชิกในครอบครัว 4 คน มีที่นา 4 ไร่ ที่สวน 10 ไร่ ปลูกข้าวได้ 320 ถัง ต่อปี ปลูกถั่วเหลือง กระเทียม เป็นรายได้หลัก 8,500 บาท ต่อปี มีค่าใช้จ่ายในบ้าน การรักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำการผลิต และการศึกษาของลูก ประมาณ 30,000 บาท ต่อปี ปัจจุบันไม่มีหนี้สิน

พ่อของเขาเป็นคริสตชนรุ่นแรกของหมู่บ้านมื่อลาไกล เขาเป็นคนที่มีโอกาสไปเรียนหนังสือและรับการอบรมด้านศาสนาที่โรงเรียนบ้านแม่ปอน (โรงเรียนของมิชชันนารีที่ อ. จอมทอง) ถึงชั้น ป.4 จากนั้นก็กลับมาเรียนที่หมู่บ้าน และเรียนต่อการศึกษาออกโรงเรียนที่อำเภอแม่สะเรียง เคยเป็นประธานเยาวชน ได้สร้างความสัมพันธ์กับเยาวชนในหมู่บ้านใกล้เคียง และทำโครงการเยาวชนในหมู่บ้าน ปลูกกระเทียมเพื่อเป็นกองทุนของเยาวชนในการเดินทางไปประชุมสัมมนา งานค่ายเยาวชนต่างๆ ทำอยู่ 7 ปี ก็แต่งงาน เริ่มตั้งครอบครัว จากนั้นได้เข้าร่วมงานในชุมชน ในปี พ.ศ. 2532 ได้เป็นหัวหน้าคริสตชน ไปประชุมเผยแพรศาสนา ไปสอนศาสนาให้กับคริสตชนที่เข้ามาใหม่ และในปี พ.ศ. 2535 ก็ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านอีก มีผลงานหลายอย่าง เช่น ทางงบประมาณทำน้ำประปาหมู่บ้าน สร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ สร้างป่าช้า ตั้งธนาคารข้าว เขาเป็นคนจริงจัง ถือว่าการเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นภารกิจ ต้องตั้งใจทำงานเพื่อชุมชน เป็นคนมีความศรัทธาในการเผยแพรศาสนา เป็นคนพูดตรงไปตรงมา ทำงานด้วยใจรัก เพื่อความสามัคคี ปัจจุบันได้เป็นหัวหน้าคริสตชนอีกครั้ง และเป็นประธานเครือข่ายกองทุนข้าวเขตแม่ลาน้อย

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นตัวอย่างของผู้นำเครือข่ายกองทุนข้าวที่มีฐานะดี และทำงานเพื่อช่วยเหลือคนยากจน ซึ่งมาจากภูมิหลังการอบรมด้านศาสนาที่เน้นการช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่นที่ขาดแคลน โดยจะเห็นได้ว่าการก่อตั้งธนาคารข้าวในหมู่บ้านมื่อลาไกลเริ่มจากคนกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์คาทอลิกและมีฐานะดี และต้องการช่วยเหลือคนจน ในขณะที่ธนาคารข้าวบางกลุ่มเริ่มจากการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของกลุ่มคนจน แสดงให้เห็นว่ากองทุนข้าวเป็นกิจกรรมที่ข้ามชนชั้น นอกเหนือจากการข้ามศาสนา เนื่องจากให้ความช่วยเหลือกับคนทุกศาสนา

ครัวเรือนฐานะปานกลาง จะมีอาชีพทำนาข้าวเพื่อบริโภค และทำการผลิตเกษตรเพื่อขาย เช่น ปลูกถั่วเหลือง กระเทียม และหอมแดง สามารถหาทุนเพื่อทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และส่งลูกเรียน บางคนก็ทำงานรับราชการ เช่น ตำรวจ พยาบาล ลูกจ้างประจำที่โรงพยาบาล ครัวเรือนฐานะปานกลางจะมีที่นาเฉลี่ยจำนวน 4 ไร่ ที่สวนจำนวน 8 ไร่ บางรายมีเอกสาร สทก. (ใบแสดงสิทธิทำกิน) และเอกสารการเป็นเจ้าของที่ดิน ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นป่าสงวน และมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 35,000-85,000 บาทต่อปี ดังตัวอย่างเช่น

นางเกอะปอละ อายุ 34 ปี เล่าว่าบ้านเกิดอยู่ที่หมู่บ้านห้วยห้า อยู่ห่างจากหมู่บ้านมื่อลาไกล 50 กม. เล่าว่า มีพี่น้อง 6 คน เป็นหญิง 5 คน ชาย 1 คน ตัวเองเป็นคนที่ 4 สมัยก่อนพ่อแม่ทำไร่ทำนา มีข้าวมาก เมื่อ 20 ปีก่อน ชาวบ้านที่มีข้าวไม่พอกิน พ่อก็แบ่งข้าวไปให้ โดยให้ยืมไปก่อน พอมีข้าวก็นำมาคืน ไม่ต้องมีดอกเบี้ยย เวลามีแขกมา พ่อก็จะให้พวกเราหุงข้าวเต็มหม้อ ตำน้า

พริกเลียงแขก พ่อจะมีแขกมากินข้าวที่บ้านเป็นประจำ เมื่อคนกลุ่มนี้กลับไป ก็มีกลุ่มใหม่มาอีก เราก็หุงข้าวเลียงอีก พ่อต้องให้แขกกินก่อน นางเกอะปอและพูดว่าการกั๊ยืมข้าวไม่เอาดอกเบี้ยยถือ เป็นการแบ่งปันกันกินดังสุภาษิตที่ว่า “กินด้วยกันอดด้วยกัน” (จากแนวคิดนี้เองจึงเป็นประเพณี การเลียงข้าวแขกโดยชาวบ้านโยงโยความคิดนี้กับความเชื่อที่ว่า “ถ้าทำดีเท่าที่เท่าเตาะซึ่งเป็นสิ่งสูง สุดจะอวยพร การแบ่งปันและการให้ข้าวแก่คนอื่นกินเป็นการทำความดี สอดคล้องกับแนวคิดที่ถูก ถ่ายทอดผ่านทางนิทานเกี่ยวกับข้าวเรื่องแม่มายกับลูกกำพร้า ที่ว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีความค่าในชีวิต การให้ข้าวเป็นการให้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตของชาวบ้านที่มีอยู่ จึงกลายเป็นประเพณีเลียงข้าวแขกจน ทุกวันนี้ – ผู้วิจัย) พ่อแม่ตายไปพ่อก็ไม่ค่อยสนใจบ้านช่องลูกเค้าแล้ว พ่อสูบฝิ่นและออกจากบ้าน หายไปครั้งละหลายวัน ตัวเองเคยเข้าป่า มีนักศึกษาฝึกให้ทำหลายอย่าง เช่น เรียนหนังสือ ยิงปืน ฉีดยา ฝังเข็ม เย็บผ้า ฝึกทุกอย่างก็ลำบากมาก ไม่สนุก เวลากลางคืนก็จะนอนไม่หลับ มัดกับกิ่งไม้ กลัวคนเห็น เพราะกลัวเขาจะไปฟ้องเจ้าหน้าที่ เข้าป่าได้ 9 เดือนก็แต่งงานกับปากกะญอที่เป็นคน หมูบ้านมือลาไกล หลังจากแต่งงานจึงย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านนี้ อยู่ได้ 3 อาทิตย์ ก็ย้ายไปอยู่แม่ปาง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านมือลาไกล 15 กิโลเมตร อยู่แม่ปางได้ 3 ปีก็ย้ายกลับไปอยู่หมู่บ้านถึงปัจจุบัน ได้ 20 กว่าปีแล้ว

ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 4 คน มีอาชีพทำนาทำสวน มีที่นาจำนวน 2 ไร่ ที่ สวน 10 ไร่ ได้ข้าว 200 ถัง ต่อปี ปลูกถั่วเหลืองและกระเทียมได้ 20,000 บาท ต่อปี มีรายได้จาก การรับจ้าง และขายสัตว์เลียง 8,000 บาท สำหรับค่าใช้จ่ายหลักในบ้าน เป็นการลงทุนการเกษตร รองลงมาเป็นการรักษาพยาบาล ประมาณ 25,000 บาท ต่อปี มีหนี้สินกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ เพื่อนบ้าน ญาติ กองทุนเงินล้านในหมู่บ้าน 35,000 บาท

นายมุโกพอ อายุ 43 ปี อาชีพพยาบาล มีบทบาทช่วยเหลือชาวบ้านทั้งภายในชุมชน และชาวบ้านที่มาจากชุมชนอื่นในยามเจ็บไข้ และยังให้ที่พักและอาหารกับชาวบ้านที่มาติดต่อขอ รับการรักษา ครอบครัวมีสมาชิก 4 คน มีที่นา 3 ไร่ ที่สวน 10 ไร่ ได้รับข้าว 200 ถังเป็นค่าเช่านา มี เงินเดือน รายได้ 68,000 บาท ต่อปี รายจ่าย 44,139 บาท ต่อปี มีหนี้สิน ธ.ก.ส. กองทุนเงินล้าน ญาติ กลุ่มแม่บ้าน รวมประมาณ 55,000 บาท

ครัวเรือนฐานะยากจน มีอาชีพทำไร่และทำนา บางครัวเรือนไม่มีที่นา บ้างก็ทำนาในที่ นาของเพื่อนบ้านโดยการแบ่งข้าวให้กับเจ้าของนา บางรายเช่าที่ทำนา ไม่มีการจ้างแรงงานเพราะ อาศัยการเอามื้อเอางานกันภายในชุมชน ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดปี มีอาชีพรับ จ้างปลูกพืชให้กับคนมีฐานะดี รับจ้างทั้งในหมู่บ้านใกล้เคียง และรับจ้างในเมือง มีที่นาเฉลี่ย

ประมาณ 2 ไร่ ที่สวน 5 ไร่ ที่นาที่ไรมีเอกสาร สทก. (ใบแสดงสิทธิทำกิน) มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 12,000-50,000 บาท ต่อปี อย่างเช่น

นายบุเก อายุ 35 ปี กำพร้าพ่อ ตอนเด็กในครอบครัวมีสมาชิก 6 คน นายบุเกเล่าว่าตั้งแต่รู้ความ ข้าวไม่พอกิน ต้องขอข้าวจากคนอื่น ช่วงนั้นยังไม่มีธนาคารข้าว ทำงานรับจ้างได้ค่าจ้างเป็นข้าววันละ 2 ลิตร และรับจ้างทอผ้า ปลูกบ้านในพื้นที่ป่าสงวน ปลูกข้าวในพื้นที่ไร่ ประมาณ 3 ไร่ ในไร่ข้าวจะมีมะเขือพันธุ์ต่างๆ พริก ข้าวโพด พักทอง พักหน่น เผือก มัน มันสำปะหลัง ดอกแค ดอกเหลือง หน่อหวาย หน่อไผ่ งา แตงกวา และแตงลาย ต้องไปรับจ้างปลูกข้าวให้กับคนที่มืทีนา ถ้าได้ข้าว 12 ถัง เจ้าของนาจะให้ค่าจ้างเป็นข้าวเปลือก 4 ถัง ในสมัยก่อน ยังไม่มีถนนและรถไปเชียงใหม่ ต้องเดินเท้า ใช้เวลา 4 วัน 4 คืน ไปซื้อเกลือ ปลาทุ ปลาเค็ม ปลากระป๋อง ที่อำเภอจอมทอง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ คนไม่มีกินก็ออกไปรับจ้าง รับจ้างตัดฟัน สมัยนั้นลำบากมาก เวลาข้าวไม่พอกิน ต้องไปยืมข้าว 10 ถัง ใช้คืน 20 ถัง จากชาวไทยใหญ่ ซึ่งเป็นคนที่มาอยู่ก่อน มีที่นาจำนวนมาก เพราะมีกำลังที่จะบุกเบิกที่นา และเป็นคนขยัน ในสมัยนั้นคนจนเป็นคนที่ถูกมองข้าม ไม่มีใครสนใจ ไม่มีการช่วยเหลือกัน เมื่อศาสนาคริสต์เข้ามาในหมู่บ้าน มีบาทหลวงมาอยู่ประจำ ได้เริ่มช่วยในเรื่องข้าว และที่ดินทำกิน เพราะที่ดินทำกินเป็นของชนเผ่าไทยใหญ่และคนเมืองซึ่งมาอยู่ก่อน

ปัจจุบันมีสมาชิกในครอบครัว 6 คน ไม่มีที่นา ปลูกถั่วเหลืองในที่ไร่ รับจ้าง และมีลูกที่เข้าไปทำงานในเมืองส่งเงินมาให้ มีรายได้ประมาณ 35,000 บาท ต่อปี มีรายได้จากผลผลิตถั่วเหลือง 14,250 บาทต่อปี รายจ่ายต่อปี 19,920 บาท เป็นค่าอาหาร เพราะต้องซื้อข้าวกิน ลงทุนในการเกษตร การศึกษาลูก มีหนี้สิน 1,500 บาทจากกลุ่มแม่บ้าน และเพื่อนบ้าน

นายจะลอย อายุ 50 ปี อาชีพทำนา ทำสวน รับจ้าง มีสมาชิก 5 คน ไม่มีที่นา มีสวน 4 ไร่ ทำนากับปลูก ปลูกบ้านในที่ปัจจุบันเป็นเขตป่าสงวน ได้ข้าว 130 ถัง ต่อปี รายได้ที่เป็นตัวเงิน 47,000 บาท จากการปลูกถั่วเหลือง รับจ้าง จากลูกที่ทำงานในเมือง มีรายจ่าย 50,000 บาท ต่อปี เป็นค่าอาหาร ลงทุนการเกษตร ค่าน้ำมันรถ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ มีหนี้สิน กลุ่มแม่บ้าน เพื่อนบ้าน และกองทุนเงินล้าน

2. การเข้าสู่ภาวะหนี้สินของครัวเรือนที่มีฐานะแตกต่างกันในหมู่บ้านมื่อลาไกล

ชาวบ้านหมู่บ้านมื่อลาไกลเผชิญกับภาวะหนี้สินเช่นเดียวกับชาวบ้านหมู่บ้านนาต่อปู แต่เป็นสถานการณ์ที่เข้มข้นกว่า โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าเป็นเพราะชุมชนอยู่ใกล้กับถนนใหญ่ และใกล้ตัวอำเภอ มีความสะดวกสบายในการติดต่อกับภายนอก ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากค่านิยมภายนอกโดยเฉพาะการบริโภค เกือบทุกขั้นตอนของชีวิตต้องอาศัยเงิน คนทุกฐานะในชุมชน

จึงต้องดิ้นรนหาเงินเพื่อใช้จ่าย ดังนั้น การกู้เงินจากแหล่งทุนต่างๆจึงเป็นทางออกหนึ่งของชาวบ้าน และในที่สุดได้กลายเป็นภาวะหนี้สินที่ชาวบ้านกำลังประสบอยู่ ดังนี้

2.1 การเข้าสู่ภาวะหนี้สินเพราะเงื่อนไข ธกส.

ชาวบ้านได้เริ่มเข้าสู่ภาวะหนี้สินจำนวนมากในช่วงที่ ธกส. เข้ามาส่งเสริมในหมู่บ้านให้กู้เงินเพื่อลงทุนทำการเกษตร

นายเสก อายุ 63 ปี ฐานะดี เข้าสู่ภาวะหนี้สินเมื่อ 24 ปีก่อน โดยติดหนี้ครั้งแรกจากการลงทุนเลี้ยงหมู เลี้ยงได้ประมาณ 10 ปี โดยยืมเงินจากพ่อแม่ตัวเองและพ่อแม่ภรรยา ต่อจากนั้น หนี้ก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆถึง 300,000 บาท กู้เงินมาเพื่อทำการลงทุน ซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง จ้างคนทำงาน ค่าใช้จ่ายก็เพิ่มมากขึ้น เพราะว่าซื้อโทรทัศน์ ตู้เย็น จานดาวเทียม เครื่องเล่นวีซีดี เครื่องเรือน รถจักรยานยนต์ บางครั้งก็ไปกู้เงินมาแล้วนำไปปล่อยกู้ต่อหนึ่ง แต่คนที่กู้ก็ไม่เอาเงินมาคืนเพราะไม่มีเงิน เวลาเป็นหนี้มีความรู้สึกเป็นทุกข์มาก เมื่อ 10 ปีก่อนมีหนี้มาก กินไม่ได้นอนไม่หลับ แต่ต้องกินต้องใช้ ก็เลยต้องกู้ยืมอีก กู้ปีต่อปีจาก ธกส. โดยให้เหตุผลว่าเป็นสมาชิก ธกส. ถ้าไม่กู้ภายใน 3 ปี เขาจะตัดออกจากการเป็นสมาชิก นอกจากนี้ ยังกู้จากกลุ่มแม่บ้าน และกองทุนเงินล้าน เมื่อ 5 ปีก่อน กู้ยืมเงินเพื่อส่งลูกเรียนประมาณ 300,000 บาท ตอนนั้นลูกทำงานไปด้วย เรียนไปด้วย สามารถใช้คืนหนี้ได้ทุกปีตามกำหนดจากเงินรายได้ที่มาจากการปลูกข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง ทุกวันนี้ก็พยายามที่จะลดหนี้สินลงบ้าง

นายพอ อายุ 46 ปี ฐานะดี เริ่มเป็นหนี้ครั้งแรกจากการสร้างบ้าน เป็นหนี้ประมาณ 30,000 บาท จากนั้นก็เป็นหนี้มาเรื่อยๆ ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน ดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาทต่อปี และกู้เงินจาก ธกส. (ดอกเบี้ยถูกกว่ากองทุนอื่นในหมู่บ้าน) กองทุนเงินล้าน และกลุ่มแม่บ้าน เงินที่กู้นำไปใช้หนี้ส่วนหนึ่ง และเป็นค่าอาหารส่วนหนึ่ง หาเงินมาใช้หนี้ด้วยการทำไร่ถั่วเหลือง ได้เงินมาก็พยายามใช้คืนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ หากคืนไม่ได้ก็ไปกู้เงินจากอีกที่หนึ่งมาใช้ ทำให้ติดหนี้อีกที่หนึ่งเช่นกัน ภาวะหนี้สินก็จะหมุนเวียนแบบนี้ตลอด แต่มีความหวังว่าสักวันหนึ่งคงสามารถลดการติดหนี้ได้ถ้าผลผลิตดี ส่วนข้าวนั้นพอกินไม่ต้องซื้อเพราะทำนาให้ชาวไทยใหญ่ ทำให้มีข้าวพอกิน

นางเกอ อายุ 34 ปี ฐานะปานกลาง ปีนี้ลงทุนปลูกกระเทียม 2,000 บาท ซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง 2,960 บาท ค่าจ้างถอนหญ้า 500 บาท ค่าประกันชีวิตปีละ 5,000 บาท ส่งครบ 20 ปีจะได้เงินคืนจำนวนหนึ่ง ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันก็มีมาก เช่น ค่าอาหาร ค่าไฟฟ้า การศึกษาของลูก 2 คน

2.2 การกู้ยืมเงินเพื่อใช้ในการลงทุนการเกษตรเพื่อปลูกพืชพาณิชย์

เมื่อชุมชนได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่การผลิตเพื่อพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านต้องกู้ยืมเงินมาใช้ในการลงทุนเพื่อการเกษตร และตกเข้าสู่ภาวะหนี้สิน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นายเสก อายุ 63 ปี ฐานะดี ได้เข้าสู่ภาวะหนี้สินเมื่อกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนในการปลูกพืชพาณิชย์ เช่น ยาสูบ กระเทียม และถั่วเหลือง

นางเกอพอละ อายุ 34 ปี ฐานะปานกลาง หนี้สินส่วนใหญ่มาจากการกู้เงินเพื่อการลงทุนในการเกษตร ปลูกกระเทียม และถั่วเหลือง และซื้ออาหารการกินบ้าง ต่อมาสามีได้รับอุบัติเหตุขาดเสียค่าใช้จ่ายไป 30,000 บาท ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อสามีทำงานไม่ได้ ตนเองต้องทำงานหนักอยู่คนเดียว เคยทำงานทุกอย่างทั้งงานในไร่และงานรับจ้างก่อสร้าง เป็นแม่บ้านทำความสะอาด เพื่อหาเงินผ่อนใช้หนี้ในแต่ละปีเท่าที่จะทำได้

นายจะลอย อายุ 58 ปี ฐานะปานกลาง หนี้สินส่วนใหญ่มาจากการลงทุนในการเกษตร เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ห้ามไม่ให้ชาวบ้านทำไร่หมุนเวียน เพราะเจ้าหน้าที่บอกว่าเป็นการทำลายป่า จึงคิดหาวิธีทำงานอย่างอื่น เนื่องจากตัวเองไม่มีที่นา จึงกู้เงินครั้งแรกซื้อรถไถนาเพื่อไปรับจ้างทำนาให้กับคนที่นาเพื่อซื้อข้าวกิน จึงทำให้ติดหนี้ทุกปีมาได้ 12 ปีแล้ว จะใช้หนี้เท่าก็ต้องกู้หนี้ใหม่ อย่างนี้หมุนเวียนกันไป ถ้าเอาเงินไปใช้หนี้แต่ละวันจะไม่มีกินเลย ทำให้สามารถใช้หนี้ได้เพียงปีละ 15,000 บาท สาเหตุที่ใช้หนี้คืนไม่ได้ เพราะราคาผลผลิตขึ้นๆ ลงๆ ไม่สม่ำเสมอ หนี้ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้ปีต่อปี

นายสะบุน อายุ 40 ปี ฐานะยากจน เข้าสู่ภาวะหนี้สินจากการสร้างบ้านและการลงทุนทำการเกษตร ปลูกกระเทียม ปลูกถั่วเหลือง ต้องซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง น้ำมันรถไถนา อาหารเพื่อเลี้ยงคนงานที่ถอนกล้าข้าว ปลูกข้าว กล้วยข้าว ติข้าว ปลูกถั่วเหลือง กล้วยถั่วเหลือง ในช่วงฤดูทำงานต้องใช้เงินซื้อกับข้าวเกือบ 10,000 บาท รายได้ที่ได้มาส่วนใหญ่จะนำไปใช้หนี้ และซื้ออาหารกิน เพราะทำการผลิตปีหนึ่งมีรายได้ 10,000-15,000 บาท แต่กลับมีหนี้สิน 20,000 บาท แต่ปีสามารถใช้คืนได้ แต่หนี้ไม่เคยหมด และยังติดหนี้เพื่อนบ้านอีก เมื่อก่อนติดหนี้มาก จึงพยายามลดหนี้ด้วยการประหยัดลดการใช้เงิน ใช้เฉพาะที่จำเป็น ฤดูทำนาก็จะหาอาหารจากธรรมชาติตามฤดูกาล เพื่อลดค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารลงบ้าง แต่ปัจจุบันหมู่บ้านเจริญขึ้นต้องจ่ายเงินมากกว่าสมัยก่อน อาหารต้องซื้อ หาของป่าก็ไม่ค่อยได้แล้ว

2.3 การกู้ยืมกองทุนเงินล้าน

นายเสก อายุ 63 ปี ฐานะดี กู้กองทุนเงินล้าน เมื่อ 5 ปีก่อน มีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อส่งลูกเรียนประมาณ 300,000 บาท ตอนนั้นลูกทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย สามารถใช้คืนหนี้ได้ทุกปีตามกำหนดจากเงินรายได้ที่มาจากการปลูกข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง ทุกวันนี้ก็พยายามที่จะลดหนี้สินลงบ้าง

นางเกอพอละ อายุ 34 ปี ฐานะปานกลาง กู้เงินจากกองทุนต่างๆในหมู่บ้าน เพราะเป็นสมาชิกทั้ง ธ.ก.ส. และกองทุนเงินล้าน จึงยืมเงินกองทุนเงินล้านมาใช้หนี้ ธ.ก.ส. เงินที่กู้จากกองทุนเงินล้าน และ ธ.ก.ส. นำมาลงทุนการเกษตร ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันก็มาก โดยเฉพาะการศึกษาของลูก 2 คน บางครั้งคิดจะเข้าไปทำงานในเมือง แต่ไม่มีความรู้ ไม่มีบ้าน ไม่มีญาติพี่น้อง บ้านก็ต้องเช่าข้าวปลาอาหารก็ต้องซื้อ จึงตัดสินใจอยู่บ้าน และพยายามลดหนี้สินลงเพื่อหลุดพ้นจากภาวะหนี้สิน แต่ดูเหมือนไม่มีทาง มีความหวังว่าปีไหนผลผลิตดีคงสามารถลดหนี้ลงไปบ้าง

นายบุเก อายุ 35 ปี ฐานะยากจน สาเหตุการติดหนี้สิน เริ่มจากการลงทุนทำการเกษตรปลูกถั่วเหลือง โดยไปยืมจากเพื่อนบ้าน และจากกองทุนหมู่บ้าน 5,000 บาท เอาไปซื้ออาหารกินแต่ละวัน ซื้อปุ๋ย และยาฆ่าแมลงบ้าง ข้าวก็ต้องซื้อเพราะไม่มีที่นา พอปลูกถั่วเหลืองได้ผลผลิตไม่ดี ก็ต้องเป็นหนี้ เงินที่ได้มาพอใช้หนี้ได้ แต่ไม่มีเงินเหลือเลย เมื่อต้องกินทุกวันก็ต้องติดหนี้อีก พอถึงฤดูฝน ปลูกถั่วเหลืองก็ต้องหาเงินลงทุนอีก ส่วนใหญ่นั้นจะยืมจากเพื่อนบ้าน จากกองทุนที่มีอยู่ในชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ของแม่บ้าน ปัจจุบันติดหนี้ 30,000 บาท จากกองทุนเงินล้าน 10,000 บาท จากคนในหมู่บ้านประมาณ 10,000 บาท และจากกองทุนหมู่บ้าน ออมทรัพย์แม่บ้าน และกองทุนหมุนเวียนอีก 10,000 บาท หนี้ก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆเพราะไม่สามารถใช้หนี้ภายในปีเดียว ในช่วงที่เก็บเกี่ยวถั่วเหลืองถูกฝน ทำให้ถั่วเหลืองเน่าเสียหาย ก็จะทำให้หนี้เพิ่มขึ้นอีก เงินที่ยืมกองทุนเงินล้าน 10,000 บาท พอถึงเวลาใช้คืนไม่สามารถใช้คืนได้ ต้องยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน หรือเงินกลุ่มแม่บ้านมาใช้คืน ถ้าคืนไม่ได้ก็ต่ออายุการยืมต่อไป แต่กองทุนเงินล้านต่ออายุไม่ได้

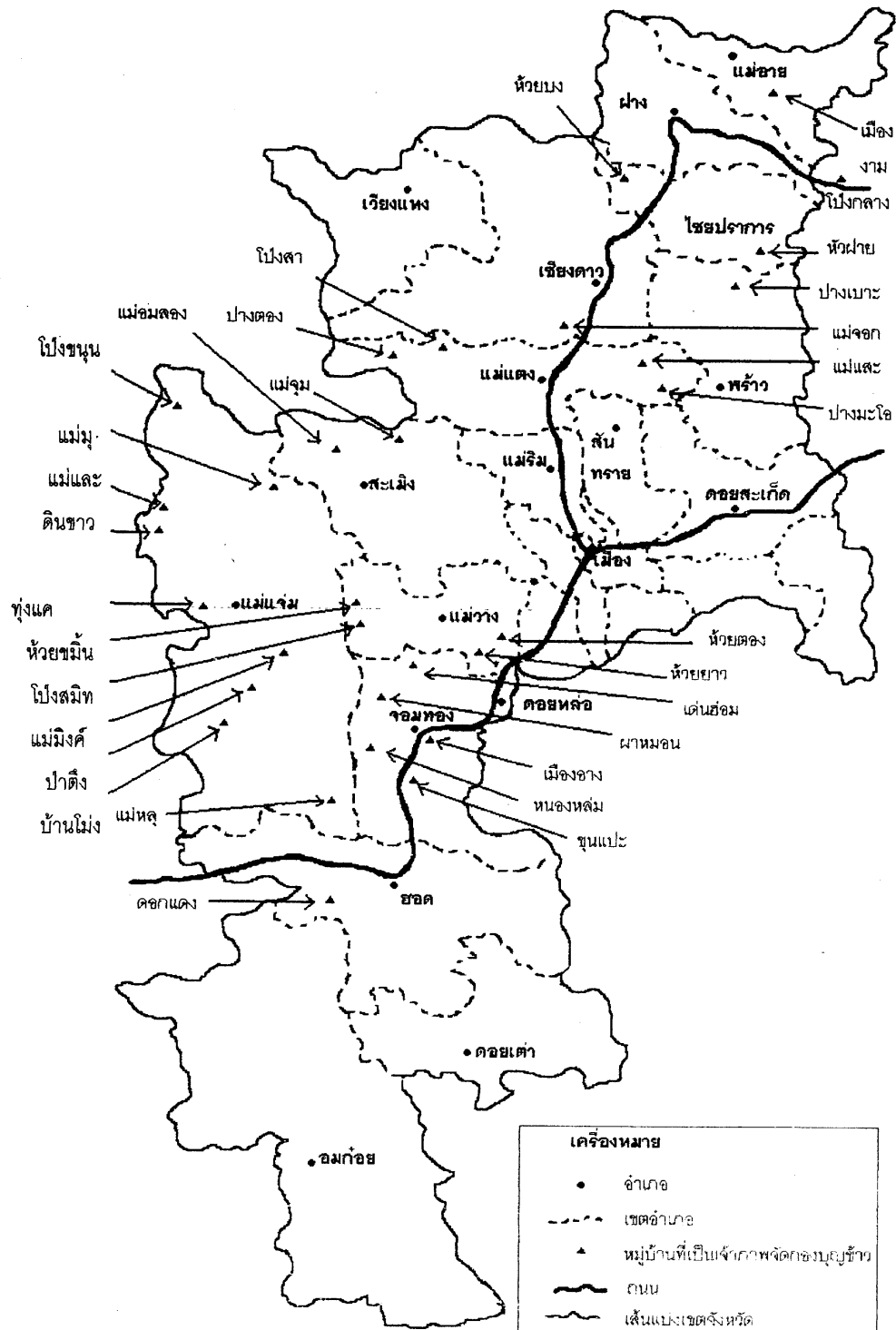
ภาคผนวก ง

โครงสร้างของคณะกรรมการเครือข่ายกองบุญข้าว

ภาคผนวก จ

แผนที่แสดงหมู่บ้านที่เป็นเจ้าภาพจัดกองบุญข้าว (พ.ศ. 2532-2547)

เขตเชียงใหม่ และเขตแม่ฮ่องสอน

แผนที่

(3) หมายถึง เป็นเข้าภาพติดต่อกัน 3 ครั้ง

หมายเหตุ

(3) หมายถึง เป็นเจ้าภาพติดต่อกัน 3 ครั้ง

(2) หมายถึง เป็นเจ้าภาพติดต่อกัน 2 ครั้ง

ภาคผนวก จ

ตารางการให้ความหมายการพัฒนาของคนกลุ่มต่างๆใน 2 หมู่บ้าน

ตารางที่ 1 การให้ความหมายการพัฒนาของกลุ่มต่างๆใน 2 หมู่บ้าน

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายของทุนอื่นๆ
นาต่อปุ	ชาวบ้าน - คนจน	- เงินซื้ออะไรก็ได้ แต่ซื้อชีวิตคงไม่ได้ มีข่าวไม่มีเงินก็อยู่ได้ - มีทั้งเงินทั้งข่าวก็ดี แต่ถ้ามีแต่เงินไม่มีข่าวจะกินอะไร	- ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ผลผลิตดีขึ้น มีข่าวมากขึ้น - เป็นการช่วยเหลือกัน เหมือนกับการเอามือเอื้อมแรง เราช่วยเหลือคนอื่น ลักกันหนึ่งคนนี้อาจจะมาช่วยเหลือเรา - เป็นการช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก แม้คนมีข่าวพอกินก็ได้รับเวลาฉุกเฉินไม่มีเงิน	- ทำให้เป็นหนี้ และเกิดการหมุนเวียนเงินใช้หนี้ - กองทุนที่เข้ามาเหมือนกับเป็นการทำให้เราแตกแยก แตกความสามัคคีกัน
	- คนปานกลาง	- นิทานข่าวกับเงินบอกว่าไม่ให้เอาเงินเป็นใหญ่ ให้เอาข่าวเป็นใหญ่ - ข่าวเป็นสิ่งสร้างของพระเจ้า ย่อมเหนือกว่าอย่างอื่น - ข่าวตายเพื่อให้เรามีชีวิต เราต้องเสียสละให้กับคนอื่นเหมือนกับข่าว	- ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ผลผลิตดีขึ้น มีข่าวพอกิน (แต่มีบางคนแย้งว่าที่ผลิตได้ขึ้น เป็นเพราะการปรับปรุงพื้นที่นาและการใส่ปุ๋ยบำรุงดิน) - เป็นความสามัคคี การช่วยเหลือกัน - เป็นการระลึกถึงบุญคุณข่าว	- เงินเราบอกว่าเงินของเรา แต่จริงๆแล้วก็ไม่ใช่ของเรา เป็นเงินของเขา เราจะทำอย่างไรได้ - เวลาหาเงินมาใช้คืน เหมือนกับเล่นการพนัน มีอะไรก็ต้องเอาออกมาหมด
	- คนฐานะดี	- ปัจจุบันเงินเป็นใหญ่ แต่เงินก็ยังแพ้ข่าว ดูตัว	- เมื่อเราทำบุญไปแล้ว บุญนั้นก็กลับมาหา	- ถ้าให้ก็เป็นก็เกิดประโยชน์ แต่ถ้าใช้ไม่

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายของทุนอื่นๆ
	ผู้นำ - ผู้นำเครือข่าย	อย่างนิทานข่าวกับเงิน - ข่าวมีเจ้าอยู่ คอยดูแลมนุษย์ในโลก - เราต้องรู้คุณของข่าว และขอขอบคุณพระเจ้าด้วย - นิทานเรื่องข่าวกับเงิน ข่าวใหญ่กว่าเงิน ให้เอาข่าวเป็นใหญ่ ไม่ให้เอาเงินเป็นใหญ่ ถึงแม้เงินก็อยู่ได้ ถ้ามีข่าวกิน - ข่าวเป็นความรักความสามัคคี - การทำงานในชุมชน ข่าวค่อยๆไปไม่ล้ม แต่เงินไม่ยั่งยืน เวลาทะเลาะกันของหนักันไม่ติด - ข่าวเป็นชีวิตจิตใจ เป็นความร่วมมือเพื่อลูกหลานต่อไป	เรา ดูเหมือนว่าชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มีข้าวกินมากขึ้น มีเวลาพักผ่อน - ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ผลผลิตดีขึ้น มีข้าวมากขึ้น - กองบุญข่าวเป็นพลังของชนเผ่า - ปกาเกอญอ - เครือข่ายกองบุญข่าวแสดงถึงความรัก ความสามัคคีของชนเผ่าปกาเกอญอ (ข่าวมีแต่ดีอย่างเดียวไม่เป็นเหล่า ไม่เล่มีเดียวไม่เป็นแพ) - กองบุญข่าวแสดงถึงขวัญข้าวและบุญคุณของข้าว - มาเข้าร่วมกองบุญข่าว เพราะเห็นว่าเป็นปัญหาของชุมชน - กองบุญข่าวเป็นของชุมชนเอง เพื่อช่วยเหลือกันเอง เป็นของ “หน้าหมู่บ้าน” หรือของส่วนรวม	เป็นก็เกิดปัญหา - เอามาหมุนใช้หนี้ได้ - ไม่ใช้การพัฒนาที่หมายถึงการทำให้ดีขึ้นงั้น แต่เป็นการทำให้เกิดขึ้นเพิ่มขึ้น - กองทุนอื่นๆที่เข้ามาไม่ใช่ของ “หน้าหมู่บ้าน” หรือของส่วนรวม แต่เป็นของตัวใครตัวมัน จึงไม่รู้สึกว่าจะต้องรักษา หรือหวงแหนเอาไว้

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายของทุนอื่นๆ
	- ผู้นำทางการ	- เงินเป็นใหญ่ในปัจจุบัน แต่ข่าวก็ยังสำคัญกว่าเงิน เพราะทุกคนต้องกินข่าว	- กองบุญข่าวเป็น “กองทุน” เป็น “เงินบุญ” สามารถช่วยเหลือคนจนได้ - ทำบุญไปเพื่อน ชาวบ้านไม่ได้รับอะไร คนจนเข้าไม่ถึงกองบุญข่าว เนื่องจากคนจนจริงๆ ไม่สามารถส่งคืนได้	- ถ้าใช้ให้เป็น ก็เกิดประโยชน์ แต่ถ้าใช้ไม่เป็น ก็เกิดปัญหา - เงินที่เข้ามาต้องรู้ต้องเข้าใจ มิฉะนั้นจะทำให้ทะเลาะกันเองในชุมชน - เปรียบเทียบเหมือนมีมูลอยู่หน้าสุนัข “กินก็โง่ ไม่กินก็โง่” - แง่ดีคือ เอามาหมุนใช้หนี้ได้
มือลาไกล	ชาวบ้าน - คนจน	- ข่าวใหญ่กว่าเงิน เพราะข่าวให้ชีวิต	- เป็นการช่วยเหลือคนทุกข์ยาก - มีความหวังว่าชีวิตของลูกหลานจะได้มีชีวิตที่ดีขึ้นกว่าตัวเอง	- มีประโยชน์ ขึ้นอยู่กับว่านำไปใช้อย่างไร ถ้าดีก็ไปใช้หนี้ก็ไม่มีประโยชน์ เพราะทำให้เกิดหนี้ใหม่ - ทำให้เป็นหนี้เพิ่ม ต้องทำงานหนักมากขึ้น เกิดการทะเลาะกัน ในครอบครัวเกิดความทุกข์ - ดอกเบี้ยสูงกว่าที่อื่น ดีเสียไม่ขึ้นกับคน
	- คนปานกลาง	- ข่าวคือสิ่งที่สำคัญที่สุด ข่าวเลยชีวิตเรา เงิน	- เป็นการทำบุญ (ถ้าไม่คิดว่าเป็นการทำบุญ	

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายกองทุนอื่นๆ
		ผู้เลี้ยงชีวิตเหมือนกันแต่เป็นของร้อน ถ้าใช้ไม่เป็นอาจทำลายชีวิตเราได้ - เราควรระลึกถึงบุญคุณของข่าว	ที่ไม่ไป ทำให้เกิดบุญ - เป็นการระลึกถึงบุญคุณของข่าว (ขวัญข่าวที่ชีวิตกับเรา) และเป็นการขอบคุณพระเจ้าที่ให้ผลผลิตกับเรา - เป็นการแสดงความสามัคคี - ทำให้รู้จักเพื่อนมากขึ้น - กองบุญข่าวเป็นของทุกคนที่ไปร่วมงาน - เป็นการพัฒนา ช่วยเหลือผู้อื่นที่ยากไร้ - เป็นความมั่นคง	นำไปใช้ แต่ยังไม่ถึงคนจน เพราะไม่สามารถใช้คืน - เป็นการปล่อยกู้เพื่อค้าเงิน (เอาดอกเบี้ย)
	- คนฐานะดี	- ถึงแม้จะมีข่าวหลายตัว ถ้าไม่ข่าวก็อยู่ไม่ได้ - ปัจจุบันเงินเป็นใหญ่ แต่เงินเป็นของร้อน ทำให้เกิดความแตกแยก	- เป็นการทำบุญช่วยเหลือคนยากไร้ เช่น คนไม่มีข่าวกิน ไฟไหม้บ้าน - กองบุญข่าวเป็นการทำบุญแบบใหม่ เอาข่าวมามัดคนให้รวมกัน เป็นพี่น้องกัน - เป็นการสร้างความสามัคคี เพื่อจะได้อยู่รอด - เป็นการพัฒนาบนพื้นฐานศาสนา	- ส่วนหนึ่งดีเพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการกู้มาลงทุนในการเกษตร แต่คนจนจริงๆไม่สามารถกู้ เพราะไม่สามารถส่งคืนได้ตามกำหนด
	ผู้นำ - ผู้นำเครือข่าย	- ชาวมีขวัญ มีชีวิต มีจิตวิญญาณ	- เป็นการแสดงถึงพลังความสามัคคีของชาว	- ผลคือดอกเบี้ยต่ำ ผลเสียคือทำให้เกิด

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายของทุนอื่นๆ
		- ข่าวยอมตายเพื่อเสียสละให้ผู้อื่นมีชีวิตรอด เปรียบเหมือนพระเจ้าที่ให้ชีวิตเรา - เราต้องรู้จักบุญคุณของข่าว	บ้านในชุมชน และเครือข่าย - การจัดกิจกรรมบุญข่าวระดับจังหวัดมีพลังมากกว่าการจัดระดับเขต - เป็นความสามัคคี การช่วยเหลือกัน - เป็นการพัฒนา ทั้งจิตใจและวัตถุ - เป็นการพึ่งตนเองของชุมชน การมีส่วนร่วมรับผิดชอบชุมชนและสังคม - เป็นของชาวบ้านเอง เพราะเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้าน - เป็นการทำบุญเพื่อช่วยเหลือหมู่บ้านอื่นที่ขาดแคลน เป็นการทำบุญเพื่อเครือข่าย ไม่ใช่หมู่บ้านเดียว - ถ้าเอาเงินกองทุนข่าวไปออกดอกเบี้ยคงไม่ดี หรือถ้ายืมเงินบุญไปใช้ในทางไม่ดี (ไปเอาเปรียบคนอื่น) พระเจ้าจะเป็นผู้พิจารณา - เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเครือข่ายได้ รู้จักคนมากขึ้น และได้ไปเยี่ยมญาติ	หนี้เพิ่ม ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ แต่ส่วนใหญ่ทำให้นักบริโภคมมากขึ้น - ไม่สามารถนำมาใช้ในงานส่วนรวมได้ - ต่างจากกองทุนของชาวบ้าน - ทำให้เป็นหนี้มากขึ้น

หมู่บ้าน	กลุ่มคน	การให้ความหมายข่าว/เงิน	การให้ความหมายของบุญข่าว	การให้ความหมายของทุนอื่นๆ
	- ผู้นำทางการ	- สังคมปัจจุบันเงินเป็นใหญ่กว่าข่าว แต่คิดว่า มีข่าวพอกันไว้ก่อน อย่างอื่นไม่มีปัญหา	- เป็นการช่วยเหลือคนที่ยากลำบากกว่า เป็นการพัฒนา ขยายความช่วยเหลือกัน ต่อไป	- มีประโยชน์ ขึ้นอยู่กับนำไปใช้